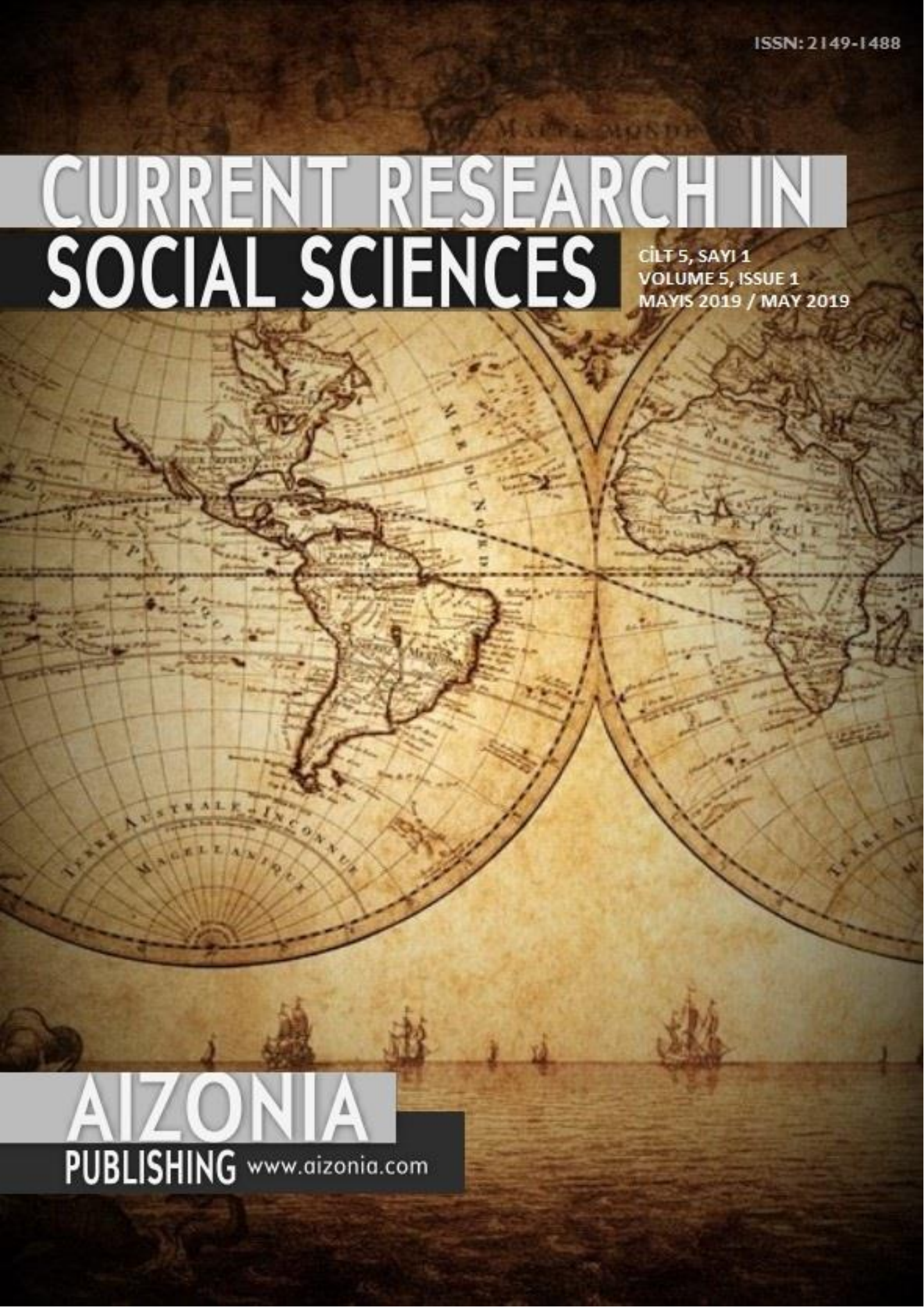

CURRENT RESEARCH IN SOCIAL SCIENCES

CİLT 5, SAYI 1
VOLUME 5, ISSUE 1
MAYIS 2019 / MAY 2019

AIZONIA
PUBLISHING www.aizonia.com

ISSN: 2149-1488

Current Research in Social Sciences

Cilt 5, Sayı 1, Mayıs 2019

Volume 5, Issue 1, May 2019

Aizonia Publishing

www.aizonia.com

Current Research in Social Sciences

(Hakemli Uluslararası e-Dergi / Peer-reviewed international e-Journal)

Cilt: 5, Sayı: 1, 2019 / Volume: 5, Issue: 1, 2019

Yayın Tarihi / Publishing Date: 31.05.2019

Sahibi / Owner

Beste TÜRKOĞLU

Yayın Müdürü / Managing Editor

Beste TÜRKOĞLU

Editörler / Editors

Dr. Öğr. Üyesi Duygu TÜRKOĞLU, Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Gonca ÜNAL CHIANG, Ankara Üniversitesi, Türkiye

Mukaddes CİHANYANDI, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Türkiye

Yayın Kurulu / Editorial Board

Dr. Abdullah TEMİZKAN, Ege Üniversitesi, Türkiye

Dr. Karl VOCELKA, University of Vienna, Avusturya

Dr. Burcu KURT, İstanbul Teknik Üniversitesi, Türkiye

Dr. Kemalettin KUZUCU, Marmara Üniversitesi, Türkiye

Dr. Burak ÇINAR, Niğde Üniversitesi, Türkiye

Dr. Masoumeh DAEİ, Payame Noor University of Tabriz, İran

Dr. Emrah İSTEK, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Türkiye

Dr. Meliha Rabia ŞİMŞEK, Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Türkiye

Dr. Fatih KAYA, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Türkiye

Dr. Pavlo KUTUEV, National Technical University of Ukraine
'Kyiv Polytechnic Institute', Ukrayna

Dr. Fatma KALPAKLI, Selçuk Üniversitesi, Türkiye

Dr. Şener BİLALLİ, International Balkan University, Makedonya

Dr. Gülay SARIÇOBAN, Hacettepe Üniversitesi, Türkiye

Dr. Zinaida SABITOVA, Anadolu Üniversitesi, Türkiye

Current Research in Social Sciences;

Uluslararası, altı (6) ayda bir yayınlanan (Mayıs ve Kasım aylarında) hakemli bir dergidir. Derginin yayın dili Türkçe ve İngilizce'dir. Dergide yayınlanan makale ve bilimsel yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir. Dergi TÜBİTAK ULAKBİM Sosyal ve Beşeri Bilimler Veritabanı, J-Gate, Advanced Science Index, Directory of Research Journals Indexing, Elektronische Zeitschriftenbibliothek (EZB) ve Research Bible gibi uluslararası indekslerde taranmaktadır.

It is an international, semi-annual (in May and November) peer-reviewed published journal. The official languages of the journal are Turkish and English. The responsibility of articles and scientific papers published in the journal belongs to their authors. The journal was indexed in international indexing sources such as TÜBİTAK ULAKBİM Social and Human Sciences Database, J-Gate, Advanced Science Index, Directory of Research Journals Indexing, Elektronische Zeitschriftenbibliothek (EZB) and Research Bible.

Yazışma adresi / Address for Correspondence

Polsan Blokları 46478 Ada 1B No: 17 Eryaman, Ankara

+90 507 094 9678

crss.aizonia@yandex.com

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Araştırma Makalesi / Research Article

Bilişsel Bir Simülasyon Olarak Sanat; Edebiyat, Sinema, Bibliyoterapi ve Diğer Kesişimler

Art as a Cognitive Simulation; Literature, Cinema, Bibliotherapy and Other Intersections

Sultan OKUMUŞOĞLU 1-8

Araştırma Makalesi / Research Article

II. Abdülhamid'in Kapsayıcı Eğitim Politikasına Bir Örnek: Lazkiye Nusayrileri ve Hamidiye Mektepleri

A Sample of the Inclusive Public Education Policy of Abdulhamid II: Nusayris of Latakia and Hamidian Schools

Sacit UĞUZ 9-27

Araştırma Makalesi / Research Article

Dış Politika Konusunda 1991 Genel Seçim Vaatlerinin ve Seçim Sonrası TBMM'de Kabul Edilen Kanunların Değerlendirilmesi

Evaluation of 1991 General Elections and Laws Accepted After Election in the Turkey Grand National Assembly about Foreign Policy

Aliye AKIN, Ayşe ERKMEN, Adnan AKIN 28-44

Research Article / Araştırma Makalesi

In the Brightness and Darkness of Knowledge: Pío Baroja's "Tree of Knowledge"

Bilginin Işığında ve Karanlığında: Pío Baroja'nın "Bilgi Ağacı"

Nur Gülümser İLKER 45-51

Araştırma Makalesi / Research Article

Siyasetnamelerde Çizilen Hz. Ömer İmajı

Caliph Omar Imagine Drawn in Siyasatnamas

Ahmet Nurullah ÖZDAL 52-60

Araştırma Makalesi / Research Article

Almanca Yazılmış Çocuk Kitaplarında Türk İmajı: "Hatschi Bratschis Luftballon" Örneği

Turkish Image in German Written Children's Books: "Hatschi Bratschis Luftballon" Sample

Emrah İSTEK, Gülşen İSTEK 61-82

EDİTÖRDEN

Sevgili okurlar,

2015 Ocak ayında ilk sayısı ile yayın hayatına başlayan Current Research in Social Sciences bu yıl itibariyle yılda iki (2) sayı olarak yayına çıkacaktır. Bunun yanı sıra dergimiz yayın yaptığı alanları da biraz genişletmiş olup, yayın kabul ettiğimiz edebiyat, dil bilim ve tarih bilim alanlarına felsefe, psikoloji ve güzel sanatlar da eklenmiştir.

Current Research in Social Sciences 5. Cilt 1. Sayısına farklı alanlarda hazırlanmış altı (6) çalışma ile çıkmıştır. Derginin ilk yayına çıktığı tarihten bugüne kadarki makale kabul oranı %45 olup, bu sayımızda değerlendirilmek üzere gönderilen 23 çalışmadan 6'sının yayımlanmaya uygun bulunduğunu belirtmek isterim. Sayının yayınlanmasında emeği geçen tüm paydaşlara teşekkürlerimi sunarım. Bir sonraki sayıda görüşmek üzere...

Selam ve saygılarımla.

Dr. Öğr. Üyesi Duygu TÜRKOĞLU

Sağlık Bilimleri Üniversitesi

Yönetim ve Organizasyon Bölümü

Bilişsel Bir Simülasyon Olarak Sanat; Edebiyat, Sinema, Bibliyoterapi ve Diğer Kesişimler

Sultan Okumuşoğlu*

Lefke Avrupa Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Lefke, KKTC, Mersin 10, Türkiye

Öz

Sanat kavramının, yarattığı güçlü duygusal etki gücü ile takdir edilen eserleri tanımladığı ileri sürülmektedir. Sanat felsefecileri sanat kavrayışının, diğer bireyleri daha iyi anlama becerisi sağlayabilme gücünü vurgulamaktadırlar. Empati becerisinin, insana doğrudan deneyimlemeksizin sanat ürünü yoluyla ‘dolaylı öğrenme fırsatları’ sunduğu ileri sürülmektedir. İlgili alan yazında empati kavramının giderek öncekinden daha çok bilimsel araştırma makalesinde yer alan bir kavram oluşu dikkat çekmektedir. Diğer yandan sanat, ‘empati becerisine sahip bireyin’ modelleme yoluyla öğrenebilmesinin yanı sıra, kendi kendini daha iyi anlayabilmesi ve yaşam problemleriyle daha iyi başa çıkabilmesi gibi konularda sonsuz olasılıklar yaratabilmesi yönü ile de dikkat çekmektedir. Sonuç olarak insan-sanat ilişkisinin -çeşitli fırsatlar barındıran- sayısız kesişimlere sahip olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Bu yazıda, insan-sanat ilişkisinin ve sanatın birey üzerindeki etkilerinin, -sanatın bilişsel ve duygusal bir simülasyon olarak kavramsallaştırılması üzerinden- ilgili alan yazın yoluyla ele alınması amaçlanmaktadır. Sonuç olarak, insanın sanat ürünü ile etkileşiminin -ister bir terapi ortamında niyet edilmiş bir araç olarak isterse herhangi bir doğal ortamda gerçekleşmiş olsun- sosyal, bilişsel ve duygusal alanlarda etkisini gösteren bir çeşit bilişsel simülasyon, bir çeşit eğitim dinamiği ortaya çıkardığı açıkça görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sanat, Bilişsel Simülasyon, Empati, Bibliyoterapi, Sinematerapi, Kavramsallaştırma.

Art as a Cognitive Simulation; Literature, Cinema, Bibliotherapy and Other Intersections

Abstract

It is asserted that the art concept define the artifacts, human creations which leads to admiration through powerful emotional impact which was created by them. Art philosophers emphasize that comprehension of art might provide better understanding of other individuals. It was claimed that empathy skills of an individual provide opportunities to learn indirectly without direct experience via product of art. In the related literature empathy concept is asserted as a

Makale Bilgileri / Article Info:

Gönderim / Received: 28.06.2018
Kabul / Accepted: 09.01.2019

** Sorumlu Yazar / Corresponding Author:*

Lefke Avrupa Üniversitesi,
Lefke, KKTC, Mersin 10,
Türkiye
ssehitoglu@eul.edu.tr

Atf için / To cite this article:

Okumuşoğlu, S. (2019). Bilişsel bir simülasyon olarak sanat; edebiyat, sinema, bibliyoterapi ve diğer kesişimler. *Curr Res Soc Sci*, 5(1), 1-8. doi: 10.30613/curesosc.438077

Bağlantı için / To link to this article:

<http://dx.doi.org/10.30613/curesosc.438077>

concept which take place in recent articles more frequently than before. On the other hand, art draw attention via providing learning through modelling for people who has empathy skills, as well as providing probabilities like better understanding of self and better handling of life problems. Human-art relationship has myriad of intersections which hosts various opportunities. The aim of this study is handling human-art relationship and effects of art on individual -through the conceptualization of art as a cognitive and emotional simulation- via related literature. As a conclusion it can be seen clearly that the interactions between human and artistic productions -either in any natural setting or psychotherapy setting- bring out a kind of cognitive simulation, produce a kind of educational dynamic which affects social, cognitive and emotional areas.

Keywords: Art, Cognitive Simulation, Empathy, Bibliotherapy, Movie Therapy, Conceptualization.

Giriş

Bu çalışmanın konusu sanatın kişi üzerindeki etkilerinin, sanat ile psikolojinin bazı kesişimlerinin alan yazındaki bilgiler aracılığıyla irdelenmesidir. Sanatın (özellikle edebiyat ve film sanatının) bilişsel ve duygusal bir simülasyon olarak kavramsallaştırılması yoluyla sanat ve psikoloji ilişkisinin ele alınmasıdır. Bu nedenle öncelikle sanat, simülasyon ve simülator gibi kavramlar ele alınacaktır.

Sanat kavramı, insanın yaratıcı yeteneklerinin ve hayal gücünün ifadesi olan ya da bunların uygulamalarını ortaya koyan ürünleri tanımlamak için kullanılmaktadır. Sanat kavramı, güzelliği ya da duygusal gücü -yarattığı duygusal etki- ile takdir edilen ürünleri tanımlamak için kullanılmaktadır (Oxford Dictionaries, 2018). Graham'a (2009) göre, sanatsal yaratımın diğer insanlarda duygu uyandırması biçimindeki ifade ile sanatın insan duygusuyla ilişkilendirilmesi, sanatın insanda estetik ve ahlaki duygular uyandırma gücünün vurgulanması önemlidir. Bu noktadan hareketle Graham (2009) sanatın insan olma halinin araştırılabileceği her türlü insan ürünü olarak da tarif edilebileceğini ileri sürmektedir. Psikoloji sözlüğüne göre simülasyon, ilgili verinin deneysel amaçlarla insan eliyle

yaratılması olarak ya da gerçeği ulaşılabilir olmadığında kullanılabilen alternatif yollar olarak açıklanan bir kavramdır (Nugent, 2013a). Psikoloji sözlüğüne göre simülator kavramı ise, gerçek nesne ya da durumların taklidi olan bir eğitim aracı olarak tanımlanmaktadır. Örneğin pilotlar yetiştirilirken, uçuş eğitimleri için gerçek uçakların değil simülatorlerin kullanılması örneğinde olduğu gibi (Nugent, 2013b).

1. Bilişsel Bir Simülasyon Olarak Sanat

Barret (2017) insan beyninin kavramları kapsama duyarlı biçimde kurguladığından ve sözcüklerin bir gücü olduğundan söz etmektedir. Duygunun Kavramsal Hareket Teorisi'ne göre (Conceptual Act Theory of Emotion) kavramsallaştırma, öznel duygusal deneyimlerde çeşitliliğe yol açan temel bir süreçtir (Barret, 2006; Barret, 2009). Örneğin tiksinti kavramının beyinde oluşması ile tiksindiğinizi beyninizin tespit etmesi benzerdir. Beyinde kavramların oluşması insanın önceki deneyimlerini temel alır ve önceki deneyimlerin bir çeşit simülasyonu gibi evvelce yaşanmış duygusal deneyim ve benzer durumlarda evvelce işe yaramış tepkiler tekrardan sahne alır, yeniden oynanır (Yee ve Thompson-Schill, 2016).

Oatley (1999) edebiyatın bilişsel ve duygusal bir simülasyon olarak düşünülebileceğini ileri sürer. Öyle bir simülasyon ki bir bilgisayar simülasyonunun bilgisayarda "oyunlanması" gibi edebi öyküdeki (ya da filmdeki) karakterin çektikleri, çabaları, deneyimleri kelimenin tam anlamıyla insanın zihninde 'oyunlanmaktadır' (Oatley, 1999). Böylesi bir simülasyonun sonucunda kişinin kendisiyle ilişkili şemaları dahil olmak üzere bilişsel ve duygusal açılardan bir yeniden şemalandırma görülmesinin çok da şaşırtıcı olmayacağı ifade edilmektedir (Djicic, Oatley, Zoeterman ve Peterson, 2009). Young'a (2012) göre *şemalar bireyin inanışları, duyguları, düşünme biçimleriyle ilgili edinilmiş zihinsel kalıplardır*. Şemalar, kişinin kendisi hakkındaki, diğer insanlar hakkındaki ve dünya hakkındaki varsayımları, inançları, düşünme biçimi eğilimleri olarak da açıklanabilir (Young, 2012). Kurgu anlatımların (bir öykünün/romanın) okunmasının, özdeşleşme süreçleriyle (Kuiken, Miall, ve Sikora,

2004) ve benlikte değişikliklerle ilişkili olduğu (Miall ve Kuiken, 2002) savı da önceki iddiayı - sanatı bilişsel ve duygusal açılardan bir yeniden şemalandırma ile ilişkilendiren iddiayı- destekler niteliktedir.

Dolayısıyla, kurgu bir edebi eseri anlama sürecinde kullanılan şematik yapıların insanın günlük yaşamda diğer insanları anlamakta kullandığı şematik yapılar ile benzer olduğu söylenebilir. Bütün bunlar, bilişsel bir bakış açısı ile bakıldığında, sanat “bilişsel simülasyonunun” kişinin kendilik algısı deneyimi dahil bireyde birçok değişikliğe yol açmasının mümkün olduğu anlamına gelmektedir (Gerrig, 1998).

2. Sanat Eseri Aracılığıyla Kendimizi ve Diğer İnsanları Anlamak

Sanat felsefecileri sanat kavrayışının, diğer insanları daha iyi anlama becerisi sağlayabilme yönüne dikkat çekmektedirler. Çünkü bir sanat eseri, algılayıcısı olan insanı, diğer bir insanın bakış açısından bakmaya, mecazi biçimde bir diğerinin ayakta kalması ile yürümeye, bir diğer insanın acısını hissetmeye teşvik edebilme potansiyeline sahiptir. Sanat eseri yoluyla diğer insanın duygularının deneyimlenmesi, yaşanması mümkündür (Hakemulder, Koopman, ve Fialho, 2016). Sanat eserleri diğer insanların duygularının yanı sıra, eylemlerinin, algılarının da anlaşılmasını mümkün kılmaktadır. Ayrıca diğer insanların duygu, eylem ve algılarının bizimkilerden çok da farklı olmadığını anlaşılmasını sağlamaktadır. Kişinin diğer insanlarla bağlarının, paylaşılan evrensel duygu ve deneyimlerin algılanmasını sağlamaktadır sanat eserleri (Hakemulder, vd., 2016). Buradan yola çıkarak sanat eseri aracılığıyla duygu, eylem ve davranışların evrenselliğinin kavranabildiği ve insanın diğer insanları anlama becerisinin geliştiği söylenebilir.

Kimilerine göre edebi kurgu (ister kitap isterse film şeklinde olsun) estetik ürün aracılığı ile bir çeşit mesafe yaratarak bireye senaryodaki karakterin pozisyonunu dolaylı biçimde deneyimleme fırsatı sunmaktadır. Buna göre, kurgunun güvenli bir mesafeden dolaylı olarak deneyimleme fırsatı sunabilme özelliği önemlidir (Koopman ve Hakemulder, 2015).

Bir başka biçimde ifade edilirse, kişinin sanat ürünü ile etkileşimi sonucunda sosyal, bilişsel ve duygusal bir eğitim dinamiği ortaya çıktığı ileri sürülmektedir. Birey, gerçek hayat senaryoları ile daha stratejik başa çıkma yolları öğrenmesini sağlayacak olan sayısız deneyimi, sanat ürünü üzerinden yaşamakta, böylece sanat yoluyla uzak ve güvenli bir mesafeden bir çeşit eğitim süreci sağlanmaktadır (Oatley, 2016; Menninghaus vd., 2017). Bu güvenli mesafeye rağmen, ya da belki de bu güvenli mesafe yüzünden, insanlar sanat eserinin ortaya çıkardığı kurgu karakterlere, gerçek hayat senaryolarındaki benzer biçimde, çokça duygusal yatırım yapabilmektedirler. Okuyucu/izleyici tarafından -diğer bir deyişle sanat tüketicisi tarafından- kurgusal karakterlerin zihinsel modelleri oluşturulmakta ve bu karakterler ile gerçek insanlarmışçasına birtakım duygusal bağlar kurulmaktadır.

Empati becerisi, kişinin diğer insanların duygularını anlayabilme becerisi olarak tanımlanır (Decety ve Lamm, 2006). Empati becerisinin başarılı insanlar arası etkileşim açısından hayati önem taşıdığı vurgulanmakta (Hetu, Taschereau-Dumouchel, ve Jackson, 2012), hatta alanyazında bireyin diğer insanların acısı ile empati kurabilme becerisi ile bağımlılık geliştirme potansiyeli arasındaki ilişkiler araştırılmakta ve tartışılmaktadır (Jiao, Wang, Peng, ve Cui, 2017; Massey, Newmark ve Wakschlag, 2017).

Daha da önemlisi empatinin geliştirilebilir, öğretilen bir beceri olarak tanımlanmasıdır (Batt-Rawden, Chisolm, Anton ve Flickinger, 2013). Empatinin geliştirilebilir bir özellik olduğu imasını taşıyan bilgi ve bulgular, empati geliştirici müdahalelerin planlanabilirliğini düşündürmesi açısından özellikle önemlidir.

Ahlaki davranışlara temel oluşturan empati becerisinin (Decety ve Cowell, 2015), benzerlik algılanmasında artış gibi, iş birliği, paylaşma, yardımlaşmada artış gibi getirilerinden söz edilir ve bunun kurgu karakterlerin deneyimleri aracılığıyla, film ve romanlar aracılığı ile kısacası sanat aracılığıyla geliştirilebileceği ileri sürülür (Wang, Ge, Zhang, Liu, ve Luo, 2014).

Dolaylı öğrenme konusuna dikkat çeken ve modelden öğrenmenin önemini vurgulayan Bandura (1977) insanın tüm öğrenilmesi gerekenleri sadece doğrudan deneyerek öğrenmesi söz konusu olsa idi gelişmesinin normalde olduğundan çok daha uzun süre gerektireceğini ileri sürmektedir (Bandura, 1977). Alan yazında edebiyat ile empati arasındaki ilişkinin giderek artan bir biçimde ilgi odağı olduğu vurgulanmakta (Kuzmicova, Mangen, ve Begnum, 2017) ve insanın empati becerisinin, kişiye doğrudan deneyimlemeksizin öğrenme fırsatları sunmasının önemine özellikle dikkat çekilmektedir. Sıcak sobaya dokununca eli yanan birisinin acısını empati yoluyla “hissetmenin” o davranışı gerçekten denemeksizin yapmamayı öğretmesi gibi (De Vignemont ve Singer, 2006) edebiyat da dolaylı deneyimleme yoluyla empati becerisine sahip bireye çeşitli öğrenme fırsatları sunmaktadır.

D'Ambrosio'ya göre (2006) efsaneler, hikayeler ve filmler kişiye kendi kişisel hikayesini ve diğer insanların hikayelerini doğru dürüst bir bağlama yerleştirmesinde yardımcı olan sanat ürünleridir. Tüm hikayelerde mutlaka kötü adamlar vardır. Gerçek hayatta da -bu kadar belirgin olmasa da- sinsi ve zarar verici olabilecek ‘düşmanlar’ eksik değildir. Her efsane, hikâye ya da film, içindeki kahramanın bir çeşit yolculuğudur ve genellikle kahramanın olumlu özelliklerinin daha belirgin hale gelmesiyle sona erer.

Filmlerde tüm ayrıntılar seyircide belli psikolojik etkiler yapması için seçilmektedir. Kamera açıları, renk şemaları gibi ayrıntılar seyircide farklı algısal deneyimler yaratması hedeflenerek seçilir. Filmin hikayesi, senaryonun kurgulanışı, olayların aktarılışı, aktörlerin oyunculuğu gibi tüm ayrıntılar seyircide belli psikolojik etkiler yaratması hedeflenerek işlenir. Dolayısıyla filmlerin insan üzerinde herhangi bir diğer sanat eserinden çok daha güçlü bir etkisi olduğu ileri sürülür (Wedding ve Boyd, 1998).

Young (2012) bir kez filmlerin psikolojiyle ilişkisini görmeye başlayan kişinin artık bundan kaçma şansının kalmayacağını ileri sürmektedir. Butler'a (2004) göre film yapımcıları film seyircisinde gerçeklik algısı yaratmak adına psikoloji biliminin algı ve duygu süreçlerine

ilişkin sayısız bulgu ve bilgilerinden faydalanırlar (Butler, 2004). Zaman zaman genel toplumun akıl hastalıklarına, psikolojik bozukluklara ilişkin bilgisini artırmak ve insanların olası psikolojik sorunlara ilişkin erken yardım arama davranışını teşvik etmek için de film sanatı yarar sağlamaktadır (Calderon vd., 2015; Hernandez, Mejia, Mayer, ve Lopez, 2016).

Film sanatı -kitaplarda olduğu gibi- insan halleriyle dolup taşar; insanın üzüntüsü, sevinci, aşkı, öfkesi, haksızlığa karşı duruşu ya da duramayışı, boşanma, ölüm, ayrılık, özgüven eksikliği vs. ile başa çıkması ya da çıkamayışı, insanın yaşadığı değişimler, ya da bir türlü değişemeyişi gibi, düğümlenip çözülen senaryolarla doludur filmler. Film yapanlar film senaryolarını sadece sağlıklı insan ilişkileri ve ruh sağlığı yerinde karakterler üzerine kurmazlar. Çeşitli psikopatolojiler de film kurgusunun belkemiğini oluşturmada kullanılır. Madde kullanım bozuklukları, çoklu kişilik bozuklukları, sistematik hezeyanlar, takıntı-zorlantı bozuklukları, özetle sayısız psikopatoloji senaristlerin ilgisinin odağındadır.

Kimi psikopatolojiler, gerçekteki görülme oranlarından daha yüksek bir sıklıkta filmlerde yer almaktadırlar. Yönetmenin ilgisini çeken ya da seyirciye ilginç geleceği düşünülen psikopatolojiler gerçekte rastlandığından daha yüksek bir sıklıkta film senaryolarında yer alırlar (Byrne, 2001). Örneğin psikopatoloji kitaplarında o kadar da sıklıkla görülmediği ileri sürülen ‘çoklu kişilik bozukluğu’ (yeni adıyla ‘kimlik çözülmesi bozukluğu’) (Beidel, Bulik ve Stanley, 2014) bazı kaynaklarda %1 oranında görülebildiği bildirilirken (Brand vd., 2016) filmlerde çok daha yüksek bir sıklıkta seyircinin karşısına çıkmaktadır (Byrne, 2001).

Diğer yandan film yapanlar psikolojiden bu kadar faydalanırken psikologlar da filmleri birçok biçimde kullanmaktadırlar. Psikologlar filmleri, eğitim amacıyla, araştırma amacıyla, duygu açığa çıkarma amacıyla ve hatta terapide kullanırlar. Çeşitli psikopatolojileri tanıtmaya şeklinde eğitim amacıyla kullanılabilir filmler. Bazen film üzerinden insanlar arası ilişkilerin bir sistemin işleyişindeki sorunların analizi şeklinde ele

alınmasıyla sorunlar analiz edilebilir. Bazen öğrencilere bilgi vermede bazen de danışanın farkındalığını artırmada ya da açığa çıkarmada kullanılabilir. Kısacası sanat ürünü yaratıcıları psikolojiden, psikoloji alanı da sanat ürünlerinden birçok boyutta yararlanmakta, insan ve sanatın sayısız kesişimi gözlenmektedir.

3. Kurgunun, Sanat Eserinin Terapi Alanında Kullanılması

Kurgunun, sanat eserinin terapi alanında kullanılmasına göz atacak olursak; Moravski'ye (1997) göre, sanat eserindeki (filmdeki veya romandaki) empati kurulan karakterin davranış ve motivasyonlarının anlaşılması yoluyla birey kendi hayatındaki meselelere ilişkin daha iyi bir kavrayış geliştirebilmekte, olası çözümleri görür hale gelebilmektedir.

Bibliyoterapi bireyin güçlüklerini daha iyi anlaması ve daha iyi başa çıkabilmesine yardım amacıyla, onunki ile benzer olay ve çatışmalarla uğraşmakta olan kişilerin var olduğu okuma materyalinin önerilmesi şeklinde açıklanmaktadır (Newton, 1995). Sinematerapide de benzer amaçlarla film parçaları seyrettilmesi ya da filmler önerilmesi yoluna gidilir (Newton, 1995). Kimileri 'sinematerapi' kavramının zaten bibliyoterapiden gelişip büyüdüğünü ileri sürmektedirler. Dolayısıyla bibliyoterapi kavramının sadece kitabı değil filmi de kapsadığını ileri sürmektedirler (Lanza, 1996; Sharp, Smith ve Cole, 2010).

Sinema terapinin, terapistin teorik yöneliminden bağımsız biçimde sayısız potansiyel yararı açısından farklı farklı teorik yaklaşımları olan terapistlerce uygulanabilecek nadir tekniklerden biri olduğu ifade edilmektedir (Schneider, 1987; Schneider Adams, 2003). Bir örnek olarak bilişsel modele göre gerçekleştirilen terapi yaklaşımında sanat ve psikolojinin nasıl kesiştiğine göz atılacaktır, bu yüzden önce yaklaşımın temel sayılıştından söz edilmesi gereksinimi doğmaktadır. Bilişsel bakış açısına göre, kişinin bir olaya bir duruma ilişkin yorumu o kişinin ilişkili duygu ya da davranışına yol açan asıl etkidir. Yani davranışsal ya da duygusal tepki, durumun kendisinden çok kişinin duruma ilişkin

yorumları/düşünceleri ile ilişkilidir. Bilişsel temelli tedavilerde psiko eğitimlerle sözü edilen modelin öğretilmesi de tedavinin önemli bir parçasıdır. Psiko eğitimler adı verilen bu seans içi eğitimlerle danışana yeni bir bakış açısı kazandırma ve hastanın duygusal tepkilerinin düşüncelerle ilişkisi konusundaki farkındalığını artırma hedeflenmektedir. Dolayısıyla danışanın bu yolla sıkıntı yaratan belirtileri ile baş edebilme ve duygularını yönetme işlevselliğine ulaşması amaçlanmaktadır (Beck, 2011).

Bilişsel yaklaşımla terapi uygulayan bir psikolog için, sinematerapi yani danışanın ihtiyaçları doğrultusunda seçilen filmler, öğretme sürecinin, psiko eğitim sürecinin faydalı birer aracı olabilmektedir. Seanslar arasında seyredilip gelinmesi ev ödevi şeklinde verilebileceği gibi, kısacık klipler halinde bazı film parçalarının seans sırasında kullanımı şekliyle de terapötik uygulamaya katılabilmektedir filmler. Birkaç dakikalık kısa bir film parçasını izlenmesini takiben, örneğin filmdeki karakter depresif görünüyorsa bu karakterin kendisi hakkında ne tür olumsuz ve işlevsel olmayan düşüncelere sahip olabileceği konusunda danışanın konuşurulması izlenen yollardan bir tanesidir. Böylece ergenler dahil, çoğu danışan -kendi durumları ile bağlantısını hemencecik görmeseler de kendi hayatlarında benzer bağlantıları henüz yapamıyor olsalar da- kurgu karakterle ilişkili olarak doğru yanıtları genellikle bulabilmektedirler.

Bilişsel terapilerde bireyin çarpıtılmış düşünce biçimlerinin kişinin ruh halini olumsuz etkilediği sıkıntılarının sürdürücü etmeni olduğu fikrinden yola çıkılarak çarpıtılmış düşünme biçimlerinin, işlevsel olmayan düşünce kalıplarının değiştirilmesi de hedeflenmektedir. Daha dengeli bir bakış açısının kazanılması amaçlanmaktadır. Böylece bireyin daha sağlıklı, daha üretken, daha iyi olabilmesi hedefine ulaşılacağı öngörülmektedir (Beck, 2011).

Bireyin yaşamını olumsuz etkileyen bilişsel çarpıtma eğilimlerini saptamayı öğretmek hedeflendiğinde, öncelikle danışana bilişsel çarpıtma türleri hakkında bilgi ve bilişsel çarpıtmaların bir listesi verilmektedir (Burns, 1999). İlişkili listeden bir filmin izlenmesini takip

eden seansta ilgili film karakterinin hangi çarpıtmaları kullanıyor olabileceği sorgulanmakta, konuşulmaktadır. Filmdeki bilişsel çarpıtmaları yakalama konusunda ustalaştıktan sonra dikkatini kendi düşünme biçimine yönlendirmesi istenen kişi kendi bilişsel çarpıtmalarını daha kolay biçimde tespit edebilir hale gelmektedir. Oyun benzeri bir süreç olduğu için ergenler dahil her yaş grubunda işe yarayan işlevsel ve insan-sanat etkileşiminin başarıyla devreye girdiği tekniklerden bir tanesi olduğu ileri sürülmektedir (Burns, 1999).

Bilişsel çarpıtmaların öğrenilmesinde önce başkalarının yaşantıları yoluyla, başkasının deneyimi üzerinden çarpıtmaların algılanmasının en önemli yararlarından biri de sonradan hastanın kendi çarpıtmalarını araştırmaya sıra geldiği zaman işlerin kolaylaşmasıdır. Bu bilişleri yaşamının evrenselliğini fark etmiş bir kişinin yargılanma endişesi azalacağı için daha hızlı gelişme sağlanabilmektedir. Ayrıca kişinin kendi kendisi hakkında aşırı yargılayıcı olması tehlikesi de azaltılmış olmaktadır. Böylece güvenli bir mesafeden başkasının deneyimi aracılığı ile bilişsel modelin ileri sürdüğü temel bilginin yani durumların değil düşüncelerin ve yorumların duygu ve davranışa yol açtığı kavranması hedefine doğru ilerlenilmesi kolaylaşmaktadır. Davranış düzeltme terapilerinde de film deneyiminden yararlanılmaktadır. Özellikle ergenlerde ve gençlerde uygun davranış örneklerinin artırılmasında film sanatı devreye sokulmakta, kimi filmlerin kimi sahnelerinde hedeflenen davranış gösteren karakterler model örnekleri olarak seyrettirilmektedir. Kişinin uygun davranışları tekrar etmesinin teşvik edilebilmesi için öncelikle ‘doğru davranışlara ilişkin bir repertuar edinmesi’ fikrinden yola çıkılan bu yaklaşımda da yine insan-sanat etkileşiminden fayda umulmakta ve güzel sonuçlar elde edilmektedir (Powell, Newgent ve Lee, 2006). Problemlerle kişinin birbirinden ayrılması şeklinde tanımlanabilecek olan sorunun dışsallaştırılması kavramı her yaş grubunda fayda sağlasa da özellikle ergenlerle daha iyi iletişim ve ilerleme olanağı sağlamaktadır. Filmlerin ergen ve çocukların problemlerine dışsal bir bakış

sağlaması da sinema sanatının insan psikolojisiyle ilişkilendirilmesinin bir diğer örneğidir (Turns ve Macey, 2015).

Sinematerapinin sadece filmi seyretmekten fazlasını içerdiği muhakkaktır. Sinematerapi filmlerin dikkatli seçimini, ev ödevi olarak verilmesini ve film yoluyla yaşanan deneyimlerin terapi seansı sırasında işlenmesini içermektedir (Sharp, vd., 2010). Diğer yararlarının yanında bu süreç problemlere çözümler sağlayabilmekte, gelişmeyi teşvik etmekte, problemlerin yeniden çerçevesine yardımcı olmakta ve terapinin en önemli iyileştirici faktörlerinden biri olan terapist danışan arasındaki bağın inşasında etkili olmaktadır (Powell, vd., 2006).

Dolayısıyla terapötik ödev anlamında filmin izlenmesinden sonraki seans esnasında tartışmanın odağının öncelikle filmdeki karakterler olması önemlidir. “Filmdeki karakter ne düşünüyordu/ne hissediyordu?”, “Karaktere göre temel problemi neydi?”, “Karakter problemlerini ne şekilde çözüme ulaştırmıştır?”, “Başka ne gibi çözümler kullanabilirdi?”, “diğer karakterlerle ilişkisi neydi?”, “Hangi karakteri sevdin?”, “Hangi karakteri sevmedin?”, gibi sorular, danışana sorulacak tipik sorular olarak örneklenebilir (Hamzeh Khan Poor, 2006). Ancak insan-sanat etkileşiminin yararlı getirileri tabii ki sadece terapi ortamıyla sınırlanmaz. Kişinin doğal ortamlarda sanat ürünü ile etkileşimi sonucunda sosyal, bilişsel ve duygusal bir eğitim dinamiğinin kendiliğinden de ortaya çıkmakta olduğu tekrar vurgulanmaya değer bir insan-sanat etkileşimi sonucudur.

Sonuç

İnsanın sanat ürünü ile etkileşiminin sosyal, bilişsel ve duygusal alanlarda etkisini gösteren bir çeşit eğitim dinamiği ortaya çıkardığı açıkça görülmektedir. Sanat ürünü ile insanın yolunun kesişmesi, ister bir terapi ortamında niyet edilmiş bir araç olarak isterse de buna niyet edilmiş olunmayan doğal bir etkileşim yoluyla, kişinin kendini ve diğer insanları daha iyi anlama ve empati gibi becerilerinin gelişmesinde etkili olmaktadır. Yaratıcı yeteneklerin ürünü olan, yarattığı duygusal etki dolayısıyla takdir edilen

sanat ürünleri işte tam da bu etki güçleri nedeniyle adeta bilişsel ve duygusal bir simülasyon gibi bir etki yaratmaktadırlar. Sanat eseri, kişinin hem diğer insanları hem de kendisini daha iyi anlamasında etkili olabilmektedirler. Yaşanan acıların ya da duyguların evrensel olduğunun anlaşılmasından, alternatif çözüm yollarının keşfedilmesine varan sayısız yarar getirmektedir insanla sanatın kesişimi. Yokluğunun suça yatkınlıktan bağımlılık yatkınlığına kadar pek çok olumsuzlukla ilişkilendirildiği önemli ve öğrenilebilir olan empati becerisinin de sanat aracılığı ile geliştirilebiliyor olması ayrıca önemlidir. Psikoterapi alanında da sanat ürünü bireyin güçlüklerini daha iyi anlaması ve daha iyi başa çıkabilmesine yardım amacıyla, onunki ile benzer olay ve çatışmalarla uğraşmakta olan kişilerin var olduğu kurgu karakterler üzerinden devreye girmektedir. Sanat eserinin terapi alanında kullanılması konusunda diğer birçok insan-sanat kesişiminin yanı sıra bibliyoterapi ve sinematerapi (ki bibliyoterapiden gelişip büyüdüğü ileri sürülmektedir) önemli teknikler olarak öne çıkmaktadırlar. Sanat ürününün terapi alanında kullanımı problemlerin yeniden çerçevelenmesinden terapinin en önemli iyileştirici faktörlerinden biri olan terapist danışan arasındaki terapötik bağın kurulmasına kadar çeşitli alanlardaki olumlu etkileriyle yarar sağlamaktadır. Sonuç olarak alan yazındaki bilgiler, yaratıcı yeteneklerin ürünü olan, yarattığı etkinin gücü nedeniyle adeta bilişsel ve duygusal bir simülasyon yaşatan sanat ürününün insanla etkileşiminin, insan-sanat kesişiminin sayısız yararlı amaca yönelik kullanılabileceği ve kullanılması gerektiği gerçeğini vurgulamaktadır.

Kaynakça

- Bandura, A. (1977). *Social learning theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Barrett, L. F. (2006). Solving the emotion paradox: categorization and the experience of emotion. *Personality and Social Psychology Review*, 10, 20-46.
- Barrett, L. F. (2009). Variety is the spice of life: A psychological constructionist approach to understanding variability in emotion. *Cognition and Emotion*, 23, 1284-1306.
- Barrett, L. F. (2017). *How emotions are made*. New York, NY: Houghton Mifflin Harcourt.
- Batt-Rawden, S. A., Chisolm, M. S. Anton, B., & Flickinger, T. E. (2013). Teaching empathy to medical students: An updated, systematic review. *Academic Medicine*, 88(8), 1171-1177.
- Beck, J.S. (2011). *Cognitive Therapy: Basics and beyond*. (2. Edition). New York: The Guilford Press.
- Beidel, D., Bulik, C., & Stanley, M. (2014). *Abnormal psychology*. (3. Edition) Upper Saddle River, NJ: Pearson Education.
- Brand, B. L., Sar, V., Stavropoulos, P., Krüger, C., Korzekwa, M., Martinez-Taboas, A., & Middleton, W. (2016). Separating fact from fiction: An empirical examination of six myths about dissociative identity disorder. *Harvard Review of Psychiatry*, 24(4), 257-270.
- Burns, D. D. (1999). *Feeling good: The new mood therapy*. New York, NY: Avon Books.
- Butler, L. D. (2004). Spellbound: Dissociation in the movies. *Journal of Trauma & Dissociation*, 5(2), 61-87.
- Byrne, P. (2001). The butler(s) DID it - dissociative identity disorder in cinema. *Journal of Medical Ethics: Medical Humanities*, 27, 26-29.
- Calderon, V., Mejia, Y., Lara-Munoz, M.D.C., Segoviano, J., Castro, Q., Casados, A., & López, S. R. (2015). Toward the sustainability of information campaigns: Training promoters to increase the psychosis literacy of Spanish-speaking communities. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 50(4), 665-669.
- D'Ambrosio, J. (2006). *Rethinking adolescence: Using story to navigate life's uncharted years*. Maryland: Rowman and Littlefield Education.
- Decety, J., & Cowell, J.M. (2015). The complex relation between morality and empathy. *Trends in Cognitive Sciences*, 18(7), 337-339.
- Decety J., & Lamm C. (2006). Human empathy through the lens of social neuroscience. *Scientific World Journal*, 6, 1146-1163.
- De Vignemont, F., & Singer, T. (2006). The empathic brain: How, when and why? *Trends in Cognitive Sciences*, 10(10), 435-441.
- Djikic, M., Oatley, K., Zoeterman, S., & Peterson, J. B. (2009). On being moved by art: How reading fiction transforms the self. *Creativity Research Journal*, 21(1), 24-29.
- Gerrig, R. J. (1998). *Experiencing narrative world: On the psychological activities of reading*. New Haven, CT: Yale University Press.

- Graham, G. (2009). *Philosophy of the arts: An introduction to aesthetics*. New York: Taylor & Francis.
- Hakemulder, F., Koopman, E., & Fialho, O. (2016). Learning from literature: Empirical research on readers in schools and at the workplace. In: M. Burke, O. Fialho, S. Zyngier (Eds.) *Scientific approaches to literature in learning environments* (pp. 19-38). Amsterdam: John Benjamins Publishing.
- Hamzeh Khan Poor, A. (2006). *Cinema therapy, history, theories and policies*. Paper presented at the 1st National Congress on Art Therapy in Iran, 28-30 November.
- Hernandez, M. Y., Mejia, Y., Mayer, D., & Lopez, S. R. (2016). Using a narrative film to increase knowledge and interpersonal communication about psychosis among Latinos. *Journal of Health Communication, 21*(12), 1236-1243.
- Hetu, S., Taschereau-Dumouchel, V., & Jackson, P. L. (2012). Stimulating the brain to study social interactions and empathy. *Brain Stimulation, 5*, 95-102.
- Jiao, C., Wang, T., Peng, X., & Cui, F. (2017). Impaired empathy processing in individuals with internet addiction disorder: An event-related potential study. *Frontiers in Human Neuroscience, 11*, 498, 1-10. <http://doi.org/10.3389/fnhum.2017.00498>
- Koopman, E. M., & Hakemulder, F. (2015). Effects of literature on empathy and self reflection: A theoretical-empirical framework. *Journal of Literary Theory, 9*, 79-111.
- Kuiken, D., Mial, D. S., & Sikora, S. (2004). Forms of self implication in literary reading. *Poetics Today, 25*, 171-203.
- Kuzmicova, A., Mangen, A., & Begnum, A.C. (2017). Literature and readers' empathy: A qualitative text manipulation study. *Language and Literature, 26*(2) 137-152.
- Lanza, M. L. (1996). Bibliotherapy and beyond. *Perspectives in Psychiatric Care, 32*, 12-14.
- Massey, S. H., Newmark, R. L., & Wakschlag, L. S. (2017). Explicating the role of empathic processes in substance use disorders: A conceptual framework and research agenda. *Drug and Alcohol Review, 37*(3), 316-332. doi: 10.1111/dar.12548.
- Menninghaus, W., Wagner, V., Hanich, J., Wassiliwizky, E., Jacobsen, T., & Koelsch, S. (2017). The Distancing-Embracing model of the enjoyment of negative emotions in art reception. *Behavioral and Brain Sciences, 1*-58. doi: 10.1017/S0140525X17000309.
- Miall, D. S., & Kuiken, D. (2002). A feeling for fiction: Becoming what we behold. *Poetics, 30*, 221-241.
- Moravski, C. M. (1997). A role of bibliotherapy is in teacher education. *Reading Horizons, 37*, 243-259.
- Newton, A. K. (1995). Silver screens and silver linings: Using theatre to explore feelings and issues. *Gifted Child Today, 18*, 14-19.
- Nugent, P. M. S. (2013a). "SIMULATION," in *PsychologyDictionary.org*, April 13, 2013, <https://psychologydictionary.org/simulation/> adresinden 28.04.2018 tarihinde erişilmiştir.
- Nugent, P. M. S. (2013b). "SIMULATOR," in *PsychologyDictionary.org*, April 13, 2013, <https://psychologydictionary.org/simulator/> adresinden 28.04.2018 tarihinde erişilmiştir.
- Oatley, K. (1999). Why fiction may be twice as true as fact: Fiction as cognitive and emotional simulation. *Review of General Psychology, 3*(2), 101-117.
- Oatley, K. (2016). Fiction: Simulation of social worlds. *Trends in Cognitive Sciences, 20*, 618-628.
- Oxford Dictionaries. <https://en.oxforddictionaries.com/definition/art> adresinden 28.04.2018 tarihinde erişilmiştir.
- Powell, M. L., Newgent, R. A., & Lee, S. M. (2006). Group cinematherapy: Using metaphor to enhance adolescent self-esteem. *The Arts in Psychotherapy, 33*(3), 247-253.
- Schneider, L. (1987). The theory and practice of movie psychiatry. *American Journal of Psychiatry, 144*, 996-1002.
- Schneider Adams, L. (2003). *Looking at art*. London: Prentice Hall.
- Sharp, C., Smith, J.V., & Cole, A. (2010). Cinematherapy: Metaphorically promoting therapeutic change. *Counselling Psychology Quarterly, 15*(3), 269-276.
- Turns, B., & Macey, P. (2015). Cinema narrative therapy: Utilizing family films to externalize children's 'problems'. *Journal of Family Therapy, 37*(4), 590-606.
- Yee, E., & Thompson-Schill, S. L. (2016). Putting concepts into context. *Psychonomic Bulletin and Review, 23*(4), 1015-1027. doi:10.3758/s13423-015-0948-7
- Young, S. D. (2012). *Psychology at the movies*. Oxford: Willey-Blackwell.
- Wang, T., Ge, Y., Zhang, J., Liu, J., & Luo, W. (2014). The capacity for pain empathy among urban Internet-addicted left-behind children in China: An event-related potential study. *Computers in Human Behaviors, 33*, 56-62. 10.1016/j.chb.2013.12.020
- Wedding, D., & Boyd, M.A. (1998). *Movies and mental illness: Using films to understand psychopathology*. Boston: McGraw-Hill College.

II. Abdülhamid'in Kapsayıcı Eğitim Politikasına Bir Örnek: Lazkiye Nusayrileri ve Hamidiye Mektepleri*

Sacit Uğuz**

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Hatay, Türkiye

* Bu çalışma, 22-24 Ekim 2018 tarihleri arasında İstanbul'da düzenlenen, Vefatının 100. Yılında Sultan II. Abdülhamid ve Dönemi Uluslararası Kongresi'nde sunulan, "II. Abdülhamid Döneminde Lazkiye Nusayrilerine Yönelik Eğitim Faaliyetleri" başlıklı bildirinin yeniden gözden geçirilmiş ve genişletilmiş hâlidir.

Öz

Osmanlı Devleti'nde, II. Mahmud döneminde başlayan ve Sultan Abdülaziz döneminde artarak devam eden modernist/batılı eğitim reformlarının, II. Abdülhamid döneminde zirveye ulaştığı söylenebilir. Bu dönemde, bir taraftan o zamana kadar düzensiz bir gelişim gösteren eğitim işlerini, merkezi bir sistem oluşturarak düzene sokma faaliyetleri yürütülmüş, diğer taraftan da ülkenin her tarafında okullar açılarak ücre köylere kadar toplumun kamusal eğitime ulaşmasına gayret edilmiştir. XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı topraklarında hızla yayılan misyonerlerin hedef kitleleri arasında sadece doğu kiliselerine bağlı Ermeniler ve Rumlar yoktu. Osmanlı topraklarında belirli bölgelerde yaşayan ve Müslüman toplum içerisinde sayılıp sayılmamaları eskiden beri tartışma konusu olmuş, devlet otoritesine karşı genellikle itaatkâr olmayan Nusayriler ve Dürziler gibi dini azınlık gruplar da misyonerlerin hedef kitleleri arasında yer almıştır. Misyonerlerin bu dönemde özellikle Nusayrilerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde hızlı bir okullaşma faaliyeti içerisine girdikleri görülmektedir. Osmanlı Devleti de buna karşı Nusayrilerin yaşadığı hemen her yere okullar açmış ve bir eğitim seferberliği başlatmıştır. Bu çalışmada, Nusayrilerin merkezi olarak kabul edilen Lazkiye'de, II. Abdülhamid döneminde gerçekleştirilen eğitim faaliyetleri üzerinde durulmuştur. Ayrıca misyonerlerin Lazkiye'deki faaliyetleri ve bu faaliyetlerin Müslüman ahali üzerindeki etkisine de değinilmiştir. Osmanlı Arşivinden elde edilen belgeler ışığında, Lazkiye'de açılan ve Hamidiye ismi verilen okullar, öğrenci sayıları ve muallimleri ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. Kısaca, Sultan II. Abdülhamid'in, misyonerlerin faaliyetlerine karşı, Osmanlı tebaası dini azınlık grupların, eğitim yoluyla devlete bağlılıklarını temin etme politikası, Lazkiye örneği üzerinden ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: II. Abdülhamid, Lazkiye, Nusayriler, Kamusal Eğitim, Misyoner.

Makale Bilgileri /
Article Info:

Gönderim / Received:
14.11.2018
Kabul / Accepted:
04.01.2019

** Sorumlu Yazar /
Corresponding Author:

Hatay Mustafa Kemal
Üniversitesi, Hatay,
Türkiye
sacituguz@gmail.com

Atıf için / To cite this article:

Uğuz, S. (2019). II. Abdülhamid'in kapsayıcı eğitim politikasına bir örnek: Lazkiye Nusayrileri ve Hamidiye Mektepleri. *Curr Res Soc Sci*, 5(1), 9-27. doi: 10.30613/uresosc.482614

Bağlantı için / To link to this article:

<http://dx.doi.org/10.30613/uresosc.482614>

A Sample of the Inclusive Public Education Policy of Abdulhamid II: Nusayris of Latakia and Hamidian Schools

Abstract

In the Ottoman Empire, It can be said that the investments of Education which started during the reign of Mahmud II in this field and which had continued during the reign of Abdülaziz reached a peak in the reign of Abdulhamid II. In this period, while conducting activities to build a central system for the educational activities which were developed irregularly until that time, the people even in pathless villages reached to the teachers and the schools which were opened throughout the country. From the second half of the 19th century, there weren't just Armenians and Greeks linked to the Eastern churches, among the targets of the missionaries spreading like wildfire in the Ottoman lands. Religious minority groups, such as Nusayris and Druze people, who lived in certain regions of the Ottoman territories and have long been a subject of debate whether they belong to the Muslim community or not, and were generally non-submissive to the state authority, have also been among the target groups of the missionaries. In this period, it is seen that the missionaries started a fast schooling activity especially in the regions where Nusayris lived extensively. The Ottoman State had also opened schools and started an educational campaign in almost every place where Nusayris lived. In this study, the educational activities in Latakia which was thought center of the Nusayris, during the reign of Abdulhamid II, was emphasized. Also, the activities of the missionaries in Latakia and the effects of these activities on the Muslim population was mentioned. Especially in the light of the documents from the Ottoman archive, the information about the schools opened in Latakia and named Hamidiye, their number of students and their teachers were detailed. In short, Sultan Abdulhamid II's policy to demonstrate their commitment to the state through the education of religious minority groups of Ottoman subjects against the activities of the missionaries were tried to be presented through the example of Latakia.

Keywords: Abdülhamid II, Latakia, Nusayri, Public Education, Missionary.

Giriş

Eğitimin toplumun bütününe kapsayacak şekilde yaygınlaşmasının bir zaruret hâlini alması, büyük

ölçüde Sanayi İnkılabı ile birlikte ortaya çıkmıştır. Bu dönemde Avrupa'da yeni bir devlet, ekonomi ve toplum modeli oluşmaya başlamıştır. Toplumsal değerler bakımından öncekilerden farklı bir zihniyete sahip olan bu yeni toplumun en belirgin vasıflarından biri de kamusal eğitime ziyadesiyle önem vermesidir. Çünkü gerek sanayi çağının en önemli unsuru olan makineleşmenin sürdürülebilirliği, gerekse bu makineleşmenin kaçınılmaz sonucu olarak ortaya çıkan gereğinden fazla ürünün tüketilmesi için dönemin yeni hayat tarzını benimsemiş, eğitilmiş bir topluma ihtiyaç duyulması, eğitimin toplumun bütün kesimlerini kapsayacak şekilde yaygınlaştırılmasını zorunlu kılmıştır. Osmanlı'da ise XVII. yüzyıldan itibaren kendini göstermeye başlayan askerî modernizasyon çabaları doğrultusunda, bu alanda eğitime önem verilmekle birlikte, halkın tamamının eğitilmesi zorunluluğu, özellikle XIX. yüzyılda oluşmaya başlayan sanayi toplumunun zorlamasıyla ortaya çıkmıştır. Sanayi geliştikçe de bu zaruret artarak devam etmiştir. Toplumsal sorunların giderek çoğaldığı bu dönemde Osmanlı idarecileri, sorunların temel nedeni olarak eğitimsizliği görmüş ve “modern” olarak nitelendirilen batı sistemini esas alan reformlar gerçekleştirerek halkın eğitim seviyesini arttırmayı ve bu şekilde sorunların önüne geçmeyi amaçlamışlardır. Türk-İslâm medeniyetinin sosyo-kültürel ekseninde gelişip kendine has özellikleri ile şekillenen geleneksel eğitim anlayışı yerine, batılı bir karakter arz eden “modern eğitim” anlayışını yerleştirme süreci, kendi içerisinde belli başlı birtakım çıkmazları da beraberinde getirmiştir. Özellikle II. Abdülhamid'in bu hususta izlediği politikanın ve gerçekleştirdiği eğitim hamlelerinin, hem kendi saltanatı döneminde, hem de takip eden yıllarda, bir taraftan ülkede merkezileşmeyi sağlarken diğer taraftan bazı açmazları da beraberinde getirdiğini söylemek yanlış olmaz. Bu dönemde modernleşme uğruna Batı taklitçiliği yapmak yerine, okulların ülkenin ve kuruldukları bölgenin gereklilikleri ve gerçeklikleri doğrultusunda, fakat çağdaş bir tarzda şekillenmesi yönünde uygulamalara gidilmiştir. Diğer bir ifadeyle Batı'nın pedagojik yöntemleri ve teknikleri alınarak bunlar geleneksel ve dinî öğelerle harmanlanmıştır. Böylelikle

Doğu-Batı sentezi, kendine has bir eğitim programı ortaya çıkmıştır (Gündüz, 2010, ss. 109, 110; Georgeon, 2016, ss. 608, 209).

II. Abdülhamid, devletin içinde bulunduğu durumdan hareketle, esnek ve pragmatist bir modernleşme takip etmiş, sarayın ve sultanın geleneksel gücüne tekrar kavuşmasını zaruri görmüştür. Bu uğurda uyguladığı devletçi ve merkezîyetçi politikayı ise din ve eğitim temeline oturtarak ülkenin en ücra köşelerine kadar yaymayı hedeflemiştir (Gündüz, 2016, s. 121). Sultan özellikle eğitim vasıtasıyla Müslüman bir orta sınıf inşa etmeyi ve yeni açılan okullarla da bütün halk kitlelerine ulaşabilmeyi amaçlamıştır (Georgeon, 2016, s. 609; Karpat, 2004, s. 652; Deringil, 2014, s. 148). Kısacası geleneksel devletten modern devlete geçişte eğitimi bir araç olarak kullanmak istemiştir. Böylelikle de “itaatkâr ama aynı zamanda merkezin değerlerini kendisinininki olarak kabul edecek eğitilmiş bir nüfus” oluşturmayı amaçlamıştır. Taşrada modern fikirlere sahip, devletin değerlerini benimsemiş, seçkin bir sınıf oluşturma isteğinin neticesi olarak bu süreçte eğitim büyük ölçüde vilayetlere yayılmıştır (Gündüz, 2010, s. 113). II. Abdülhamid’in iktidarının ilk dönemlerinde 250 olan rüşdiye sayısı, iktidarının sonunda 600’e, idadî sayısı 5’ten 104’e, Darulmuallimin sayısı 4’ten 32’ye, ibtidaî okulların sayısı da 200’den 4.000-5.000 civarına yükselmiş, ayrıca 10.000’e yakın sıbyan mektebi de usûl-i cedide (yeni usul) ile eğitim vermeye başlamıştır (Kodaman, 1999, s. 164). Bu okulların temel amacı ise modern bakış açısına sahip ve aynı zamanda devletine ve sultanına bağlı bir zümre ve yönetici sınıfı yetiştirmektir. Zor zamanlarda devletine hizmetten geri kalmayacak yetenekte, aynı zamanda siyasi sadakate sahip bir nesil için de din ve ahlâk derslerine ayrı bir önem verilmiştir. Bu şekilde oluşturulacak eğitilmiş taşra aydınları sayesinde, ülkenin her tarafının merkeze bağlılığı temin edilmeye çalışılmıştır.

1. Nusayriliğin Ortaya Çıkışı ve Yayılışı

II. Abdülhamid’in ırk, din ve mezhep farkı gözetmeksizin toplumun tüm kesimlerini kapsayacak şekilde uygulamaya çalıştığı eğitim

politikasından, İslâm toplumu içerisinde yer alan ve gerek Sünnî gerekse de Şîî anlayışa göre inançları açısından aşırı/heterodox olarak nitelendirilen toplumlar da nasibini almıştır. Bu toplumlardan biri olan ve demografik olarak Osmanlı topraklarında belirli bir coğrafyada yoğunlaşan Nusayîler, Ortadoğu’nun en gizemli halklarından biridir. Nusayrîlik inancı, IX. asırda Şiiiliğin en önemli merkezlerinden olan Kûfe’de ortaya çıkmış dinî bir akım olup, günümüzde Arap Aleviliği olarak da bilinmektedir (Üzüm, 2007, s. 271). Bu akımın kurucusu olarak Ebu Şuayb Muhammed b. Nusayr en-Nemirî (ölm. 883), yayıcısı olarak da onun en önemli halifelerinden Hüseyin b. Hamdan el-Hasibî (ölm. 957 veya 969) kabul edilir. İlk dönemlerde inançlarını ve kendilerini tanımlamak için genellikle “muvahhidun” ya da “ehl-i tevhid” (Friedman, 2010, s. 11; Bar-Asher, Kofsky, 2002, s. 2; Massignon, 1998, s. 365), ilerleyen dönemlerde de “Hasibiyye” (Friedman, 2001, s. 93) ismi kullanıldığı kaynaklarda geçse de fırkanın kurucusu olarak kabul edilen Muhammed bin Nusayr en-Nemiri’nin ismine atfen Nusayrî olarak isimlendirilmeleri yaygınlık kazanmıştır (Palabıyık, 2010, s. 24; Friedman, 2010, s. 7; Bar-Asher, Kofsky, 2002, s. 1; Üzüm, 2007, s. 270; Bulut, 2011, s. 583).

Muhammed bin Nusayr’ın en önemli müridi, aynı zamanda da halefi olan Hamdan el-Hasibi’ye kadar Nusayrîlik, Irak topraklarında küçük bir topluluğun inancı olarak kalmıştır. Hamdan el-Hasibi’nin Bağdat’tan Halep’e gelerek çalışmalarına burada devam etmesiyle bu akım, Bağdat’a ek olarak Doğu Akdeniz kentlerinde de yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Bu, Nusayrîlik için bir dönüm noktası olmuş ve Nusayrîlik, sonraki yıllarda Irak topraklarında neredeyse tamamen ortadan kalkarken Doğu Akdeniz ilerleyen süreçte Nusayrîlerin yaşadığı hemen hemen tek bölge hâline gelmiştir. Hamdan el-Hasibi’nin 957’de vefatından sonra Muhammed b. Ali el-Cillî, onun 994’te yılında vefatıyla da Ebû Said el-Meymûn b. Kasım et-Teberanî imamlığa geçmiştir. Teberanî, siyasi baskılar nedeniyle Halep’ten Lazkiye’ye gelmiş ve burası zamanla Nusayriliğin merkezi haline dönüşmüştür.

Teberani, Nusayrilerin son genel imamı olup onun 1034'te Lazkiye'de vefatından sonra imamlığa hiç kimse geçmemiştir. Nusayri şeyhleri kendi bölgelerinde müstakil olarak kendi toplumlarını idare etmeye başlamışlar ve bu durum günümüze kadar da bu şekilde devam edegelmiştir (Keser, 2013, ss. 10-22).

Selçukluların bölgeyi fethiyle birlikte, bu devletin hâkimiyetine geçen Nusayriler, 1098'de Haçlıların, 1188'de de Selahaddin-i Eyyûbi'nin idaresine girmişlerdir. Sultan Baybars döneminde (1233-1277) Memlûk, Yavuz Sultan Selim döneminde ise (1512-1520) Osmanlı hâkimiyetine geçmişlerdir (Bilgili, 2010, s. 50).

Nusayrilik, diğer Batınî toplumlar gibi İslâmiyet ile birlikte ortaya çıktığı ve yayıldığı bölgelerin mevcut inançlarının iç içe geçtiği karmaşık bir inanç yapısına sahiptir. İmamiye Şiiliğinden ayıran esaslar Muhammed bin Nusayr tarafından ilk olarak ortaya konmuş ve kendisini takip eden imamlar tarafından tasavvufî ve itikadî esaslar belirlenerek yazılı hâle getirilmiştir. Kutsal saydıkları Kitabü'l Mecmu' adlı kitapta "Allah katında din İslamdır" meâlindeki ayet-i kerimeye yer veren ve kendilerini Müslüman olarak tanımlayan Nusayriler, Kuran-ı Kerim'e inanmakla birlikte inanç ve ibadet anlayışlarını kendi geleneklerine göre biçimlendirmişlerdir. Ayetleri de mevcut dil ve yorum kuralları ile bağdaşmayan biçimde te'vil etmişlerdir (Üzüm, 2007, s. 272).

2. Nusayriler İçin Önemli Bir Merkez: Lazkiye

XIX yüzyıl yerli ve yabancı kaynaklarında Nusayrilerin yaşadıkları yerler olarak Trablusşam, Tartus'un kuzeyi, Lazkiye, Safed, Akkar, Antakya, Süveydiye (Samandağ), İskenderun, Adana, Tarsus ve Mersin zikredilmektedir (Anderson, 1872, s. 39; Thomson, 1841, ss. 100-107; Davis, 1879, ss. 14, 32; Ramazanzade Niyazi Bey, 1920, ss. 37, 68; Jowett, 1826, s. 50; Er, 2010, ss. 151, 152). Bu yerleşimler içerisinde Lazkiye, limanı, ticari potansiyeli ve yoğun bir Nusayrî nüfusuna sahip olması nedeniyle XIX. yüzyılda da Nusayrilerin merkezi olarak kabul görmüştür (Thomson, 1841, s. 104; Beadle, 1841, s. 206). Aslında Lazkiye'ye Nusayrilerin ilk

yerleşmeleri XI. yüzyılın ilk yarısına kadar uzanır. Ali el-Cillî'nin vefatından sonra fırkanın başına geçen Kasım et-Taberanî, uzun süre Halep'te kaldıktan sonra burada durumun kendisini takip edenler için gündün güne kötüleşmesi nedeniyle hayatının sonlarına doğru, 1032 (H. 423) yılında Lazkiye'ye göç etmiştir (Winter, 2016, s. 31; Galip et-Tavil, 2012, s. 153-155; Farouk-Alli, 2014, s. 210; Bar-Asher, Kofsky, 2005, s. 43; Bulut, 2011, s. 585; Batur, 2013, s. 65). Zaman içerisinde Halep'ten gelenler ile burada yaptığı propaganda sonucunda Nusayriliğe yeni kazandırdığı müritleri, özellikle Lazkiye'nin dağlık bölgelerindeki önemli topluluklardan biri hâline gelmiştir. Böylelikle Taberanî, Lazkiye'ye geldikten sonra ölümüne kadar geçen 2-3 yılda yaptığı faaliyetlerle, Suriye'nin batı kıyılarına paralel uzanan Lazkiye ile Masyaf arasındaki dağlık alanlarda Nusayri inancının yayılmasını sağlamıştır. Vefatından sonra da Lazkiye'de denize yakın bir mahalde defnedilmiştir. Bu gelişmeler, Lazkiye'nin ileride Nusayriliğin merkezi hâline gelmesinde önemli etkenler olmuştur¹.

XIII. yüzyılda, Suriye toprakları üzerinde yaşanan siyasi kargaşa ve istikrarsızlık nedeniyle Nusayriliğin giderek zayıfladığı bir dönemde, Makzun es-Sincarî, kıyı dağları bölgesine gerçekleştirdiği başarılı askerî harekâtlarla otoriteyi yeniden tesis etmiş ve bu bölgeyi Nusayriler için adeta güvenli bir liman hâline getirmiştir. Otorite boşluğunun yaşandığı bir dönemde, Sincar'dan binlerce savaşçı ile gelen Sincarî, kıyı dağları bölgesinde yaşayan bütün Nusayrileri kendi idaresi altında toplayarak otonom bir yönetim kurmayı başarmıştır. Bu dönemde gelen göçlerle bölgede yaşayan Nusayrilerin nüfusunda hatırı sayılır bir artış olmuştur (Friedman, 2010, s. 55). Nitekim, zamanla Suriye'nin batısında Akdeniz'e paralel uzanan kıyı dağları bölgesi Nusayrilerin en yoğun olduğu bölge ve Lazkiye de önemli bir merkez hâline gelmiştir. Memluklu hâkimiyeti döneminde Nusayrilerin kıyı dağları boyunca güneyden kuzeye, özellikle Lazkiye ve Cebele taraflarına doğru göçleri yoğunluk kazanmıştır. Bu göçlerle birlikte bölge nüfusunun büyük çoğunluğunu

Nusayriiler oluşturmaya başlamıştır (Winter, 2016, ss. 29, 30).

Osmanlı idarî sisteminde ilk dönemlerde Trablusşam Sancağına bağlı 14 nahiyeden biri olan Lazkiye'nin 20 civarında köyü ve bir de mütevazı iskelesi bulunmaktaydı (Winter, 2016, ss. 100, 106). Özellikle XIX. yüzyılda Limanı sayesinde ekonomik açıdan da önemli bir merkez hâline gelen Lazkiye'nin bu statüsü bir takım idarî düzenlemeler yapılmakla birlikte II. Abdülhamid dönemine kadar pek fazla değişmemiştir. Bu dönemde Nusayriilerin yaşadıkları bölgelerde gerçekleştirilen ıslahatlar kapsamında idarî bir takım değişikliklere gidilmiştir. 1864 Vilayet Nizamnamesi ile Lazkiye Trablus Sancağına bağlı bir kaza konumunda iken 1880 yılında sancak hâline getirilmiştir. Daha sonra da 1887 yılında vilayet hâline getirilen Beyrut'a sancak olarak bağlanmış ve Osmanlı idaresinin sonuna kadar bu durumunu muhafaza etmiştir (Buzpınar, 2003, ss. 117, 118).

XVIII. yüzyılda Suriye'nin kuzey-batı bölgelerinde yaşanan geniş kapsamlı ekonomik bazı değişimler, kıyı dağları bölgesinde yaşayan halk arasında rekabetin ve bir takım sürtüşmelerin doğmasına neden olmuştur. Bu sürtüşmelerin en önemli nedeni toprak kıtlığı ve tarım alanlarının yetersizliğidir. Yaşadıkları coğrafyada görülen kalabalık nüfus nedeniyle ortaya çıkan ekonomik ve sosyal sorunlar, Nusayriileri başka bölgelere göç etmeye zorlamış ve XVIII. yüzyıl boyunca Lazkiye Kasabası ile kıyı kesimleri başta olmak üzere diğer bazı bölgelere göçler olmuştur. Bu süreçte Lazkiye'nin özellikle yükseltisi az, tarıma elverişli bölgeleri, sosyal ve ekonomik şartları oldukça kötü olan dağ bölgesi halkının yerleştiği yerler hâline gelmiştir. Sahip olduğu limanı ile ticarî olarak da gelişimini devam ettiren Lazkiye'nin nüfusunda bu dönemde önemli bir artış olmuştur.

Lazkiye'nin nüfusu ile ilgili verilerin oldukça çelişkili olduğu görülür. Bunun nedeni çeşitli sebeplerle devlete karşı uzun süre isyan hâlinde olan bazı Nusayri bölgelerinde sağlıklı nüfus sayımları yapılamaması ve halkın da nüfusu gizleme yoluna gitmesidir. Vesikalarda sık sık "Lazkiye Sancağına merbut Nusayri köylerinin

nüfus-ı mektûmesinin" belirlenmesi için yapılan çalışmalardan bahsedilmektedir (BOA. Y.PRK.UM. 2/43; BOA. DH.MKT. 1999/43; BOA. BEO. 69/5175). Eldeki verilerden Lazkiye Livasının nüfusunun 1840'ta 80.000'lerde iken 1914 yılına gelindiğinde 146.000'lere çıktığı anlaşılmaktadır. Kabaca bu nüfusun 2/3'ünün Nusayri geri kalanlarının ise Sünnî Müslüman ve diğer gayrimüslim azınlık gruplar olduğu söylenebilir. Nusayri nüfusunun merkez kazada az olmakla birlikte özellikle dağlık kesimde bulunan Cebele, Sahyun, Merkab kazaları ile Lazkiye merkez sahil kesiminde yoğunlaştığı görülmektedir (Tozlu ve Ürkmez, 2018, 256; Thomson, 1848, 256).

Lazkiye bölgesinin dağlık kesimlerinde yaşayan Nusayri toplulukları, öteden beri devlet idaresine karşı isyan hâlinde olmuşlardır. Özellikle Cebele bölgesi Nusayriilerinin isyancı geçmişleri Memluklara kadar dayanmaktadır. 1318 yılında burada çıkan Mehdi isyanı Memluklu Devleti'nin sert tedbirleri ile bastırılmıştır (İbn Battûta, 2000, ss. 120, 121; Moosa, 1988, ss. 272, 273; Friedman, 2010, 59, 60). Cebele ve çevresinin isyankâr tutumu Osmanlı hâkimiyetine girdikten sonra da bir müddet devam etmiştir. 1519 yılında yapılan arazi tahrirlerine göre Cebele'ye bağlı 80 köyden dağlık bölgelerde bulunan 17'sinin devlete isyan hâlinde oldukları ve vergi vermedikleri anlaşılmaktadır. Ancak ilerleyen süreçte çoğunlukla teşvik edici birtakım malî tedbirler alınarak isyan hâlinde olan köylerde de kontrol sağlanmış ve idarî sisteme dâhil edilmişlerdir (Winter, 2016, ss. 95, 96, 100, 106). XIX. yüzyıla da Lazkiye'nin muhtelif bölgelerinde şekavet, merkezî otoriteye karşı gelme, vergi vermeme, kura-yı şeriyeye icabet etmeme gibi hadiseler eksik olmamıştır. Ayrıca birbirleri ile husumetleri eksik olmayan Nusayri kabileleri arasındaki mücadeleler bölgedeki asayişsizliğin önemli nedenleri arasında yer almaktadır. Hükümet, Nusayriilerin idarî liderleri olan mukaddemler ve dinî liderleri olan şeyhler vasıtasıyla bu uygunsuz hadiselerle tedbir alma yoluna gitse de kalıcı çözümler getirememiştir. Hatta olayların zaman zaman görmezden gelinmesi ya da yanlış bir takım uygulamalara gidilmesi durumun daha da

kötüleşmesine neden olmuştur (Tozlu ve Ürkmez, 2018, ss. 114-120; BOA. Y. PRK. UM. 2/43; BOA. HR. SYS. 1525/55; BOA. A.MKT.UM. 395/90; BOA. MVL. 754/87; BOA. MVL. 310/98; BOA. A.MKT.UM. 178/24; BOA. MVL. 284/69; BOA. A.AMD. 37/66; BOA. A.MKT.MVL. 58/73; BOA. HAT. 499/24468D).

3. Lazkiye Nusayrilerine Yönelik Eğitim Faaliyetlerinin Temel Motivasyonları

Sultan II. Abdülhamid, XIX. yüzyılın kendinden önceki padişahları gibi, halkın arasında, devletin meşruiyetinin somut bir tezahürü olarak kendi varlığını ortaya koyan bir padişah değil, klasik dönem hükümdarları gibi varlığını göstermeksizin iktidarını ve otoritesini memleketin en ücra köşelerine kadar yaymayı prensip edinmiş bir hükümdardır. Bunu yapabilmek için de Müslüman tebaasıyla olan iletişiminde hemen hemen tamamı İslamî motifler içeren bir takım simgeleri kullanmaktan geri kalmamıştır. Böylelikle her sınıftan Müslüman ahali, merkezi otoriteye ve Sultan'a bağlılıkta gerekli duygusal etkileşimi İslam'dan almıştır. Sultan da neticede meşruiyetini ve tebaası üzerindeki otoritesini sağlamlaştırmıştır. Bu dönemde Batı'nın getirdiği haksız düzenin özellikle XIX. yüzyılda Osmanlı coğrafyasında kendini iyice hissettirmesi ve devletin giderek güç kaybetmesine karşın İslam, temel ideoloji olarak ortaya konmuş, hilafet kurumu da bunun en önemli simgesi hâline dönüşmüştür. Devletin İslam anlayışı da Ehlisünnet mezhepleri arasında en çok tabanı olan ve eskiden beri resmi mezhep olarak Osmanlı hükümdarları tarafından kabul gören Hanefiliğe dayalı olarak şekillenmiştir. Bu dönemde Ehlisünnet dışında kalan heterodoks inanç mensuplarını, ortodoks Müslüman toplum ile aynı potada eriterek öncelikle İslam toplumunun birliğini sağlamak ise ana gaye olarak ön plana çıkmıştır. Böylece Batı'nın politikalarına karşı öncelikle İslam toplumu içerisinde yaşanması muhtemel çözümlenin önüne geçilmek istenmiştir. Bunu gerçekleştirebilmek için de inançlarında aşırıya gitmiş ve dalalete düşmüş olarak kabul edilen topluluklar üzerinde "izale-i cehalet" (cehaleti giderme) ve "tashih-i itikat" (itikadı düzeltme) maksadıyla sistemli bir şekilde eğitim

faaliyetleri başlatılmıştır (Deringil, 2014, ss. 31, 61, 62).

İslam toplumu içerisinde varlıkları her dönemde tartışma konusu olmuş, heterodox olarak kabul edilen gruplardan Nusayriler, XIX. yüzyıla kadar devlet tarafından adeta görmezden gelinmiş bir topluluktur. Bu durum resmi yazışmalara da yansımış olacak ki XIX. yüzyıl öncesinde Nusayrilerle ilgili kayıtlar yok denecek kadar azdır. Cebel-i Nusayriye bölgesinde isyan, şekavet, kabileler arası çatışmalar, devlete başkaldırma, askere gitmeyi reddetme gibi nedenlerle ilk olarak yazışmalarda yer almaya başlayan Nusayriler, özellikle yüzyılın ortalarından itibaren misyonerlerin bölgedeki faaliyetleri nedeniyle devletin gündemine daha fazla gelmiştirⁱⁱ.

Osmanlı Devleti'nin aslında Nusayriler üzerine eğilmesi ve onları Müslüman ahali içerisinde değerlendirerek devlete bağlılıklarını sağlama çalışmaları, bazı kaynaklarda yazılanların aksine (Deringil, 2014, 96; Talhamy, 2011, s. 225) misyonerlerin bölgedeki faaliyetlerinden bağımsız olarak yüzyılın ortalarında başlamıştır. 1852 yılında Antakya İdare Meclisi Azası Ömer Efendi tarafından gönderilen ve Meclis-i Vâlâ'da mütalaa edilen bir raporda, Nusayrilerin "kaide-i mezhebiyelerinin fasid ve batıl şeyler" olduğu, diğer Müslüman ahali ile aralarında adam öldürme ve gasp gibi türlü hadiselerin cereyan ettiği, buna sebep olarak da güya bunların Müslümanlıklarının şer'an makbul olmayacağından dolayı onlara karşı yapılan kötü muameleye bazı yerel ulema tarafından cevaz verildiği belirtilmiştir. Ayrıca Nusayrilerin çoğunluğunun kendi mezheplerinden dönme teşebbüsünde olduklarından bunların "İslamiyetlerinin kabulü" hakkında bir takım deliller beyan edilmiş ve bu hususta fetvahaneden görüş sorularak "taife-i merkûmeden şeref-i İslam eylemişlerden olup aka'id-i İslâmiye üzere ta'akkud olanların tövbe ve İslâmiyetleri şer'an makbul olacağı anlaşılmıştır" denilerek bu duruma dini açıdan da bir sakınca olmadığı ifade edilmiştir. Yine raporda, şayet Nusayrilerin iddia ettikleri gibi tashih-i itikad etmeleri durumunda diğer Müslüman ahali ile aralarında cereyan eden nahoş hadiselerin de yerini iyi ilişkilere

bırakacağı, bunun da milletin ve memleketin faydasına olacağı belirtilmiştir. Meclis-i Vâlâ'da yapılan mütalaa neticesinde bu hususun önemine ve hassasiyetine binaen, daha kapsamlı raporlar almak üzere, Nusayrilerin yaşadığı Şam-i Şerif, Sayda, Halep ve Adana Valilerinden de görüş sorularak ona göre icraatta bulunulması yönünde karar çıkmıştır (BOA. MVL. 247/32). Burada belirtilmesi gereken husus, daima olumsuzluklar ile devletin gündemine gelen ve bu nedenle resmi yazışmalara konu olan Nusayrilerle ilgili ilk defa askeri ve cebri tedbirler dışında çözüm önerilerinin gündeme gelmesi ve devletin en önemli karar organında da tartışılmasıdır. Yani Misyonerlerin faaliyetlerinin bölgede kendini yeni yeni göstermeye başladığı ve yaptıkları çalışmaların semeresini henüz almadıkları bir dönemde Nusayrilerin Sünnî Müslüman topluma entegrasyonu ile ilgili tartışmalar yapılmaya başlanmıştı. Ayrıca daha bu dönemden Nusayrilerin Sünniliğe meylettikleri de aynı vesikadan anlaşılmaktadır. İlerleyen yıllarda ise önce Antakya, ardından da Lazkiye ve İskenderun Nusayrilerinin Sünniliği benimsediklerine dair yazışmalar çoğalmıştır (Bilgili, Tozlu, Akbulut, Ürkmez, 2010, ss. 11-30). 1890 yılında Lazkiye Kazasında 15.000, Merkab Kazasından da 40.000 Nusayrinin Hanefi itikadını benimsemesi (BOA. İ.DH. 1182/92449) ve bunların kendilerine Hanefi kaidelerini anlatacak kişiler gönderilmesi, köylerinde okul ve mescitler inşa edilmesi yönündeki talepleri (BOA. İ.DH. 1182/92451; BOA. MV. 54/37), Nusayrilere yönelik eğitim faaliyetlerinin önemli motivasyonlarından biri olmuştur.

Nusayrilerin devletin resmi yazışmalarında çok daha sıklıkla yer almasına sebep olan gelişme ise misyonerlerin bölgedeki etkinliklerinin artması ve yatırımlarının semeresini almaya başlamalarıdır. Aslında misyonerlerin faaliyetleri, 1870'li yıllara kadar, Lazkiye bölgesinde ihtida ederek Protestanlığa geçen birkaç Nusayri gencinin ve bunların askerlik meselelerinin dışında çok fazla gündeme gelmemiştir (Uğuz, 2017, ss. 484, 485). 1873'te Suriye Vilayetinden gelen bir yazıda Süveydiye, Lazkiye ve Cebel-i Dürüz bölgelerindeki misyonerlik faaliyetleri

anlatıldıktan sonra, misyoner mekteplerine mukabil olarak devletin de mektepler açıp muallimler tayin etmesi ve tüm Osmanlı vatandaşlarının buralara devam ettirilmesinin tek çare olduğu ifade edilmiştir (BOA. A.MKT.MHM. 450/53). İlerleyen süreçte Nusayrilerin merkezi konumunda olan Lazkiye'de giderek artan misyonerlik faaliyetleriⁱⁱⁱ ve din değiştirerek Protestanlığa geçen Nusayrilerin duyulmaya başlaması, Osmanlı hükümetini oldukça tedirgin etmiştir^{iv}. Bu durumun toplu din değiştirmeye dönüşmesi hâlinde, çatışmaların artmasına, toplu isyanlara ve de Batı'nın Osmanlı'ya daha fazla müdahalesine sebep olacağından endişe edilmiştir. Osmanlı hükümeti bu hususta "düşmanın silahı" ile mücadele etme yoluna giderek bir taraftan misyonerlerin özellikle eğitim alanındaki faaliyetlerini takibe alırken diğer taraftan da eğitime yönelik gerçekleştirdiği yatırımlarla, dönemin genel eğitim politikasına da uygun olarak, Nusayriler arasından eğitilmiş ve devletine bağlı nesiller yetiştirmek için çalışmalara hız vermiştir.

Genelde bütün Nusayriler, özelde ise Lazkiye Nusayrilerine yönelik olarak devlet tarafından yapılan eğitim faaliyetlerinin iki temel motivasyondan kaynaklandığını söylemek mümkündür. Bunlardan ilki eskiden beri bir türlü tam manasıyla itaat altına alınamayan ve her dönemde çeşitli sorunlarla gündeme gelen Nusayri aşiretlerinin devlete bağlılıklarını sağlamak için "yumuşak ve ılımlı" bir politika takip ederek onlara "Müslüman olma onuruna dair bir bilinç" (Deringil, 2014, s. 89) aşılabilme çabasıdır. Bu şekilde Nusayrilerle temelde ayrışılan en önemli husus olan inanç meselesindeki farklılıkların ortadan kaldırılması ve böylelikle İslam'ın ana akım koluna dâhil edilen bu topluluğun devlete bağlılığının sağlanması hedeflenmiştir. İkincisi ise; Nusayrileri o zamana kadar açılmamış olan yerli eğitim kurumlarını açarak onları Misyonerlerin çekim alanından kurtarma ve kendi tebaasını misyonerlerin eğitim kurumlarına gitmek zorunda bırakmama gayretidir.

4. II. Abdülhamid Öncesi Lazkiye'de Mevcut Eğitim Faaliyetleri

II. Abdülhamid öncesi dönemde ülke genelinde olduğu gibi Lazkiye ve çevresinde de eğitim öğretim faaliyetlerinin oldukça yetersiz olduğu görülür. Özellikle Nusayriilerin yoğun olarak yaşadığı dağlık kesimlerde ise modern anlamda, devlet destekli ve kontrollü bir eğitim faaliyeti söz konusu değildir. Halkın içinde bulunduğu cehalet, arşiv vesikalarında Nusayriilerle ilgili olarak kullanılan “fırka-i cahiliye” (BOA. DH.TMIK.M. 168/7), “ulum ve maarife muhtaç” (BOA. A. MKT. MHM. 475/44) olma, “hâl-i vahşet” (BOA, DH.MKT. 1670/20) içinde olma gibi ifadelerle de dile getirilmiş ve eğitim ile ilgili yapılan faaliyetlerde “izale-i cehalet” genel hedef olarak belirlenmiştir. Nusayriilerin resmi otoriteye karşı olan tavırlarının genel sebebi olarak görülen bu durumun üstesinden gelmenin ancak eğitim ile olacağı yönünde merkeze gönderilen raporlar, bölgeye yapılan eğitim yatırımlarının da temelini oluşturmuş görünüyor. Bu meyanda ilk olarak, 1867’de Lazkiye’de Müslüman, Hristiyan ve Nusayri çocuklarına mahsus olmak üzere rüşdiye mektebi açılmış ve hem eğitilmiş bir toplum oluşturma hem de farklı kesimlerden çocukları aynı ortamda eğiterek sosyal kaynaşmayı sağlama amacına matuf olarak hizmete başlamıştır. Aynı tarihte vilayetin diğer bölgelerinde de bu tarzda farklı kesimlerden öğrenci alan mekteplerin açılmasına yönelik talepler olduğu vesikalara yansımıştır (BOA. MVL. 567/25). Ancak öncelikle İstanbul’da bu tip mekteplerin yaygınlaştırılması gerektiği gerekçesiyle taleplere olumlu cevap verilmemiştir (BOA. MVL. 1063-30). 1869 yılı Suriye Vilayet Salnamesinde ise Lazkiye ile birlikte Sayda ve Cebele’de de birer adet rüşdiyenin mevcut olduğu kayıtlıdır (*Suriye Vilayet Salnamesi*, 1286, s. 128). 1871 *Salnamesi*’nde ise Lazkiye’de ikisi Müslim biri gayrimüslim olmak üzere üç mektep kayıtlıdır. Müslüman mektebinin 20 öğrencisine karşın gayrimüslim mektebinin 140 öğrenci sayısına ulaşmış olması dikkat çekicidir. İnas mektebinde ise 90 öğrenci mevcuttur. Aynı tarihte Cebele’de de 4 adet mektepte 62 öğrencinin kayıtlı olduğu görülmektedir (*Suriye Vilayet Salnamesi*, 1288, ss. 185, 203).

Her ne kadar yerli eğitim kurumları bu süreçte bir gelişme gösterse de yaklaşık 30 yıldır bölgede yoğun bir çalışma yürüten misyonerlerin bu konuda çok daha ileri bir seviyeye ulaştıkları görülmektedir. Bu hususta 1872’nin son günlerinde İstanbul’a gönderilen bir layihalarda yer alan, misyonerlere ait:

cesim mektepler mevcut olup teba‘a-yı hazret-i padişahînin ise küçük ve gayr-i muntazam sıbyan mektebinden başka mektepleri bulunmamasından naşi herkes evladının biz-zarûre tahsil-i ulûm için zikrolunan ecebi mekteplerine vermekte ve bu çocuklar daha usûl-i diniye ve şeriat-ı mezhebiyelerini öğrenmeksizin ve hak batılı fark ve temyize muktedir olmaksızın bir takım Katolik ve Protestan ve Ortodoks mu‘allimlerin terbiyesi altında bulunmaktadırlar (BOA. A.MKT.MHM. 450/53)

şeklindeki ifadeler, Osmanlı Devleti’nin eğitim hususunda misyonerlerden ne denli geride olduğunu ortaya koymaktadır. Bu süreçte misyonerlerin açtığı okullara devam eden Nusayri çocuklarından Protestanlığa geçtikleri haberleri de gelmeye başlamıştır. Örneğin; 1873’te Trablusşam’a bağlı olan ve daha sonra Lazkiye’ye kaza olarak bağlanacak olan Cebele’nin Kardaha Nahiyesine bağlı Mahmere adındaki köyünde açılmış olan Protestan mektebine devam eden öğrencilerden bazılarının din değiştirdiği vesikalara yansımıştır (BOA. A.MKT.MHM. 450/53).

Bu mekteplerin mevcudiyeti ve faaliyetleri hususunda devletin resmî kanaldan bir şey yapmadığı, misyonerlerin eğitim kurumları ile rekabet edebilecek seviyede mektepler açmanın ise tek çare olduğu genel kanaat olarak ortaya çıkmıştır. Bu hususta yukarıda da bahsedilen layihada;

Ne çare ki vaktiyle bâ-ruhsat açılmış olan mekâtib-i mezkûre için zâhiren ve resmen bir şey denilemeyip böyle mahzûr-ı azîmin def’ine mekâtib-i mezkûreye mukabil ve mümâsil taraf-ı Devlet-i Âliye’den taraf taraf mektepler küşadı ve matlûb-ı vechile mu‘allimler tayiniyle teba‘a-yı padişahînin bundan sonra

buralara devam ettirilmesi çare-i münferid hükmünde görünmekte... (BOA. A.MKT.MHM. 450/53).

denilerek uygulanacak olan siyasetin yol haritasının ne olması gerektiği ifade edilmiştir. Nitekim hükümet de bu duruma duyarsız kalmamış ve bir yıl sonra 1874'te ilk adımı atarak bölgede kapsamlı bir eğitim hamlesi başlatmak istemiştir. Maarif Nezareti'nden 31 Aralık 1873 tarihinde Şurâ-yı Devlet'e gönderilen tezkerede Lazkiye sahilinde bulunan Behlûliye Köyü ile Sahyun ve Beytü'ş-Şelef nahiyelerinin ahalisinin Nusayri olduğu ve ulûm ve ma'arife muhtaç bulduklarının nahiyelerin müdürlük merkezlerinde 3 adet rüşdiye ve her 20'şer hâneli köye de birere sıbyan mektebi açılması önerilmiştir. Hatta ileride de sıbyan mekteplerinin her 10'ar hâneli köye inşa edilerek yaygınlaştırılması gerektiği ifade edilmiştir. Yine aynı tezkerede Cebele Kasabası ile Safita'ya bağlı Derkîş ve Kadbus adlı mahallerin sakinlerinin de Nusayri olduğundan bu uygulamanın bahsedilen yerlerde de hayata geçirilmesi de belirtilmiştir. Şûra-yı Devlet Dâhiliye dairesinde yapılan mütalaa neticesinde Behlûliye, Sahyun ve Beytü'ş-Şelef'te 3 adet rüşdiye mektebiyle her 20 haneli köyde birer adet sıbyan mektebi inşa edilmesi uygun bulunmuş ayrıca bu uygulamanın ülkenin diğer mahallerinde de hayat geçirilmesi, özellikle de mektebi bulunmayan köylere mektep açmaya öncelik verilmesi gerektiği vurgulanmıştır (BOA. A.MKT.MHM. 475/44). Her ne kadar alınan kararlar hayata geçirilememiş olsa da bu çalışmaların bölge halkının eğitimi adına gerçekleştirilmesi düşünülen ilk kapsamlı eğitim yatırımı projesi olduğu söylenebilir.

5. II. Abdülhamid Döneminde Lazkiye Nusayrilerine Yönelik Eğitim Politikası

Eğitimin, ülkenin içerisinde bulunduğu değişim sürecinin temel aracı olarak görüldüğü, II. Abdülhamid döneminin yönetim anlayışının sonucu olarak ülke genelinde toplumun her kesimini kapsayacak eğitim yatırımlarına büyük önem verilmiştir. Bu kapsamda, Nusayriler için bir merkez olarak görülen Lazkiye ve çevresinde, gerek kalıcı olarak asayışı temin etmek ve halkın

devlete olan bağlılığını sağlamak, gerekse de misyonerlerin Nusayrileri Protestanlaştırma çabalarını boşa çıkarmak amacıyla okullaşmaya özen gösterilmiştir.

1880'de *Suriye Vilayet Salnamesi*'nde Lazkiye'de mevcut bir adet rüşdiye mektebinde 65 öğrencinin bulunduğu kayıtlıdır. Aynı salnamede yerli Hıristiyanlara ait bir mektepte 100 öğrencinin, Amerikalılara ait 7 adet sıbyan mektebinde 656 ve 1 adet üst dereceli mektepte ise kız erkek 250 öğrencinin mevcut olduğu görülmektedir. Bu veriler misyonerlerin uzun zamandan beri yürüttükleri faaliyetlerinin bir sonucu olarak eğitim hususunda bölgede ne kadar ileri seviyelerde olduklarını göstermektedir (*Suriye Vilayet Salnamesi*, 1297, s. 182).

Bu arada 1880'de Lazkiye, Cebele, Sahyun ve Merkab Kazalarını içine alan bir sancak hâline getirilmiştir. Aynı tarihte Lazkiye Mutasarrıfı tarafından Mabeyn-i Hümayûn'a gönderilen bir cevabî telgrafta; sorumluluğu altında yer alan bölgelerde yaşayan Nusayrilerin durumu ile ilgili bir rapor sunan mutasarrıf, eğitimle ilgili olarak şu ifadelerle yer vermektedir:

Mülhak kazalarda bulunan tevâifin hâl-i tevahhuştan çıkarılıp umur-ı dîniyeye kesb-i vukûf ettirmek muhassenat ve mukteza-yı medeniyetten olup bulun husûlü ise bunların suret-i medeniyete ahzıyla okuyup yazmalarını tedâbir-i lâzîmenin ittihazına mütevakkıf bulunmakla nefsi Lazkiye'de hâsıl olan muvaffakiyet gibi nevahi-i mülhakada dahi alâ kadri'l istitaa mekâtib-i ibtidaiyenin küşadı buraca mevzu-ı ihtimam-ı çâkerî bulunmuştur. Ancak Merkab ve Sahyun kazalarında birer rüşdiye mektebinin inşasıyla hocalıklarına Türkçe ve Arapça okuyup yazmaya aşına zevatın tayini kavâid-i azîmeyi intac edeceğinden husûs-ı mezkûrun husûlü rehîn-i müsa'ade-i fehîmâneleridir (BOA. Y.PRK.UM. 2/43).

Burada yapılacak olan eğitim yatırımlarının sebepleri ile ilgili olarak misyonerlerin faaliyetlerinden değil de Nusayrilerin "suret-i medeniyete ahzıyla okuyup yazmalarının" sağlanması ve bunun bölge ile ilgili olarak

alınacak olan tedbirler için gerekli olduğundan bahsedilmesi önemlidir. Ayrıca Lazkiye merkezde daha önce açılmış olan ibtidai mekteplerin faydası dile getirilmiştir. Merkab ve Sahyun Kazalarına birer rüşdiye açılmasının tavsiye edilmesi de daha önce yapılması planlanan mekteplerin henüz hayata geçirilemediğini göstermektedir.

İlerleyen yıllarda gerek Lazkiye merkezde gerekse de bağlı kazalarda yer alan eğitim kurumlarında

önemli bir artış olduğu görülmektedir. 1886'da Lazkiye merkez rüşdiyesine ek olarak bir de Cebele'de rüşdiye bulunduğu, her iki okulda toplam 90 öğrencinin eğitim gördüğü salname kayıtlarından anlaşılmaktadır (*Suriye Vilayet Salnamesi*, 1302, s, 237). Yine aynı kayıtlarda Lazkiye Sancağı genelinde yer alan ibtidai mektepler ve öğrenci sayıları ile ilgili veriler şu şekilde belirtilmiştir:

Tablo 1.

1886 yılı Lazkiye sancağı dâhilinde yer alan ibtidai mektepler (Suriye Vilayet Salnamesi, 1302, ss. 239, 240)

Bulunduğu Yer	Usul-i Cedide İle Eğitim Yapanlar				Usul-i Kadime İle Eğitim Yapanlar			
	Erkek		Kız		Erkek		Kız	
	Okul Adedi	Öğrenci Sayısı	Okul Adedi	Öğrenci Sayısı	Okul Adedi	Öğrenci Sayısı	Okul Adedi	Öğrenci Sayısı
Lazkiye Merkez	1	100	-	-	6	290	1	40
Cebele	2	40	-	-	9	250	-	-
Merkab	2	20	-	-	8	125	-	-
Sahyun	2	30	-	-	9	275	-	-
Bayır-Bucak	-	-	-	-	3	75	-	-

Tablodan da anlaşılacağı üzere, önceki yıllarla karşılaştırıldığında, Lazkiye ve çevresinde, özellikle de Nusayriilerin yoğun olarak yaşadığı Cebele, Merkab ve Sahyun Kazalarında okul ve öğrenci sayılarında artış olduğu görülmektedir. Okul ve öğrenci sayılarındaki artış hâlâ yetersizdir. Zira misyonerlerin çalışmalarını boşa çıkarmanın ve verdikleri zararları telafi edebilmenin yolu en az onlar kadar okul ve öğrenci sayısına ulaşmak değil, onlardan hem nitelik hem de nicelik bakımından çok daha ileri seviyede olmaktır. Aynı tarihte misyonerlere ait, Lazkiye merkezde 4 adet üst dereceli okul ve yine Lazkiye merkez ve buraya bağlı olan Nusayri köyleri ile Merkab Kazasında 39 adet ilk mektep bulunmaktaydı (*Suriye Vilayet Salnamesi*, 1302, s. 243). Burada her ne kadar özellikle ilk kademe eğitim kurumlarında misyoner okullarının sayısı yakalanmış görünse de yerli mekteplerin çoğunluğunun klasik dönem sıbyan mektepleri

müfredatını uyguladığı, az sayıda mektebin usul-i cedide denilen ve batı tarzı eğitim müfredatı uyguladığı dikkati çekmektedir. Bu durum, nitelik bakımından yerli eğitim kurumları misyoner mektepleri karşılaştırıldığında, özellikle Nusayriiler tarafından tercih edilebilirliğini etkileyebilecek bir sebep olarak görülebilir.

II. Abdülhamid yönetimi, misyonerlerin giderek artan faaliyetlerine karşı, ilerleyen yıllarda yeni okullar açarak daha fazla kişinin eğitime ulaşması adına girişimlerde bulunmaya devam etmiştir. Bu hususta Beyrut Vilayetinden gelen talep üzerine 21 Ekim 1889'da Meclis-i Vükelâ'da "Lazkiye Sancağı ahalisinin ekseri Nusayri olup bunları Hıristiyanlığa celb için teşebbüsat-ı hâriciye eksik olmadığından ve Nusayriileri diyanet-i İslâmiye'ye davete vasıta-i müstakile mektepler olduğundan bahisle gösterilen mahallere sekiz bâb mekteb-i ibtidaiye tesis ve küşad" olunması yönünde karar alınmıştır (BOA. MV. 48/32). Bu karardan birkaç

ay sonra, 11 Mayıs 1890'da Beyrut Valisi gönderdiği telgrafta; "Lazkiye Nusayrilerinin envâr-ı diyanet ve medeniyet-i İslâmiyet ile tenvir için" açılan bu mekteplerin "fevâid-i maddiyesi" ve ayrıca mekâtib müfettişi sıfatıyla vazifelenen Trablusşam ulemasından Şeyh Ali Reşid Efendi'nin nasihatlerinin "te'sirat-ı ma'nevîyesi" ile Lazkiye'ye bağlı 100 köyde 15 bin kadar Nusayrinin Ehl-i Sünnet yoluna girdiklerini ve 'akâid-i İslâmiye'yi öğrenmek istediklerini belirtmektedir. Bu nedenle büyükçe köylere birer mektep ve mescit inşasını, ilgili kitap ve risalelerin gönderilmesini ve muallimler tayin edilmesini istemektedir. Ayrıca Cebel-i Nusayriye ahalisinin tamamını Ehl-i Sünnet itikadına dâhil etmek için icab eden mahallere mescit ve mektep inşasına müsa'ade buyurulmasını talep etmektedir (BOA. İ.MMS. 113/4821). Bu taleplerin olumlu karşılanması üzerine de yapılan tahkikat neticesinde, Lazkiye'nin sahil köylerine yapılacak 25 mektep ve 25 mescidin kâfi olacağı belirtilmiştir (BOA. İ.MMS. 113/4821).

Bu yazışmalardan birkaç gün sonra Lazkiye Mutasarrıfı Ziya Bey, İstanbul'a gönderdiği telgrafta; kendisinin aşar ihalesi için Cebele'de bulunduğu sırada, Nusayrilerin şeyh, mukaddem ve ileri gelenlerinin kendisine gelerek "nokta-i İslamiyete ve mezheb-i Hanefîye'ye" girmek istediklerini beyan ettiklerini, bunların 40 bin kadar bir nüfusa sahip olduklarını, bu nedenle kazada çok sayıda mektebe ve mescide ihtiyaç olduğunu, ancak maliyenin durumunu da göz önüne alarak büyükçe köylere 23 mektep ve 15 mescit inşasının şimdilik yeterli olacağını bildirmiştir. Ayrıca Nusayrilerin o dönemdeki en büyük şeyhlerinden olan Şeyh Ali Efendi Merikîbî'nin de Ehl-i Sünnet yoluna intisap etmesinin diğer bölgelerde yaşayan Nusayrileri bu yola sevk edeceğinden şüphe olmadığı belirtilmiştir. Yapılacak olan mektepler sayesinde bu insanların çocuklarını bir takım Protestan mekteplerine göndermeye mecbur kalmayacakları da ifade edilmiştir (BOA. İ.MMS. 113/4821; BOA. İ.DH. 1182/92449).

Yine aynı tarihlerde Beyrut Vilayetinden gelen bir telgrafta; "Lazkiye'ye merbut cibal-i Nusayriye karyelerinde açılan mekâtibin tesiratıyla

Nusayrilerden bir haylisinin dîn-i mübîn-i İslâm'ı ne veçhile kabul ettiklerinden bahisle daha icap eden mahallerde mekâtib ve mesâcid inşasına müsaade buyurulması" istenmektedir (BOA. MV. 54/37). Burada Nusayrilerin, açılan mekteplerin tesiriyle Ehlisünnet yoluna girdiklerinin belirtilmesi önemlidir. Zira bölgede devletin eğitim yatırımlarının artmasına paralel olarak Nusayrilerin "tashîh-i din ve i'tikad" eyledikleri haberlerinin de arttığı görülmektedir.

25 Haziran 1890'da Lazkiye Mutasarrıfı Mehmed Ziya Bey'in Sahyun Nusayrilerinin de Ehlisünnet yoluna girdiklerini ve en az 15 mektep ve 10 mescide de burada ihtiyaç olduğunu bildiren telgrafi gelmiştir. Ziya bey ayrıca telgrafta; eğer halkın istekleri göz ardı edilip bu insanlar tekrar cehalete ve ümitsizliğe bırakılır ise bunları kendi yanlarına çekmek için şimdiye kadar birçok fedakârlıkta bulunan hatta bunların bazı ileri gelenlerine maaş bağlamış olan ecnebilerin ekmeğine yağ sürüleceği ve yapacakları propagandalar ile halkı kolayca tekrar kendi yanlarına çekebilecekleri hususunda önemli tespitlerde bulunmaktadır (BOA. İ.MMS. 114/4867). Ehl-i Sünnet

Bu gelişmeler ve talepler üzerine öncelikle Lazkiye'nin sahil köylerine 25 mektep ve 25 mescidin inşası için 16 Haziran 1890'da irade-i seniyye çıkmıştır (BOA. İ.DH. 1182/92451; BOA. İ.MMS. 113/4821). Daha sonra da Sahyun halkının talepleri doğrultusunda o bölgeye 15 mektep ve o kadar da mescit inşası için, 7 Temmuz 1890 tarihinde irade-i seniyye yayımlanmıştır (BOA. İ.MMS. 114/4867; BOA. DH.MKT. 1823/38). Yapılacak olan bu 40 adet mescidin de Lazkiye, Sahyun, Cebele ve Merkab Kazalarına 10'ar adet yapılmasının uygun olacağı ifade edilmiştir (BOA. DH.MKT. 1823/38). Ancak alınan bütün bu kararların sahaya yeteri kadar yansımadağı mahallinden gönderilen raporlardan anlaşılmalıdır. 22 Eylül 1890'da İstanbul'a gönderilen böyle bir raporda Hanefî Mezhebine geçen Nusayrilerin durumu ve yapılması gerekenler ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır (BOA. Y.PRKAZN. 4/57). Buna göre;

- Nusayrileri Protestanlaştırmak üzere misyonerler yoğun bir çaba içerisinde. Hatta misyonerlerin bu bölgeye gelebilmeleri için İngiltere Sefiri Austen Henry Layard vaktiyle çok çaba sarf etmiştir. Nusayriler ise Müslümanlığı tercih ederek misyonerlerin bu teşebbüsünü boşa çıkarmıştır. Ancak bu durumun semeresini layıkıyla elde edebilmek ve Suriye’de ve sair yerlerde misyonerlerin çalışmaları neticesinde inançları hususunda tereddüt içinde olan cemaatleri de bu şekilde İslam’a yönlendirmek için Ehlisünnet dairesine yeni girmiş olan bu insanlara hoş davranılmalı ve İslam’ın şanına yakışır derecede terbiye-i diniye ve fikriye verilmelidir.
- Nusayrilerin idareleri şeyhlerin elinde olup bu şeyhlere ilmî ve mülkî rütbelere ile nişanlar verilmelidir.
- Nusayriler için gerekli olan mektep, mescit ve camilerin kısa zamanda inşa edilmesi ve hizmete alınması gereklidir.
- Padişahın tahta oturduğu zamandan beri birçok defa yayımlanan emir ve iradelere rağmen Maarif Nezareti henüz eğitim hususunda kayda değer bir icraatta bulunmamıştır. Sıbyan mekteplerinin idaresi için vergilerden ayrılan tahsisat gerekli yerlere harcanmadığından ve vakıflar ise bir takım eşraf ve ekâbirin elinde bulunduğundan birçok köyde ve şehirde Müslüman çocuklarına okuma yazma öğretecek mektep eksikliği had safhadadır. Vilayet genelinde resmîyette sayıları 150’den fazla olan ibtidai mektepten ancak 14 adedi faal hâlde bulunup bunların da birçok eksikliği bulunmaktadır.
- Bu nedenle Nusayriler için açılacak olan mekteplerin inşası işini Maarif Nezareti’ne bırakmak birçok eksikliği beraberinde getireceğinden doğru değildir. Ancak bölgenin mektep ihtiyacını belirlemek ve inşaatını gerçekleştirmek amacıyla İstanbul’dan hususi bir memur

görevlendirilmesi hem işleri kolaylaştıracak hem de hükümetin Nusayrilerin Sultan’a olan bağlılıklarını artacaktır.

- Her Nusayri köyüne sıbyan mektebi açılması ve bu mekteplerin bir dereceye rüşdiye seviyesinde eğitim verebilmesinin sağlanması bunun için de dini ve fennî ilimler ile Türkçe ve Arapça lisanlarının mükemmel derecede gösterilmesi gerekmektedir. Muallimlerin iyi derecede eğitim görmüş, Arapça ders okutabilen, iyi ahlâk sahibi Müslümanlardan seçilmesi ve birtakım cahil ve ahlâksız adamların muallim olarak gönderilmemesi gerekmektedir.
- Nusayrileri Osmanlı ordusuna dâhil edebilmek için münasip bir kasabada bir de askeri rüşdiye açılması ve ileride askerî mekteplere talebe gönderilmesi ilerisi için oldukça faydalıdır.
- Nusayri köylerinin birkaçında, masrafları hazine-i hassadan karşılanmak suretiyle büyük sıbyan mektepleri açılması ve bu mekteplere padişahın ismi verilerek çocukların buralarda parasız olarak eğitim görmesi halkın padişaha olan minnetini ve bağlılığını arttıracaktır. Burada yetişen öğrenciler tahsillerini tamamladıktan sonra eğitimlerini ne sayesinde tamamlayabildiklerini düşündükçe şükran duyguları artacaktır.

Raporda yazılanlara bakıldığında bölgedeki durumun ve bu durum karşısında devletin reflekslerinin iyi bir şekilde gözlemlenerek oldukça önemli tahliller yapıldığı görülmektedir. Her ne kadar o zamana kadar İstanbul’da alınan kararlar ve çıkarılan irade ve emirler sahaya henüz yansıtılmamış olsa da ilerleyen dönemde, yukarıdaki rapor doğrultusunda hareket edilerek, daha somut adımların atılmaya başladığı görülmektedir. İlk olarak Lazkiye’ye bağlı Kancere adlı köyde mektep ve mescit inşaatı tamamlanarak 8 Kasım 1890’da mülkî ve askerî erkân ile bölgenin ileri gelenlerinin de katıldığı bir resmi merasimle hizmete açılmıştır. Merasim esnasında köyde bulunan 120 kadar öğrencinin

ihtiyacı olan kitap ve risaleler ücretsiz olarak dağıtılmış ve çocuklara çeşitli hediyeler verilerek şeker ikram edilmiştir. Sultan Hamid ismi verilen bu eserler, Nusayrilere yönelik çıkan irade-i seniyyeler gereği açılan ilk mektep ve mescittir (BOA. Y.YRK.UM. 19/58). Ancak diğer köylerdeki okulların inşaatlarına ise bir türlü başlanamamıştır.

Bu arada Lazkiye Mutasarrıfı Mehmed Ziya Bey, 13 Kasım 1890'da İstanbul'a gönderdiği telgrafta; Nusayrilerin İslam akâidini benimsemelerinin misyonerleri ümitsiz bıraktığını, ancak bunun kalıcı hâle gelebilmesi için mutlaka halkın maarif ihtiyaçlarının karşılanarak cehaletin yok edilmesi gerektiğini belirttikten sonra, Lazkiye Sancağında yapılması planlanan 40 mescit ve 40 mektebin inşaat sürecinden bahsetmektedir. Masrafları II. Abdülhamid tarafından üstlenilen mescitlerin inşası için erkân-ı harbiyeden bir kaymakam görevlendirildiği ve bir taraftan da inşaatların başladığını haber veren Mehmed Ziya Bey, "diyanet-i İslâmiyeyi asla bilmeyen bir kavmin mektebe gitmeden evvel camiye gidip namaz kılamayacağı veya kılmaklık dahi bilmediği bedîhdir" diyerek öncelikle diyaneti öğretmeden mescit inşa etmenin hiçbir faydasının olamayacağını ifade etmektedir. Yine bu minvalde eğer bu mektepler inşa edilmezse o zamana kadar çekilen emeklerin ve camilerin inşası için harcanacak paranın heba olacağı, çünkü Nusayrilerin namaz kılmayı bilmedikleri ve bunun da ancak mekteplerde öğrenilebileceğini belirtmekte, bir an evvel mekteplerin inşa edilmesinin elzem bir durum olduğunun altını çizmektedir (BOA. Y.PRK.UM. 19/70).

Bu yazışmalardan sonra mektepler konusunda daha ciddi ve somut adımların atıldığı anlaşılmaktadır. İnşası planlanan 40 adet mektepten ilk etapta 17, daha sonra da 7 adedi olmak üzere 23 adedi bir yıl içerisinde tamamlanarak eğitime başlamıştır. Aynı tarihlerde inşa edilen mektep kadar mescit de hizmete açılmıştır (BOA. Y.A.HUS. 266/97). İlerleyen dönemde planlanan 40 mektebin tamamının inşa edildiği vesikalara yansımıştır. Açılan bu mektep ve mescitlerin işleyişlerinin merkezi hükümet tarafından devamlı surette takip edildiği

yazışmalardan anlaşılmaktadır. Bu hususta 1895'te Maarif Nezareti'nden Beyrut vilayetine gönderilen bir telgrafta Mehmed Ziya Bey'in mutasarrıflığı zamanında Nusayriler için açılmış olan ibtidâî okulların boş kaldığı haberlerinin geldiği belirtildikten sonra mevcut durum ve eğer öğrenci yok ise bu durumun nedenleri hakkında malumat istenmiştir (BOA. MF.MKT.146/56). Yine aynı yıl bu okullardan bir dereceye kadar maddi ve manevi neticenin alınabildiği, büyük ve kalabalık köylerde eğitim işlerinin daha iyi olduğu hususu ifade edildikten sonra, öğretmen olarak, camilerde halka vaaz u nasihat edebilecek kabiliyette kişilerin tayin edilmesinin halkın eğitimi açısından çok daha faydalı olacağı dile getirilmiştir. Ayrıca sancak genelinde sadece Lazkiye merkezde bir adet idadi bulunduğu, bu nedenle eksikliğin giderilmesi için Sahyun, Cebele ve Merkab Kaza merkezlerinde bulunan ibtidâî okulların rüştiyeye çevrilmesi talep edilmektedir. Bölgedeki eğitim işlerinin takibi için de seyyar müfettişler gönderilmesi istenmektedir (Bilgili vd. 2010, ss. 298, 299).

İlerleyen dönemde işlerin çok da planlandığı gibi gitmediği, Sünniliğe geçen Nusayrilerle yerel halkın kaynaşmasının sağlanamadığı, yerel yönetici ve memurların da Nusayrilere karşı olumsuz tavırlar içerisinde oldukları, bu durumun da eğitime olumsuz yansıdığına dair yazışmaların sayısı bir hayli fazladır (BOA. DH. TMIK.S. 26/31). Nusayri çocuklarının eğitimi için açılan okullara tayin edilen öğretmenlere tahsisat yetersizliği nedeniyle aylık sadece 150 kuruş maaş tahsis edilebilmiştir. Bu miktarın işinin ehli öğretmenlerin tayini için oldukça yetersiz olması nedeniyle, yerel halktan, rastgele, ehil olmayan öğretmenler okullarda görevlendirilmiştir. Ancak bunların da Nusayrilere karşı ön yargılı tavır içerisinde olmaları, açıldıkları zamandan beri bu okullardan istenilen neticelerin alınamamasına neden olmuştur. Bunun üzerine, Nusayri çocukları için Lazkiye merkezde yatılı bir okul açılması ya da mevcut olan idadi mektebine bir ihtiyat sınıfı ilave edilerek her sene 30 Nusayri öğrencinin parasız olarak alınması ve okulun da yatılıya çevrilmesi teklif edilmiştir. Hatta bu dönemde Lazkiye'de bir sanayi mektebinin açılması da

gündeme gelmiştir. Ancak sanayi mektebi açmaktansa Lazkiye İdadisinin yatılıya çevrilmesinin daha uygun olacağı düşünülmüştür. Ayrıca köylerde açılan ibtidaî mekteplerde görev yapan öğretmenlerin maaşlarının halktan para toplanarak artırılması teklifi de halkın zaten eğitime isteği olmadığından, onları büsbütün okullardan soğutacağı gerekçesiyle uygun bulunmamıştır. Bütün bunlara rağmen Maarif Nezareti, Lazkiye İbtidai Mektepler Müdürlüğüne yazı göndererek Nusayri çocuklarının okutulması için imkânlar ölçüsünde her ne gerekiyor ise yapılmasını istemiştir (Bilgili vd, 2010, ss. 354-359).

1900 yılına gelindiğinde Lazkiye’de Sünniliğe geçen Nusayri ailelerin çocuklarını tekrar misyoner okullarına vermeye başladıkları, halkın bir kısmının tekrar irtidat ettiği, bunların da devlete karşı kışkırtıldığı ve bölgede suç oranının

da hayli arttığı yönünde haberler gelmeye başlamıştır. Bunun üzerine mevcut okulların muntazam ve mükemmel bir hâle getirilerek Müslüman çocukların misyoner okullarına gitmelerine mahal bırakılmaması istenmiştir (BOA. BEO. 1558/116791; BOA. MF.MKT. 496/33). Ancak halkın eğitime karşı isteksiz tavrının ilerleyen dönemde de devam ettiği anlaşılmaktadır. Lazkiye’den gönderilen raporlarda okullardaki öğrenci sayılarının azlığından ve halkın ilgisizliğinden sıkça bahsedilmektedir.

1904’te, Lazkiye Sancağında Nusayri çocukların eğitimi için açılmış olan 40 adet ibtidaî mektepten 36’sının isimleri, buldukları köyler, talebe sayıları, muallimlerin isimleri ve maaşları aşağıdaki tabloda verilmiştir (BOA. DH.TMIK.M. 168/7).

Tablo 2.

Lazkiye Sancağında Nusayri çocukları için açılan hamidiye ibtidaî mektepleri (1904)

Kazası	Mektebin Bulunduğu Köyün Adı	Mektebin İsmi	Öğr. Sayısı		Muallimin İsmi	Aylık Maaşı (krş)
			Erkek	Kız		
Lazkiye	Kancere	Sultan Hamidî	13	-	Hayreddin Efendi	250
Lazkiye	Saraf Meşkıta	Pertev-i Hamidî	35	-	Şakir Cevad Efendi	250
Lazkiye	Bisnade	Eser-i Hamidî	30	-	Said Sabah Efendi	150
Lazkiye	Kersane	Lütf-i Hamidî	7	-	Ahmed Seyde Efendi	150
Lazkiye	Müşrife	Ziya-i Hamidî	7	-	Necib Halim Efendi	150
Lazkiye	Demerho	İhsanı Hamidî	20	-	Ahmed Zeydan Efendi	150
Lazkiye	Katriye	Necm-i Hamidî	9	-	Muhammed Kalavenci Efendi	150
Lazkiye	Henari	Feyz-i Hamidî	5	-	Kemal Muhyiddin Efendi	150
Lazkiye	Seraya	Mişkat-ı Hamidî	16	-	Hacı Ali Efendi	150
Lazkiye	Behlülüye	Neyyir-i Hamidî	12	-	Ahmed Fettah Efendi	150
Sahyun	Çengil Salis	Müessir-i Hamidî	20	-	Şeyh Abdurrahman Mahmudî Efendi	150
Sahyun	Selma	Avnü’l Hamidî	12	-	Muhammed Musa Efendi	150
Sahyun	Debaş	Lema-i Hamidî	10	-	Naim Tayyar Efendi	150
Sahyun	El-Medine	Himmat-i Hamidî	8	-	Said Kenifaki Efendi	250
Sahyun	Habite	Habbe-i Hamidî	4	-	Abdurrahman Efendi	150
Sahyun	Şemane	Envar-ı Hamidî	-	-	-	-

Tablo 2.*Lazkiye Sancağında Nusayri çocukları için açılan hamidiye ibtidaî mektepleri (1904) (devamı)*

Kazası	Mektebin Bulunduğu Köyün Adı	Mektebin İsmi	Öğr. Sayısı		Muallimin İsmi	Aylık Maaşı (krş)
			Erkek	Kız		
Lazkiye	Kancere	Sultan Hamidî	13	-	Hayreddin Efendi	250
Sahyun	Hafe	İnayet-iHamidî	15	-	Ahmed Efendi	150
Sahyun	Mecdel Hâli	Bârigâh-ı Hamidî	5	-	Muhammed Derviş Ahmed Efendi	150
Merkab	Anaze	Birrü'l Hamidî	18	-	Mustafa Nailî Efendi	250
Merkab	Gatanya	Nasru'l Hamidî	5	-	Mehmed Harun Efendi	150
Merkab	Kadmus	Şevket-i Hamidî	5	-	Ahmed Rüşdi Efendi	150
Merkab	Husayrn el-Bahr	Hamidü'l Âsar	5	-	Vekil Kâmil Seyfe Efendi	150
Merkab	Bemniş	İn'am-ı Hamidî	10	-	Abdülkerim Efendi	150
Merkab	Haribe	Mihrab-ı Hamidî	8	-	Halil Sârî Efendi	150
Merkab	Nagita	Fütuhat-ı Hamidî	6	-	Ali Ziya Efendi	150
Merkab	Belûze	Kudret-i Hamidî	6	-	Mehmed Efendi	150
Merkab	Kal'atü'l Havabî	Tevfikât-ı Hamidî	10	-	Şeyh Abdurrahman Efendi	150
Cebele	Kardaha	Fecr-i Hamidi	-	-	-	-
Cebele	Aynü'i Şerife	Hamidiye	17	-	Mehmed Saydavî Efendi	150
Cebele	Ganire	Nüvvârü'l Hamid	10	-	Şükrü Efendi	150
Cebele	Düveyr Baide	Mehâsin-i Hamidî	8	-	Ahmed Efendi	150
Cebele	Beyt-i Yaşut	Bedîa-i Hamidî	5	-	Bahaeddin Efendi	150
Cebele	Kelmahu	Muhibbi-i Hamidî	6	-	Abdurrahman Efendi	150
Cebele	Aynşakak	Menar-ı Hamidî	7	-	Osman Zelluh Efendi	150
Cebele	Arab'ül Melik	Mescid-i Hamidî	5	2	Çerkes Tahir Efendi	150
Cebele	Hamamü'l Ferahle	Füyuzat-ı Hamidî	5	-	Mahmud Alaf Efendi	150

Tabloda da görüldüğü üzere okulların öğrenci sayıları oldukça azdır. Kız öğrenci ise sadece Cebele'ye bağlı Arabü'l Melik köyünde olup o da sadece 2 kişidir. Sahyun'a bağlı Şemane ve Mecd el-Hâli ile Cebele'ye bağlı Kardaha Köylerinin okulları kullanılamayacak kadar harap vaziyette bulunmaktadır. Bunlardan Mecd el-Hâli Köyünün muallimi yakınlarda bulunan Feşye adlı köyün mescidinde eğitime devam etmektedir. Diğer iki köyde yer alan okulların ise öğrencisi yoktur ve

herhangi bir öğretmen görevlendirmesi de yapılmamıştır. Okullardan sadece Çengil Salis Köyünde bulunan Müessir-i Hamidiye Mektebi, daha üst seviyede yarı rüşdiye eğitimi veren nimirüşdiye (yarım rüşdiye) statüsünde olup diğerleri ibtidaî idi. Bu mekteplerden 1904 yılına kadar geçen 12 yıllık süre içerisinde sadece Lazkiye'ye bağlı Demerho Köyünde bulunan İhsan-ı Hamidî mektebinin iki öğrencisi üst derece tahsil için Lazkiye idadisine kayıt yaptırmış ancak onlar da

tahsillerini yarıda bırakarak okuldan ayrılmışlardır (BOA. DH.TMIK.M. 168/7). Bütün bu verilerden, halkın eğitime çok da ilgi göstermediği için öğrenci sayılarının yetersiz kaldığı, hatta bazı okulların harap olduğu ve bu nedenle de Nusayri çocuklarının eğitimine mahsus olarak yaptırılan okullardan istenilen verimin elde edilemediği anlaşılmaktadır.

Sonuç

XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar, bazı adi vakalar dışında, Osmanlı resmi kayıtlarında çok fazla bahse konu olmayan Nusayrilerin, yüzyılın sonlarına doğru en önemli iç politika meselelerinden biri hâline gelmeleri, şüphesiz ülke gündeminde de önemli bir yer işgal etmelerine sebep olmuştur. Bu durumun oluşmasında misyonerlerin bölgede yürüttükleri faaliyetlerin neticeleri ile Nusayrilerin toplu olarak Ehlisünnet itikadını benimsemeleri önemli iki etkidir. Bu konudaki yaygın görüş bölgedeki misyonerlik faaliyetlerinin etkilerinin somut bir şekilde görülmeye başlandığı 1870'li yıllardan itibaren devletin bu konuda tedbir almak amacıyla Nusayrilerle ilgilenmeye başladığı yönündedir. Ancak çok daha önceleri Nusayrilerin Ehlisünnet itikadını benimsemeye meylettikleri görülmektedir. 1852 tarihli vesika bu açıdan önemlidir. Bu vesikada ilk defa Nusayrilerle yerel halk arasındaki husumetin sebepleri belirtilerek meselenin halline yönelik öneriler sunulmuş ve Nusayrilerin Ehlisünnet yoluna girmelerinin bunun için çok önemli bir fırsat olduğu ifade edilmiştir. Ancak merkezi hükümetin o yıllarda bu konunun çok da üzerine gitmediği anlaşılmaktadır. 1867'de Lazkiye'de Müslüman, Hıristiyan ve Nusayri çocuklarının eğitimi için açılan rüşdiye mektebinin, toplumun huzuru açısından faydalı görüldüğü için yaygınlaştırılmak istenmesi bir diğer önemli eğitim hamlesi olarak değerlendirilebilir. Ancak hükümetin özellikle Nusayrileri gündemine alması 1870'lerden itibaren misyonerlerin etkilerinin hissedilmeye başlanması ile birlikte olmuştur. Bu tarihten itibaren Nusayrilerin devlete bağlılıklarının sağlanması ve kendilerini Osmanlı toplumunun bir parçası olarak hissetmeleri hususunda adımlar atılmaya başlanmıştır.

II. Abdülhamid'in saltanatı devraldığı dönem, misyonerlerin Nusayrilerin yaşadığı coğrafyada faaliyetlerini yoğunlaştırdıkları, açtıkları eğitim kurumlarında çocuklara ve gençlere sundukları cazip eğitim fırsatları ile nüfuzlarını iyice arttırdıkları yıllara rastlamaktadır. Bu durum şüphesiz sadece Nusayrilerin yaşadığı bölgelere münhasır olmayıp, ülke genelinde özellikle azınlıkların yoğun olarak yaşadığı her yerde kendisini göstermekteydi. Sultan'ın din ve mezhep farkı gözetmeksizin toplumun bütün kesimlerini kapsayacak şekilde uygulamaya koyduğu eğitim hamlesinin ana hedefi, halkı esasen politik çıkarlara hizmet eden misyoner okullarına mahkûm bırakmamaktı. Bu bağlamda Nusayrilerin devlete bağlılıklarının sağlanması önemli bir husus olarak görülmüş ve ılımlı bir siyaset takip edilerek özellikle Nusayriler için bir merkez konumunda olan Lazkiye'de yeni eğitim kurumları açılmıştır. Süreç içerisinde Lazkiye merkezde açılan yeni okulların sağladıkları başarılı netice üzerine bağlı kazalarda da okul açılması talep edilmiştir. 1890'da kadar misyoner okullarına karşı yapılan bu yatırımlar, bu tarihten itibaren hızlı bir ivme kazanmış ve ilgili yazışmalar gündemi daha fazla meşgul etmeye başlamıştır. Çünkü açılan bu okulların tesiri ve ulemadan Şeyh Ali Reşid Efendi'nin telkinleri ile bölge halkının Ehlisünnet yoluna girmeye başladıkları haberleri gelmeye başlamıştır. Lazkiye ve bağlı kazalarda yaşayan on binlerce kişinin kısa süre içerisinde Sünniliğe geçmesi üzerine okul ve mescit talepleri adeta patlamıştır. Bölgede büyük bir eğitim seferberliği başlatan devlet, 1-2 yıl içerisinde muhtelif kaza ve köylerde 40 okulun inşasını tamamlayarak eğitim faaliyetlerini başlatmıştır.

Hamidiye İbtidaî Mektepleri de denilen ve tamamı padişahın ismiyle anılan bu okulların hızlı bir şekilde tamamlanarak hizmete açılması bölge halkının eğitimine Sultan'ın/merkezin ne derecede ehemmiyet verdiğinin göstergesidir. Burada dikkati çeken husus, Nusayrilerin Sünniliğe geçmeleri ve okul ve mescit talep etmelerinin merkezde hemen karşılık bulmuş olmasıdır. Bu durumun toplumsal huzurun sağlanması ve Nusayrilerin devlete bağlılıklarının temini

açısından önemli bir fırsat olarak görüldüğü anlaşılmaktadır.

Sultan II. Abdülhamid'in özel bir ihtimam gösterdiği bölge halkının Hanefilik çizgisine gelmesi ile İslam toplumu arasında birlik sağlanmış gibi görünüyordu. Ancak ilerleyen yıllarda yapılan yazışmalardan, uygulamada görülen bazı aksaklıklara rağmen hükümetin Lazkiye Nusayrilerinin eğitimi için gösterdiği çabanın mahallinde pek de karşılık bulmadığı anlaşılmaktadır. Gerek yerel halkın Nusayrilere yönelik ön yargılı ve tutucu tavırlarının devam etmesi –ki bunun sebebinin heterodox unsurlar içeren Nusayrilik inanç ve ibadetlerinin geleneksel İslam anlayışına uymamasında ve Nusayrilerin geçmişten beri devletle ve toplumun diğer kesimlerine karşı başkaldırı ve isyan hâlinde olmalarında aramak gerekir- gerekse okulların işleyişi ile ilgili gerekli ihtimamın gösterilmemesi, eğitim hamlesinden istenilen neticelerin alınamamasına neden olmuştur. Neticede okullardaki öğrenci sayıları oldukça düşük bir düzeyde kalmış ve mezun olan öğrencilerin bir üst eğitim kurumlarına devamları da sağlanamamıştır. Bu duruma gelmesinde Nusayrilerin Ehlisünnet itikadını benimsedikten hemen sonra eğitim hususunda gösterdikleri hevesli tavrı, ilerleyen yıllarda göstermemelerinin de etkisinin olduğu söylenebilir.

II. Abdülhamid döneminde Nusayri toplumu üzerinde yürütülen bu politikayı, dönemin genel siyaseti olan din ve eğitim temeline dayalı devletçi ve merkezîyetçi politikanın bir tezahürü olarak yorumlamak mümkündür. Ancak merkezî hükümetin Nusayrilerin topluma entegrasyonunun sağlanması adına hayata geçirdiği bütün bu bütüncü politikaya ve iyi niyetli yaklaşımlara rağmen bölgesel düzeyde aynı çabanın gösterilmemesi ve hatta bu konuda isteksiz davranılması, karşılaşılan en büyük güçlük olarak gösterilebilir. Hanefi mezhebini kabul ederek Ehlisünnet yoluna girmek isteyen bu halkın geçiş sürecindeki hassas durumun yerelde algılanmadığı anlaşılmaktadır. Yerel yöneticiler tarafından bölge Nusayrilerine karşı sahiplenici ve bütüncü davranışlar sergilenemediğinden, ortamdaki boşluğu ve meseleyi görerek durumu

iyi yöneten misyonerler daha etkili olmuştur. Misyoner faaliyetleri birkaç istisna dışında Nusayrileri Hıristiyanlaştıramadıysa da, bu gün gelinen duruma bakıldığında bölgedeki toplumsal kaynaşmanın önüne geçtiği ve kalıcı bir bölünmüşlüğe sebep olduğu anlaşılmaktadır.

Kaynakça

- Anderson, R. (1872). *History of the missions of the American Board of Commissioners for Foreign Missions to the oriental churches*. London: Congregational Publishing Society.
- Bar-Asher, M ve Kofsky, A. (2002). *The Nusayri-Alawi religion*, Lieden: Brill.
- Bar-Asher, M ve Kofsky, A. (2005). Dogma and ritual in kitab al-ma'arif by the Nusayri theologian Abu Said Maymun b. Al-Kasım al-Tabarani (D.426/1034-1035)". *Arabica*, T. 52(Fasc. 1), 43-65.
- Batur, M. R. (2013). Nusayriliğin teşekkülü ve inanç esasları. *İnsan ve Toplum*, 3(5), 55-84.
- Beadle, Mr. (1841). Syria and the holy land; journal of Mr. Beadle in Northern Syria. *Missionary Herald*, XXXVII(5), 204-209.
- Bilgili, A. S. (2010). Osmanlı arşiv belgelerinde Adana, Tarsus ve Mersin bölgesi Nusayrileri (19-20. Yüzyıl). *Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş-ı Veli Araştırma Dergisi*, 54, 49-78.
- Bilgili, A. S., Tozlu, S., Akbulut, U., Ürkmez, N. (2010). *Osmanlı arşiv belgelerinde Nusayriler ve Nusayrilik (1745-1920)*. Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş-ı Veli Araştırma Merkezi Yayınları.
- BOA. A.AMD. 37/66.
- BOA. A.MKT.MHM. 450/53.
- BOA. A.MKT.MHM. 475/44.
- BOA. A.MKT.MVL. 58/73.
- BOA. A.MKT.UM. 178/24.
- BOA. A.MKT.UM. 395/90.
- BOA. BEO. 1558/116791.
- BOA. BEO. 69/5175.
- BOA. DH.MKT. 1670/20.
- BOA. DH.MKT. 1823/38.
- BOA. DH.MKT. 1999/43.
- BOA. DH.TMIK.M. 168/7.
- BOA. HAT. 499/24468D.
- BOA. HR.SYS. 1525/55.
- BOA. İ.DH. 1182/92449.
- BOA. İ.DH. 1182/92451.

- BOA. İ.MMS. 113/4821.
- BOA. İ.MMS. 114/4867.
- BOA. MF.MKT. 496/33.
- BOA. MF.MKT.146/56.
- BOA. MV. 48/32.
- BOA. MV. 54/37.
- BOA. MVL. 1063-30.
- BOA. MVL. 247/32.
- BOA. MVL. 284/69.
- BOA. MVL. 310/98.
- BOA. MVL. 567/25.
- BOA. MVL. 754/87.
- BOA. Y.A.HUS. 266/97.
- BOA. Y.PRK.AZN. 4/57.
- BOA. Y.PRK.UM. 19/70.
- BOA. Y.PRK.UM. 2/43.
- BOA. Y.YRK.UM. 19/58.
- Bulut, H. İ. (2011). Tarih, inanç, kültür ve dini ritüelleriyle Nusayrilik. *Ortadoğu Yıllığı*, 579-614.
- Buzpınar, Ş. T. (2003). Lazkiye, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (cilt 27, s. 117, 118). İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Davis, E. J. (1879). *Life in Asiatic Turkey; a journal of travel in Cilicia (Pedias And Trachoea), Isauira, and parts of Lycaonia and Cappadocia*. London.
- Deringil, S. (2014). *İktidarın sembolleri ve ideoloji*, (Gül Çağal Güven, çev.). İstanbul: Doğan Kitap.
- Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî. (2000). *İbn Battûta seyahatnamesi*, (A. Sait Aykut, çev.). 1, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Er, A. (2010). Fransızca yazılı kaynaklarda Nusayrîler. *Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş-ı Veli Araştırma Merkezi Dergisi*, 54, ss. 149-158.
- Farouk-Alli, A. (2014). Sectarianism in Alawi Syria: Exploring the paradoxes of politics and religion, *Journal of Muslim Minority Affairs*, 34(3), 207-226.
- Friedman, Y. (2001). al-Huseyin ibn Hamdân al-Khasîbî; A historical biography of the founder of the Nusayrî-Alawite sect. *Studia Islamica*, 93, 91-112.
- Friedman, Y. (2010). *The Nusayri-Alawis*. Boston: Brill.
- Galib et-Tavil, M. E. (2012). Arap Alevileri tarihi, Adana: Karahan Kitabevi.
- Georgeon, François. (2016). *Sultan Abdülhamid*, (Ali Berktaş, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gündüz, M. (2010). *Osmanlı mirası Cumhuriyet'in inşası*, İstanbul: Lotus Yayınları.
- Gündüz, M. (2016). *Maâriften eğitime*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Jowett, W. (1826). *Christian researches in Syria and the holly land*. London.
- Karpat, K.H. (2004). *İslâm'ın siyasallaşması, Osmanlı Devleti'nin son döneminde devlet, kimlik, inanç ve cemaatin yeniden yapılandırılması*, (Şiar Yalçın, çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Keser, İ. (2013). *Nusayri Alevilik; tarih inanç kimlik*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Kodaman, B. (1999). *Abdülhamid devri eğitim sistemi*. Ankara: TTK Yayınları.
- Lyde, S. (1860). *The Asian mystery; illustrated in the history, religion and present state of the Ansaireeh or Nusairis of Syria*. London: Longman, Green, Longman and Roberts.
- Massignon, L. (1998). *Nusayrîler*, İslam Ansiklopedisi (cilt IX, ss. 365-371). İstanbul: MEB Yayınları
- Moosa, M. (1988). *Extremis Shiites; the ghulat sects*. New York: Syracuse University Press.
- Palabıyık, H. (2010). Dini inançları ve özellikleri bakımından Nusayrilik. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 54, 19-48.
- Ramazanzâde Niyazi Bey. (1920). *La province D'Adana; aperçu historique, ethnographique et statistique*. Constantinople.
- Suriye Vilayet Salnamesi*, 1286, 1288, 1297, 1302.
- Talhamy, Y. (2011). American Protestant missionary activit among the Nusayris (Alawis) in Syria in the nineteenth century. *Middle Eastern Studies*, 47(2), 215-236.
- Thomson, W. M. (1841). Syria and the holy land; journal of Mr. W. M. Thomson in Northern Syria. *Missionary Herald*, XXXVII(3), 100-107.
- Thomson, W. M. (1848). Tour from Beirut to Aleppo in 1845. *Bibliotheca Sacra and Theological Review*, V(XVII), 243-262.
- Tozlu, S. ve Ürkmez, N. (2018). *Nusayrîler; tarih, inaç, edebiyat ve kaynakça*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Uğuz, S. (2017). Osmanlı döneminde misyonerlerin Nusayrîler üzerindeki Hıristiyanlaştırma faaliyetleri. *Dünden Bugüne Uluslararası Ortadoğu Sempozyumu Bildirileri (28-30 Mayıs 2015)*. Elazığ: Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Yayınları, 473-494.
- Üzüm, İ. (2007). Nusayrilik. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (cilt 33, ss. 270-274). İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.

Winter, S. (2016). *A history of the Alawis; from medieval Aleppo to the Turkish Republic*. New Jersey: Princeton University Press.

Notlar

ⁱ Lazkiye Limanına çok yakın bir bölgede bulunan Taberani'nin türbesi, 1988 yılında limanda yürütülen genişletme faaliyetleri nedeniyle, yine o bölge yakınlarındaki Bisnada mahallesinde bulunan caminin avlusuna nakledilmiştir. (Winter, 2016, s. 28) Tavail, bu caminin adını Şarani mescidi olarak vermektedir (Galib et-Tavail, 2012, s. 315).

ⁱⁱ Misyonerlerin bölgedeki faaliyetleri aslında Pliny Fisk ve Levi Parson adındaki Amerikalı iki genç misyonerin 1818/19'da "Suriye Misyonu" adıyla ilk istasyonu kurmalarıyla başlamıştır. Misyonerler kendilerine hedef olarak kutsal topraklar dedikleri Filistin'i de içine alan Suriye'deki kadim Hristiyan toplulukları belirlemişlerdi. İlerleyen süreçte bu topraklarda yaşayan heterodoks inanışlara sahip Dürziler ve Nusayriler gibi azınlıklar üzerine de yoğunlaştılar. Müslümanlar üzerinde misyonerlik faaliyetleri yürütmek illegal bir durum olduğu için ilk etapta zorlansalar da 1824'te meşhur misyonerlerden Samuel Lyde'in Beyrut'ta açtığı okul ile resmi engelleri kaldırmışlar ve yerel halka çok daha rahat ulaşmaya başlamışlardır. Bu tarihten sonra misyonerler, okullar açarak yerel halkı eğitmek ve yerel Suriye Protestanlığını oluşturmak üzerine faaliyetlerini yoğunlaştırdılar. Nusayriler, bölgedeki en büyük dinî azınlık grubtu. Amerikan misyonerleri, 1830'lardan itibaren Nusayrilerin yaşadıkları Cebel-i Nusayriye denilen bölgelere ziyaretler yapmaya başlamışlar ve onların arasında kalarak çalışma fırsatları aramışlardı. 1843 yılında Amerikan misyonu Kudüs ve tüm Filistin'den çekilerek Suriye'nin kuzeyinde ve Lübnan çevrelerinde, yani Nusayrilerin yaşadıkları bölgelerde yoğunlaşmaya karar verdi. 1850'li yıllardan sonra Nusayriler üzerine daha fazla eğilen misyonerler, okullar açmanın yanında dispanserler ve hastaneler kurarak sağlık hizmeti de vermeye başladılar. Misyonerler ayrıca Suriye'de sadece Nusayrilere özel müstakil bir istasyon kurulmasını defalarca Board'dan talep ettiler. Bu arada aynı yıllarda Amerikan misyonerlerinin yanında İngiliz ve Fransız misyonerleri de sağlık merkezleri

ve çoğunlukla da okullar açarak Nusayriler üzerinde çalışmaya başladı. 1857 yılında devletten izin alınmak kaydıyla Nusayriler arasında Amerikan misyonerleri tarafından biri kız biri de erkekler için olmak üzere iki okul açıldı. İlerleyen yıllarda ise bu okulların sayısı oldukça arttı. Misyonerlerin Suriye'deki faaliyetleri 1860'lı yıllarda oldukça yoğunlaştı. Artık azınlıkları bahane ederek Osmanlı'nın iç siyasetine müdahale edebiliyorlardı ve bu durum misyonerlik faaliyetleri açısından oldukça etkiliydi. Misyonerlerin artan bütün bu faaliyetlerinin neticesinde Nusayrilerde ilk din değiştirme vakası 1860 yılında yaşandı ve Hammud adındaki bir Nusayri genci vaftiz edilerek Protestan oldu. Bu tarihten sonra da bu vakaların sayısı artarak devam etti. (Uğuz, 2017, ss. 473-494).

ⁱⁱⁱ Nusayrilerin merkezi konumunda olan Lazkiye, bölgede Misyonerlerin dikkatini ilk çeken yerlerden biridir. Amerikalı misyoner W.M. Thomson, 1841 yılında *Missionary Herald*'da yayımlanan yazısında "Lazkiye şüphesiz bir misyon için önemli bir istasyondur... Şehirde yaşayan Hristiyanların yanısıra etrafında nüfusu oldukça kalabalık olan çok sayıda Nusayri köyü vardır... Bu köylerin tamamına Lazkiye'den ulaşılabilir. Nusayri nüfusunun büyük bir kısmı dağlarda ikamet eder. Ben Lazkiye'deki yerli Hristiyanlardan ve oradaki insanlardan emin oldum ki bu dağ köyleri arasında güzel yazlık mekânlar bulunabilir. Nusayrilerin arasında bir misyonun başarısı oldukça önemlidir." şeklindeki ifadeleri ile Lazkiye'nin misyonerler için ne kadar elverişli bir yer olduğunu belirtmiştir (Tozlu ve Ürkmez, 2018, ss. 5, 6).

^{iv} 1863-1859 yılları arasında Lazkiye'de yaşayan meşhur İngiliz misyonerlerden Samuel Lyde, Kardaha yakınlarındaki Bhamra Köyünde ilk misyoner okulunu, 1869 yılında Miss. Crawford'un açtığı kız okulu takip etmiştir. 1864 yılında Lazkiye'ye gelen David Metheny'nin çalışmaları neticesinde misyonerlik faaliyetleri büyük bir gelişme göstermiştir. 1880 yılına kadar Lazkiye'de bir düzine yatılı okul, bir kız okulu, bir hastane ve bir de şapel açılmıştır. Metheny bununla da yetinmeyerek küçük yaşlardaki Nusayri kızlarını iyi birer rahibe olmaları için Amerika'ya kaçırmıştır. Metheny, hakkında yapılan tahkikat neticesinde 1880'de Lazkiye'den sürülse de bölgedeki misyonerlik faaliyetleri hız kesmeden devam etmiştir (Uğuz, 2017, ss. 488-490; Lyde, 860, ss. 193-210; Moosa, 1988, s. 277).

Dış Politika Konusunda 1991 Genel Seçim Vaatlerinin ve Seçim Sonrası TBMM’de Kabul Edilen Kanunların Değerlendirilmesi

Aliye Akın^{1*} , Ayşe Erkmen², Adnan Akın¹

¹ Gaziantep Üniversitesi, Turizm ve Otelcilik Meslek Yüksekokulu, Gaziantep, Türkiye

² Gaziantep Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, İnkılâp Tarihi Bölümü, Gaziantep, Türkiye

Öz

Çalışmanın temel amacı 1991 genel seçimine katılan siyasi partilerin programlarında veya seçim beyannamelerinde yer verdikleri dış politika konusunda belirttikleri vaatler ve 19. Dönem TBMM’inde kabul edilen kanunların neler olduğunu ortaya koymaktır. Ayrıca, genel seçime giren siyasi partilerin dış politika konusundaki vaatlerini kabul edilen kanunlarla gerçekleştirip gerçekleştiremediklerini tespit edip bu doğrultuda bir değerlendirme yapmaktır. Bu doğrultuda araştırma kapsamında 1991 genel seçiminin ardından TBMM’ye giren tüm siyasi partilerin ülkenin dış politikada yaşadığı sorunlar ve bu sorunlara yönelik çözüm getirebilme konusunda vaatlerde buldukları belirlenmiştir. Söz konusu dönemde dış politika kapsamında yaşanan sorunların genel itibariyle; Avrupa Birliği’ne (Avrupa Ekonomik Topluluğu) üyelik süreci, KKTC sorunu, yurtdışında yaşayan Türkler sorunu, Yunanistan ile yaşanan sorunlar olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte siyasi partilerin komşu ülkeler ve Müslüman ülkelerle, ABD ve Avrupa ile iyi ilişkiler geliştirme, SSCB’nin dağılma sürecinde oluşan ortamı Türkiye lehine çevirebilme gibi vaatlerde buldukları da saptanmıştır. Dolayısıyla seçim sonrası kurulan 19. Dönem TBMM’inde dış politika konusunda çok sayıda kanunun kabul edildiği tespit edilmiştir. Bu kanunların, Avrupa Birliği’ne üyelik, Batılı devletlerle siyasi, askeri, ekonomik ilişkiler kapsamında yürürlüğe girdiği tespit edilmiştir. SSCB’nin dağılması sonucu bağımsız olan Türk devletleri ile askeri, siyasi, kültürel ve ekonomik konularda anlaşmalar yapıldığı ve TBMM’de kabul edilen kanunlarla bu anlaşmaların yürürlüğe girdiği belirlenmiştir. Çalışmanın sonucunda söz konusu dönemde TBMM’ye giren siyasi partilerin genel itibariyle dış politika kapsamında ülkenin sorunlarına yönelik ortaya koydukları vaatleri gerçekleştirilebilme konusunda önemli çalışmalar sergiledikleri söylenebilir. Ancak buna rağmen ifade edilen dış politika sorunlarından bazılarının çözümlenemediği, günümüzde hâlâ devam ettiği belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dış Politika, Beyanname, Kanun, Siyasi Parti.

Makale Bilgileri /
Article Info:

Gönderim / Received:
02.06.2018
Kabul / Accepted:
26.04.2019

* Sorumlu Yazar /
Corresponding Author:

Gaziantep Üniversitesi,
Gaziantep, Türkiye
aliyeakin@gantep.edu.tr

Atf için / To cite this article:

Akın, A., Erkmen, A., ve Akın, A. (2019). Dış politika konusunda 1991 genel seçim vaatlerinin ve seçim sonrası TBMM’de kabul edilen kanunların değerlendirilmesi. *Curr Res Soc Sci*, 5(1), 28-44. doi: 10.30613/curesosc.430005

Bağlantı için / To link to this article:

<http://dx.doi.org/10.30613/curesosc.430005>

Evaluation of 1991 General Elections and Laws Accepted After Election in the Turkey Grand National Assembly about Foreign Policy

Abstract

The main objective of the work is to specify the commitments made by the political parties participating in the 1991 general election on their foreign policy which they include in their programs or in their election memorandums. 19. Period Turkey Grand National Assembly adopted the law is to reveal what happened. It is also necessary to determine whether or not political parties entering the general election can fulfill their foreign policy commitments in accordance with accepted laws and make an assessment in this line. In this direction, it was determined that the political parties entering the Turkish Grand National Assembly following the 1991 general election had promised to solve the problems in the foreign politics of the country. In general terms of the problems experienced in foreign policy in the mentioned period: The European Union membership process, the problem of the Turkish Republic of Northern Cyprus, the problem of Turks living abroad, and problems with Greece have been identified. At the same time, it has been found that political parties have promised to establish good relations with neighboring countries, Muslim countries, the United States and Europe. It has been found that the Political Parties are committed to establish good relations with the Turkish states that will win their independence. 19. Period in the Grand National Assembly of Turkey, was adopted many laws on foreign policy. It has been found that these laws have entered into force within the context of European Union membership, political, military, economic relations with Western states. It has been found that agreements have been made with the Turkish states, which are independent after the dissolution of the Soviet Socialist Republican Union, on various issues. These agreements were enforced by the laws adopted by the parliament. As a result of the work, it can be said that the political parties entering the Turkish Grand National Assembly during the said period showed important work in order to make the promises they made towards the problems of the country within the scope of foreign policy in general. Nevertheless, it has been determined that some of the expressed foreign policy problems cannot be resolved and still continue today.

Keywords: Foreign Policy, Declaration, Law, Political Party.

Giriş

Dış politika; bir devletin, milli çıkarlarının biçimlendirdiği amaçlara ulaşmak için diğer devletlerle ve uluslararası kurumlarla olan diplomatik, siyasal, ekonomik ve hukuki ilişkileri kapsayan politikalardır (www.xing.com/communities). Siyasi partilerin hazırladığı parti programları; siyasi partilerin özelliklerini, niteliklerini yansıtmakta olup bu program partiyi diğer siyasi partilerden ayırmaktadır. Seçim öncesi hazırlanıp halka sunulan seçim beyannameleri ya da seçim bildirgeleri de partilerin siyasi görüşlerini ve gelecekteki hedeflerini içeren belgelerdir.

1991 erken genel seçimine giderken Türkiye'nin dış politikada önemli sorunlar yaşadığı bilinmektedir. Bunların başında, Türkiye'nin kuzey komşusu Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin dağılma sürecine girmesi, Körfez Krizi sorunu, Ege Adaları sorunu, Suriye yönetiminin Türkiye'ye karşı dostça olmayan tavırları ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) sorunu gelmektedir. Ayrıca, söz konusu dönemde, komşu devletlerin davranışlarından dolayı Türkiye'nin rejimi ve toprak bütünlüğünün korunması konusunda ülkede endişeler bulunmaktaydı. Komşu ülkelerden bazılarının Türkiye'nin laik yönetiminden rahatsız olduğu ve dolayısıyla bu ülkelerin Türkiye Cumhuriyeti rejimini tehdit eder durumda olduğu tartışmaları söz konusuydu. Ayrıca, Avrupa Birliği'ne üyelik için uyum sürecinin devam etmesi, SSCB'nin dağılması ile oluşan NATO'nun genişlemesi konusu gündemde idi. Bazı Avrupa ülkelerinde Türklerin kültürel baskı gördüğü tartışmaları da Türkiye'de siyasi gündemi meşgul etmekteydi. Bununla birlikte Rusya'nın dağılma süreci yaşaması ile Orta Asya, Kafkasya, Doğu Avrupa'da yaşanan gelişmeleri yönlendirmede Türkiye'nin etkisinin ne kadar olacağı gibi konular Türkiye'yi meşgul etmekteydi. 1991 genel seçimine katılan siyasi partilerin bu dış politika koşulları içinde seçim beyannamelerini hazırladıkları görülmektedir.

Çalışmada, Doğru Yol Partisi (DYP), Anavatan Partisi (ANAP), Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP), Refah Partisi (RP), Demokratik Sol Parti (DSP)'nin dış politika konusundaki programlarında veya seçim beyannamelerinde belirttikleri vaatleri incelenmiştir. 19. Dönem TBMM'sinde siyasi, diplomatik, ekonomik, sosyal, kültürel ve dostluk alanlarında kabul edilen kanunlardan tespit edilenler değerlendirilmiştir. Dış politika konusundaki vaatler incelenirken seçim sonucunda çok oy alan partiden az oy alan partiye doğru sıralama yapılmıştır.

1. 1991 Genel Seçiminde Yer Alan Siyasi Partilerin Dış Politika Konusundaki Vaatleri

1.1. Genel görüşler

Seçime katılan partilerin hepsi dış politika konusunda genel görüşlere yer vermişlerdir. ANAP güvenliği sağlanmış ve güçlü ekonomiye sahip bir Türkiye vaat ederken DYP güçlü ekonomi ve güçlü siyasi yapıya sahip bir Türkiye sözü vermiştir. ANAP ve SHP yurttan ve dünyada barış vurgusu yapmıştır. DYP “dış politikayı ilgilendiren konularda makro karar aşamasından önce, mutlaka teknik kadroların ve ilgili kuruluşların bilgi ve deneyimine başvurularak karar oluşturacaklarını” belirtmiştir. Ancak, DYP, bu teknik kadroların ilgili Bakanlığın kendisi de dâhil olmak üzere, kendilerini günün koşullarına göre yenilemeleri gerektiğini vurgulamış ve iktidar olursa buna özen göstereceğini belirtmiştir. DYP, ANAP Hükümeti'nin dış politikada konunun ehli olmayanları görevlendirdiğini ima ederek, iktidar olduklarında dış politikayı, yalnız yetkili kadroların ve DYP Hükümeti'nin yürüteceğine vurgu yapmıştır (DYP Seçim Beyannamesi, 1991, ss. 259-266).

ANAP, dış politikada Atatürk'ün “Yurtta Sulh, Cihanda Sulh” düsturunu ilke edindiğini ifade etmiştir. Bu doğrultuda parti, dış politikada amacının bölgede ve dünyada barışın sürekliliğini temin etmek olduğunu vurgulamıştır. Güvenliğin ve iktisadi gelişmenin güçlendirilmesinin dış politikada ana hedefleri olduğunu bildirmiştir. Parti, “Türkiye'nin meşru hakları konusunda titiz, ahdi yükümlülüklerine sadık, başkalarının haklarına saygılı, güvenilir ve barışsever bir ülke”

olduğunu vurgulamıştır. ANAP, Türkiye'nin konumunun, uluslararası gelişmelerin içerdiği belirsizlikler ve Türkiye'nin çevresindeki istikrarsızlıklar karşısında etkin bir savunma gücüne sahip olmasını zorunlu kıldığını belirterek Türkiye'nin savunma gücünü güçlendireceği vurgusunu yapmıştır. Parti, ANAP Hükümetleri'nin uyguladığı “dinamik politikalarla Türkiye'nin bu kimliğinin pekiştirilmesinin şerefini taşıdığını” ileri sürerek iktidarda kalırsa Türkiye'nin uluslararası planda daha da etkin bir mevkiye ulaştırılacağını beyan etmiştir (ANAP Seçim Beyannamesi, 1991, ss. 93-96).

SHP, dış politikada Türk milletinin çıkarlarını gözetirken tüm insanlığın mutluluğuna da katkıda bulunacağını belirtmiş ve bunu yapmayı insanlık ve milliyetçilik anlayışının gereği olarak gördüğünü vurgulamıştır. SHP, ulusal güvenliği sağlam dayanaklara oturtacağını ve bunu yaparken Atatürk'ün “Yurtta Sulh Cihanda Sulh” ilkesine bağlı kalacağını vurgulamıştır. Parti, ülkede yönetimin demokratikleşmesinin ve çağdaşlaşmasının Türkiye'nin dış ilişkilerindeki etkinliğini ve saygınlığını artıracığını ileri sürmüştür. SHP, ekonomik, kültürel, hukuksal ve askeri alanlarda diğer ülkelerle özgür olarak ve eşitlik anlayışı içinde sıkı bir işbirliğinden yana olacağını beyan etmiştir (SHP Tüzük-Program ve Grup İçi Yönetmeliği, 1990, ss. 165-168).

RP, iktidar olursa “şahsiyetli bir dış politika yürütmeyi” hedeflediğini bildirmiştir. RP'ye göre “Türkiye dünyanın en stratejik bölgesinde yer almaktadır. Geçmişte bu bölgede bulunan devletler güçlü oldukları ölçüde bağımsızlıklarını koruyabilmişlerdir. Bu düşünce ile hareket eden RP, Türkiye'nin bağımsızlığını koruyabilmesi için güçlü olması gerektiğini belirtmiş ve güçlü olmak için de içeride vatandaşlarına huzur, hürriyet, adalet ve refah sağlayan devlet olması gerektiğini vurgulamıştır. Bu ileri sürdüğü gerekçelerden hareketle RP; adil bir devlet düzeni tesis ederek halkla devlet bütünleşmesini sağlayacağını ve milli savunma sanayini çağın en ileri teknolojisiyle kurarak ‘Yeniden Büyük Türkiye’yi kuracağını” vaat etmiştir (RP Seçim Beyannamesi, 1991, ss. 166-168). RP, söz konusu dönemde Türkiye'nin etrafında anlaşmazlık, kargaşa ve

düşmanlıkların artmakta olduğunu ifade etmiştir. Parti, ANAP, DYP, SHP'nin "Baticı partiler" olduğunu ileri sürmüş ve ANAP yönteminde, Türkiye'nin adeta uydu durumuna getirildiğini ileri sürerek iktidar olursa bunlara son vereceğini vaat etmiştir (Milli Gazete, 11 Ekim 1991, ss. 7).

DSP iktidar olursa Türkiye'de halkın ve dünyada Türkiye'nin güçleneceğini ileri sürerek, Türkiye'nin dünyada örnek bir ülke olacağını vurgulamıştır. DSP, söz konusu dönemde yaşanan gelişmelerin Türkiye'ye yeni ufuklar açacağını belirterek bu gelişmeleri Türkiye lehine çevireceğini vurgulamıştır (DSP Seçim Beyannamesi, 1991, ss. 60-64).

1.2. Ekonomi konusunda vaatler

DYP, SHP ve RP dış ülkelerle ekonomik ilişkileri geliştirmenin önemini belirtmişlerdir. SHP, Türkiye'nin Ortadoğu ve Batı ile ekonomik ilişkileri geliştirecek özelliğe sahip olduğunu ifade etmiştir. DYP; Batı ile ekonomik ve sosyal bütünleşmeye hız vereceğini belirterek bunun sonucunda tam demokratik ve kalkınmış Türkiye'yi gerçekleştirebilirse, ülkenin "Avrupa Birliği'nin aranan üyesi" haline geleceğini ifade etmiştir (DYP Seçim Beyannamesi, 1991, ss. 259-266).

SHP, dış ilişkileri yalnız siyasal boyutta görmediğini, dış ilişkilerin ekonomik boyutuna da aynı düzeyde önem verdiğini belirtmiştir. Parti Türkiye'nin başka ülkelerle girdiği ekonomik ilişkilerde bu ilişkileri ülkenin ekonomik gelişmesine ve bağımsızlığına etkileri açısından değerlendireceğini vurgulamıştır. Parti Türkiye'nin Avrupa ve Orta Doğu arasında önemli bir konuma sahip olduğuna dikkat çekerek Türkiye'nin her iki bölge ile çok sıkı ekonomik, kültürel ve siyasal ilişkiler kurması gerektiğini bildirmiştir (SHP Tüzük-Program ve Grup İçi Yönetmeliği, 1990, ss.165-168).

RP, iktidar olursa, İslam ülkeleriyle işbirliğine önem verileceğini ve "bir an önce İslam Ortak Pazarı'nın kurulması çalışmalarının başlatılacağını", İslam ülkeleriyle ayrı ayrı ekonomik, ticari, teknolojik, kültürel işbirliği anlaşmaları imzalanacağını, gümrük tarifelerinin

kaldırılmasına çalışılacağını beyan etmiştir (RP Seçim Beyannamesi, 1991, ss. 166-168).

1.3. SSCB'nin dağılması sonucuna yönelik vaatler

DYP, ANAP, RP ve DSP'nin SSCB'nin dağılması sürecinde oluşan ortamda Türkiye'nin üstleneceği görevler konusuna, vaatlerinde yer verdikleri görülmektedir. Ancak DYP bu gelişmeyi yakından takip edeceğini belirtmekle yetinmiştir. ANAP, "totaliter yönetim biçimlerinin iflasının Doğu Avrupa ülkelerinden başlayarak harekete geçirdiği, demokratik dinamiklerin, yakın zamana kadar Doğu-Batı cepheleşmesinin belirleyici rol oynadığı uluslararası ilişkiler düzeninde, bu kez AGİK sürecine vücut veren anlayış ve ilkelerin yol gösterici olacağı yeni bir dönemi açmakta olduğunu" vurgulamıştır. Parti, bu oluşumun, tarihi ve coğrafyasıyla bir kilit ülke konumundaki Türkiye'ye yeni işbirliği ufukları açtığını ve yeni sorumluluklar yüklediğini, ANAP'ın bunun idraki içinde olduğunu belirtmiştir. Parti, Türkiye'nin büyük komşusu olan Rusya'nın köklü bir değişim süreci içinde olduğunu, bu ülkenin hali hazır yapısını egemen devletlerin gönüllü birliğine dönüştürme kararı aldığını belirtmiştir. ANAP, hem bu düşünülen birlikle, hem de Azerbaycan ve Türkiye'nin özel kültürel bağlarının bulunduğu diğer barışsever cumhuriyetlerle, en ileri dostluk ve işbirliği ilişkileri içinde olmaya hazır olduğunu vurgulamıştır (ANAP Seçim Beyannamesi, 1991, ss. 93-96).

RP, Sovyetler Birliği'nden bağımsızlığını ilan eden Müslüman Türk Cumhuriyetleri'ni Türkiye Cumhuriyeti'nin hemen tanıyacağını, Orta Asya Ekonomik İşbirliği'nin kurulacağını, Alma Ata ile İstanbul arasında bulunan tarihi ipek yolunun canlandırılarak, ipek yolu yapımına güzergâhtaki Cumhuriyetlerle işbirliği yapılarak başlanacağını vaat etmiştir (RP Seçim Beyannamesi, 1991, ss.166-168).

DSP, SSCB'de yaşananlar sonucu Türkiye'nin önüne yeni olanaklar serildiğini ve yeni ufuklar açıldığını belirterek, "bu olanakların zamanında ve gereğince değerlendirilebilirse Türkiye'nin, dünyada sözü geçen önder bir ülke durumuna gelebileceğini" vurgulamıştır. DSP, SSCB'ye her

bakımdan güven vermeye özen göstererek, bu ülkedeki Türk ve Müslüman ağırlıklı Cumhuriyetlerle yakın ilişkiler kuracağını bildirmiştir. Kafkaslardaki ve Karadeniz'deki tüm Sovyet Cumhuriyetleri ile de böyle ilişkileri geliştirmeye çalışacağını vurgulamış ve Karadeniz İşbirliği Projesi'nin bu bakımdan çok önemli olduğunu belirtmiştir. Ancak bu projenin işlerlik kazanması için öncelikle Türkiye'nin Karadeniz Bölgesi'ni ve Doğu Anadolu'yu kalkındırmasının dolayısıyla tüm Karadeniz, Kafkaslar ve Balkanlar için bir kalkınma üssü durumuna getirmesinin gerekli olduğunu vurgulamıştır. Bu doğrultuda DSP, iktidar olması durumunda söz konusu gelişmeleri gerçekleştireceği vaadinde bulunmuştur (DSP Seçim Beyannamesi, 1991, ss. 60-64).

1.4. Türkiye'nin komşuları ile ilişkilerine yönelik vaatler

DYP, ANAP, SHP ve DSP Türkiye'nin komşu ülkeleriyle olumlu ilişkilerin kurulmasına yönelik vaatlerde bulunmuşlardır. RP, Ortadoğu ve İslam ülkeleri vurgusunu öne çıkaran vaatler beyan etmiştir. SHP ise; Türkiye'nin başta sınır komşuları ve bölge ülkeleri olmak üzere tüm ülkelerle dostluk, saygı ve içişlerine karışmama ilkelerine dayanan dinamik bir dış politikayı benimsediğini vurgulamıştır (SHP Tüzük-Program ve Grup İçi Yönetmeliği, 1990, ss.165-168).

Söz konusu dönemde, komşu ülkelerin stratejik politika uygulamalarından dolayı Türkiye'nin rejimi ve toprak bütünlüğünün korunması konusunda birtakım endişeler söz konusuydu. DYP komşularla ilişkilerde bu duruma dikkat çekmiştir. Parti, Batı'dan ayrılmadan Türkiye'nin komşularıyla, ülke yararlarını gözetilen bir politika içinde iyi geçinmek ve kararlılıkla onlara görüşlerini, ödünsüz, kabul ettirmek için her türlü yöntemi uygulamaya kararlı olduğunu belirtmiştir. DYP, güneydeki komşularla, Türkiye'nin bölünmez bütünlüğü ve karşılıklı ortaklık için her yolu deneyeceğini vurgulamıştır. DYP'nin inancına göre, Türkiye'nin komşusu Yunanistan ile Kıbrıs dâhil tüm sorunların çözüme kavuşturulması Türkiye'nin uluslararası arenada güçlü ve etkin olmasına bağlıdır. Bunun için

gerekli bütün girişimleri yapmak zorunluluğu bulunmaktadır (DYP Seçim Beyannamesi, 1991, ss.259-266).

DSP, Kıbrıs sorununa, iki toplumlu, iki kesimli ve eşit haklara dayalı bir federal çözüm getirebilmenin temel koşulunun Kıbrıs Rumlarına, eskiye dönüş hayallerinin asla gerçekleşmeyeceğini göstermek olduğunu ve KKTC gerçeğinin dünyaya kabul ettirilmesi gerektiğini belirtmiştir. DSP, kendisinin bunun için gereken çabayı göstereceğini ve aynı zamanda Kıbrıs Türk ekonomisinin güçlenmesine gereken katkıyı sağlayacağını beyan etmiştir (DSP Seçim Beyannamesi, 1991, ss. 60-64).

ANAP; Kıbrıs ihtilafının çözümü için 649 sayılı Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kararı'nın önemli bir fırsat olduğunu vurgulayarak Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı anlayışının taraflara ilham vermesi gerektiği yönünde görüş bildirmiştir. Parti bu anlayışla, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'nin uhdesindeki "iyi niyet görevi çerçevesinde" Kıbrıs'taki her iki tarafın da serbest iradeleriyle kabul edebilecekleri bir çözümün oluşturulabilmesi için harcadığı çabaları desteklemeye tekrar iktidar olursa devam edeceğini bildirmiştir. Parti KKTC'nin bu süreçte izlediği gerçekçi ve uzlaşya açık tutumla ANAP'ın tam bir görüş birliği içinde olduğunu ifade etmiştir (ANAP Seçim Beyannamesi, 991, ss. 93-96). Ayrıca, RP, Kıbrıs konusunda, hiçbir taviz verilmeden KKTC'nin yanında olacağını vurgulamıştır (RP Seçim Beyannamesi, 1991, ss. 166-168). ANAP ayrıca Türkiye'nin komşusu olan bazı ülkelerdeki Türk azınlıkların huzur ve güvenliğine özel ilgi göstereceğini belirtmiştir. Parti, komşular arası ilişkilerde karşılaşılması olağan sorunların iyi niyet ve karşılıklı iletişim yoluyla aşılabileceğine inandığını beyan etmiştir. ANAP, komşu ülkelerden biri olan Irak'ın söz konusu dönemde yarattığı bölgesel buhran ve bunu takip eden savaş ile ilgili de görüş beyan etmiştir. Bu doğrultuda ANAP iktidarının Irak sorununa yönelik uyguladığı kararlı politikanın Türkiye'nin uluslararası anlamda ağırlığını pekiştirdiğini ve Batılı ülkeler nezdinde önemini, güvenilirliğini ve itibarını daha da arttırdığını ileri sürerek bu tutumunu devam ettireceğini

belirtmiştir (ANAP Seçim Beyannamesi, 1991, ss. 93-96).

Irak sorunu konusunda RP de vaatlerde bulunmuştur. RP, Irak sorununun çözümüne yönelik Irak'la doğrudan doğruya görüşmeler yapılacağını ve bu ülkenin imarında her türlü desteğin sağlanacağını beyan etmiştir. Parti, Irak sorununa çözüm için Orta Doğu ve Körfez ülkeleriyle işbirliğinin arttırılacağını ve bölgedeki emperyalist güçlerin çekilmesine, etkilerinin azaltılmasına çalışılacağını bildirmiştir (RP Seçim Beyannamesi, 199, ss. 166-168). Türkiye'nin bir diğer komşusu olan Yunanistan ile yıllardır devam eden Ege Denizi (adaları) sorununa yönelik RP, "Türkiye'nin Ege'deki haklarından hiçbir taviz verilmeyeceğini" vurgulamış ve Yunanlıların uluslararası hukuka ve anlaşmalara ters düşerek, adaları silahlandırmalarının kabul edilemeyeceğini beyan etmiştir. RP; iktidar olması durumunda Ege Denizi'nde yaşanan sorunlara çözüm getireceğini vurgulamıştır (RP Seçim Beyannamesi, 1991, ss. 166-168).

DSP, tüm komşu ülkelerle ve Güney Akdeniz ülkeleriyle de yakın işbirliği kuracağını, ayrıca yeni bağımsızlık kazanan komşularla da iyi ilişkiler geliştireceğini vurgulamıştır (DSP Seçim Beyannamesi, 1991, ss. 60-64). DSP, 1970'li yılların sonlarında Ege sorununa çözüm arayışlarının hızlandığını ve umut verici bir aşamaya gelindiğini belirterek, 12 Eylül 1980'den sonra Türkiye'nin Ege'deki deniz ve hava haklarının gündemden çıkarıldığını ileri sürmüştür. Parti, ANAP iktidarı döneminde "Davos Ruhü" ile bu yaşamsal ulusal sorunun büsbütün rafa kaldırıldığını ileri sürerek Türkiye'nin Ege'deki ulusal haklarının barışçı bir yaklaşımla, yeniden gündeme getireceğini ve Batı Trakya Türklerine yönelik baskılara karşı, uluslararası alanda etkin bir mücadele açacağını vaat etmiştir (DSP Seçim Beyannamesi, 1991, ss. 60-64).

1.5. Ortadoğu ve müslüman ülkelerle ilişkilere yönelik vaatler

Ortadoğu ve Müslüman ülkeler konusunda ANAP, SHP RP ve DSP'nin vaatlerde bulunduğu,

DYP'nin ise bu konuda herhangi bir görüşünün bulunmadığı tespit edilmiştir.

ANAP, İslam Konferansı Örgütü üyesi ülkelerle ilişkilerde, Türkiye'nin coğrafi konumu, tarihi ve kültürel yapısının önemli olduğunu vurgulamıştır. Parti, Türkiye'nin laik devlet yapısı, insan haklarına saygılı çoğulcu demokratik düzeni ile ve "ANAP iktidarının giriştiği büyük yapısal değişim hamlesiyle 21. yüzyılın en ileri toplumları arasına girmeye aday" olduğunu belirtmiştir. Parti, Türkiye'nin bu noktaya erişmesini sağlayan birikimini, ikili düzeyde olduğu gibi çok taraflı projeler çerçevesinde de İslam Konferansı Örgütü üyesi diğer ülkelerle paylaşmaya açık olacağını beyan etmiştir (ANAP Seçim Beyannamesi, 1991, ss. 93-96).

SHP, Batı ile birlikte Orta Doğu'da da Türkiye'nin çok sıkı ekonomik, kültürel ve siyasal ilişkiler kurması gerektiğini ifade etmiştir (SHP Tüzük-Program ve Grup İçi Yönetmeliği, 1990, ss.165-168).

RP, İslam ülkeleriyle işbirliğine önem verileceğini belirterek iktidar olması durumunda, İslam Ortak Pazarı'nın kurulması çalışmalarını başlatacağı yönünde vaatte bulunmuştur. Parti, İslam ülkeleriyle ayrı ayrı ekonomik, ticari, teknolojik, kültürel işbirliği anlaşmaları imzalanacağını, gümrük tarifelerinin kaldırılmasına çalışılacağını beyan etmiştir. Bu doğrultuda RP İslam Ortak Savunma Teşkilatı'nın kurulması gerektiğini vurgulayarak, Müslüman ülkeler arasında insan ve mal akışının kolaylaştırılacağını, vizelerin kaldırılacağını bildirmiştir. Müslüman ülkeler arasında kültürel ilişkilerin arttırılacağı, üniversiteler arasında işbirliğinin sağlanacağı, İslam Kalkınma Bankası ve diğer mali kuruluşların Müslüman ülkeler arasında faizsiz işlemleri düzenleyen yeni bir "faizsiz sistem" kurulacağı vurgulanmıştır (RP Seçim Beyannamesi, 1991, ss. 166-168).

DSP, söz konusu dönemde Türkiye'nin Orta Doğu'daki önemini arttırdığını belirtmiş ve ANAP Hükümeti'ni bu konuda başarısız olduğu yönünde eleştirmiştir. DSP, ANAP iktidarı döneminde Türkiye'nin, Orta Doğu'da bölge dışı ülkelerin güdümüne girdiğini ve ANAP'ın söz konusu

bölgede önüne çıkan fırsat ve olanakları değerlendiremediğini ileri sürmüştür. DSP, Orta Doğu'da, özgün bir ulusal politika izleyeceğini ve Türkiye'yi bölge dışı ülkelerin güdümünden kurtararak, ağırlıklı bir konuma getireceğini beyan etmiştir (DSP Seçim Beyannamesi, 1991, ss. 60-64).

1.6. Avrupa ülkeleri, ABD ve Avrupa Birliği ile ilişkilere yönelik vaatler

DYP, Avrupa ve özellikle de ABD ile dostluğa çok büyük önem verdiğini belirtmiştir. Parti ayrıca, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne girmesi için "onurlu ve mesafeli girişimleri" sürdüreceğini fakat "Avrupa Birliği kapısında bekletilmeye razı olmayacağını" beyan etmiştir. DYP, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne girişinde tarafların karşılıklı yararları olduğuna inandığını belirterek iktidar olursa her şeyden önce, Batı ile ekonomik ve sosyal bütünleşmeye hız vereceğini belirtmiştir. Bu doğrultuda tam demokratik ve kalkınmış Türkiye'yi gerçekleştirebilirse, ülkenin Avrupa Birliği'nin aranan üyesi olabileceğini ifade etmiştir (DYP Seçim Beyannamesi, 1991, ss. 259-266).

ANAP, ABD başta olmak üzere, Türkiye'nin müttefiki ülkelerle her alanda ilişkilerini geliştirmek ve çeşitlendirmek azminde olduğunu belirtmiştir (ANAP Seçim Beyannamesi, 1991: 93-96). Bununla birlikte parti, Türkiye'nin en kısa sürede Avrupa Birliği'nin önemli bir üyesi olmasını istediğini vurgulayarak, Avrupa Birliği ile ilişkilerde tam üyelik müracaatını bu yönde hızlandırmak niyetinde olduğunu beyan etmiştir (ANAP Seçim Beyannamesi, 1991, ss. 93-96).

SHP, Türkiye'nin siyasal ve ekonomik bakımdan Avrupa'nın dışında kalmasının yararlı olmayacağını ileri sürerek en kısa sürede Avrupa Birliği'ne katılmaktan yana olduğunu vurgulamıştır. Bu politikayı benimsemesine karşın "az gelişmiş bir ülkenin, gelişmiş ülkelerin oluşturduğu bir ortak pazar içine girdiğinde ekonomisinin önemli kayıplara uğrayabileceğini bildiğini bu nedenle ekonomik ilişkinin aşamalı bir biçimde kurulmasını zorunluluk olarak gördüğünü" belirtmiştir (SHP Tüzük-Program ve Grup İçi Yönetmeliği, 1990, ss. 165-168).

DSP, "Doğu Avrupa ülkelerinin girdikleri düzen değişikliği sürecinde, Türkiye ile yakın işbirliğine ve dayanışmaya gereksinim duyduklarını" belirterek bu gereksinimleri karşılayan bir politika izleyeceğini belirtmiştir. Parti, başta Almanya olmak üzere Batı Avrupa ülkelerinde, işçilikten girişimcilğe geçmiş olan çok sayıdaki Türk yurttaşının Doğu Avrupa ülkelerine de açılmalarını kolaylaştırmak üzere gereken desteği sağlayacağını vaat etmiştir. DSP uygulayacağı bu politikalar sonrasında Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üyelik için ısrar etmesine gerek kalmayacağını, Avrupa Birliği'nin Türkiye'ye üyelik çağrısında bulunacağını belirtmiştir (DSP Seçim Beyannamesi, 1991, ss. 60-64).

1.7. Uluslararası anlaşmalara katılım yönündeki vaatler

NATO'ya Türkiye'nin üyeliğinin sürdürülmesi konusunda seçim döneminde özellikle ANAP ve SHP beyanlarda bulunmuştur. Bu doğrultuda NATO konusunda ANAP, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üyelik hedefi çerçevesinde, NATO'nun Avrupa ayağının güçlendirilmesi yolundaki çalışmalara özel bir ilgi göstermeye devam edeceğini bildirmiştir. Parti, Türkiye'nin çevresinde karşılıklı hak ve çıkarlara saygı anlayışına dayalı bir dostluk ve işbirliği kuşağı oluşturmasının temel hedefleri arasında yer aldığını vurgulamıştır (ANAP Seçim Beyannamesi, 1991, ss. 93-96).

SHP ortak savunma örgütü olan NATO'nun Türkiye'nin güvenliğini artırmadaki rolünün sürdürülmesinin gerekliliğini belirlemiş ve "sosyal demokrat hareketlerin hep uluslararası dayanışma ve işbirliği taraflısı olduğunun" vurgusunu yapmıştır. Parti, "uluslararası anlaşmazlıkların, dengelerin ve ilişkilerin artık bir ulusun tek başına toplumsal, ekonomik, siyasal ve kültürel sorunları çözmesine olanak vermediğine" dikkat çekmektedir. Sunduğu bu gerekçelerle NATO gibi ortak savunma birliklerini desteklediğini, bu birliklerin Türkiye için olumlu olduğu inancında olduğunu vurgulamıştır (SHP Tüzük-Program ve Grup İçi Yönetmeliği, 1990, ss. 165-168).

1.8. Yurt dışında yaşayan Türklerin sorunlarının çözümüne yönelik vaatler

1990'lı yıllarda çalışmak için yurtdışında farklı koşullarda yaşamak zorunda kalan Türk vatandaşlarının kültür, sosyal güvence, eğitim, konut gibi birçok konuda sorunlarla karşı karşıya kaldıkları bilinmektedir. Seçim dönemlerinde siyasi partilerin de bu sorunları gündeme taşıyarak çözümleri yönünde vaatlerde buldukları görülmektedir.

DYP, yurt dışında çok zor koşullarda çalışan vatandaşların çalıştıkları ülke ile Türkiye arasında köprü durumunda olduklarına dikkat çekmiş ve yurt dışında çalışan işçilerin, Türk ekonomisine katkılarının her zaman takdirle anılacağını belirtmiştir. DYP, söz konusu dönemde çalışmak için yurt dışına ailesiyle birlikte çıkan vatandaşların sayılarının 3 milyonu aştığını ve bunların ülkeye döndüklerinde ciddi sorunlarla (eğitim, uyum vb.) karşılaştıklarını, bu sorunlar için devletin ayrı bir organizasyona gitmesini zorunlu gördüğünü bildirmiştir (DYP Seçim Beyanamesi, 1991, ss. 267). Yurt dışında bulunan genç işçilerin çeşitli ihtiyaçları, problemleri için de, "Milli Gençlik Stratejisi ve Planı" yapılmasının ve uygulanmasının çok gerekli olduğunu ifade etmiştir (DYP Seçim Beyanamesi, 1991, ss. 176)

ANAP, yurtdışında bulunan vatandaşların ve ikinci kuşak gençlerin milli kültürlerini kaybetmeden, içinde yaşadıkları topluma uyum sağlamalarını hedeflediğini; parti politikalarını da bu amaca göre oluşturduğunu bildirmiştir. Parti, yurtdışındaki Türk vatandaşlarının, buldukları ülkelerde, daha iyi çalışma ve hayat şartlarına kavuşturulmalarına, çocuklarının eğitimlerine, Türkiye ile sosyal, kültürel, siyasal ve ekonomik bağlarının arttırılmasına ilişkin çalışmalar yapmayı vaat etmiştir (ANAP Seçim Beyanamesi, 1991, ss. 65).

SHP, Türkiye'nin 1970'li yıllardan 1990'lı yıllara kadar dış ülkelere önemli ölçüde işgücü gönderen bir ülke haline geldiğini belirtmiştir. Bu nedenle, Türkiye'nin dış ilişkilerini belirlerken bu ülkelerdeki vatandaşların kendi kültürlerine sahip olarak yetişmelerine olanak tanınması ve

ekonomik haklarının korunması gerektiğini vurgulamıştır (SHP Tüzük, Program ve Gurup İçi Yönetmeliği, 1990, ss. 168).

RP iktidar olursa, serbest dolaşım hakkının sağlanması hususunda etkin diplomatik girişimlerde bulunacağını belirtmiştir. Parti, yurt dışında 25 yılı tamamlayan işçilerin 2147 sayılı kanunun ihya edilmesi suretiyle (RP Seçim Beyanamesi, 1991, ss. 145) tavandan emekli olmasını temin edeceğini bildirmiştir. Bu işçilerin, yabancı ülke mesken fonundan yararlanmak suretiyle Türkiye'de ve yurt dışında konut sahibi olmasının sağlanacağını ifade etmiştir. Avrupa'da Türk çocuklarının eğitim ve öğretimini sağlayacak bir üniversitenin ilgili ülkelerin desteğiyle kurulması için gerekli girişimleri yapacağını, dövizli askerlik için istenen döviz meblağının sabit ve asgari düzeyde tutulmasını sağlayacağını, çifte vatandaşlık uygulanmasının kolaylaştırılması için çalışacağını vaat etmiştir. Ayrıca, parti, Türkiye'den evlenen gurbetçilerin eşlerini yanlarına vizesiz olarak alabilmelerini sağlayacağını, yurt dışında çalışan işçilerin tasarruflarını değerlendirecek "Faizsiz Yurtdışı Emek Bank" adıyla bir banka kuracağını, bu banka garantisinde işçilerin yatırımlara ortak edileceğini ve bu kuruluşun kesin dönüş yapan işçi veya aile fertlerine iş imkânı sağlayacağını vaat etmiştir. Bu işçilerin dini ve kültürel ihtiyaçlarının karşılanmasında devletin aktif rol alacağını, yabancı ülkelerde, minareli cami yapılması ve ezan okunmasına izin verilmesi hususunda diplomatik girişimlerde bulunulacağını beyan etmiştir. Parti, yurt dışında çalışmış olan işçilerin Türkiye içi ve dışı hizmetlerinin birleştirilmesini gerçekleştireceğini, yabancı ülkelerde çalışan işçilerin sosyal haklarının tam olarak teminini sağlayacağını, bunlara yurda dönmek istediklerinde, çalıştığı yerden emekli olma hakkı temin edeceğini bildirmiştir. RP, yurt dışındaki işçilerle ilgilenmek üzere daha çok din görevlisi, öğretmen, müşavir ve tercüman gönderilmesini sağlayacağını, Diyanet İşleri Teşkilatı'nın yurt dışı hizmetlerinin etkin olarak yerine getirilmesi için yeniden teşkilatlandırılmasının gerçekleştirileceğini vurgulamıştır (RP Seçim Beyanamesi, 1991, ss. 146-149).

2. Dış Politika Konusunda TBMM'de Kabul Edilen Kanunlar

1991 genel seçimi sonucunda, DYP %27'lik oy oranıyla 178 milletvekili ile meclise girmiş ve seçimlerden birinci parti olarak çıkmıştır. ANAP %24 ile 115; SHP %20,8 ile 88 milletvekili çıkarmıştır. RP %16,9 oy oranı ile 62 milletvekili çıkarırken DSP %10,8 oy oranıyla 7 milletvekili çıkarabilmiştir (Ersel, Kuyaş, Oktay ve Tunçay, 2002, ss. 334).

Seçim sonrası Türkiye Cumhuriyeti'nin 49. Hükümeti, (I.DYP-SHP Koalisyonu) TBMM'den güvenoyu alarak kurulmuştur (TBMM Tutanak Dergisi, 9. Bileşim, 19.D, 1.C, ss. 241). Başbakan, Süleyman Demirel olmuştur. Söz konusu dönemde Cumhurbaşkanı Özal'ın 17 Nisan 1993 tarihinde beklenmedik ölümü ile o dönemin başbakanı Demirel Cumhurbaşkanı olurken Tansu Çiller de başbakan olarak görev yapmıştır. Bu doğrultuda I. Tansu Çiller Hükümeti SHP ile koalisyonla gitmiştir.

12 Eylül 1980'de kapatılan CHP, 9 Eylül 1992'de yapılan 25. Kurultay'da yeniden aktif siyasi yaşama dönmüş ve genel başkanlığına Deniz Baykal getirilmiştir. 18 Şubat 1995'te CHP ile SHP birleşmiştir ve genel başkanlığa Deniz Baykal getirilmiştir (Yıldırım, 2013, ss. 13). Deniz Baykal genel başkanlığındaki eski SHP, yeni CHP koalisyonunu devam ettirmiştir. Ancak Baykal ile Çiller bazı siyasi konularda anlaşamadığı için kısa süre sonra koalisyon dağılmıştır. Cumhurbaşkanı Demirel; Çiller'e II. Çiller Hükümeti'ni kurması için görev vermiştir. Ancak II. Çiller Hükümeti meclisten güvenoyu alamamıştır. Bunun üzerine DYP ile CHP bir seçim hükümeti kurma konusunda anlaşma yapmıştır. Ardından Cumhurbaşkanı Demirel'in Çiller'e III. Çiller Hükümetini kurma görevini vermesiyle birlikte 5 Kasım 1995'te TBMM'de yapılan güven oylaması ile III. Çiller Hükümeti kurulmuş ve 24 Aralık 1995 genel seçimlerine kadar bu hükümet görevine devam etmiştir.

Bu doğrultuda 1991 genel seçimlerinin ardından 1995 yılında yenilenen genel seçimlere kadar 4 ayrı koalisyon hükümetinin kurulduğu görülmektedir. Dış politika konusundaki

uluslararası anlaşmalar hükümetler tarafından yapılmakta ve bu konudaki kanunlar TBMM'ye siyasi partiler aracılığıyla girmeyi başaran vekillerin onayı ile kabul edilmektedir. Bu durum, meclise daha fazla vekil ile girebilen siyasi partilerin seçim vaatlerini gerçekleştirmeleri konusunda önem arz etmektedir. Dolayısıyla, 1991 genel seçimi sonrası meclise girmeyi başaran siyasi partilerin seçim vaatleri doğrultusunda TBMM'de kabul edilen kanunlara aşağıda yer verilmiştir.

2.1. Türkiye'nin komşuları ile ilişkilerine yönelik vaatler

DYP-SHP Koalisyonu döneminde, yeni bağımsızlığını ilan eden Türk Devletleri (Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan vb.) ile ilişkileri geliştirmek ve onlara askeri eğitim konusunda yardımcı olmak amacıyla anlaşmalar imzalanmıştır. Bu dönem Avrupa'da Konvansiyonel Silahlı Kuvvetler ve Avrupa'da Ortak Mermi İmalatı, Romanya Hükümeti ile askeri alanda eğitim, teknik ve bilimsel işbirliği konuları gibi askeri alanda uluslararası anlaşmalara imza atılmıştır (Erkmen, 2017, ss. 501). Türkmenistan Cumhuriyeti Hükümeti, Özbekistan Cumhuriyeti Hükümeti, Kırgızistan Cumhuriyeti Hükümeti, Kazakistan Hükümeti, Azerbaycan Cumhuriyeti ile askeri eğitim konusunda işbirliği amaçlı anlaşmalar yapılmıştır. Bu anlaşmalar TBMM'de kabul edilen kanunlarla uygulamaya konulmuştur (Erkmen, 2017, ss. 501). Söz konusu bu anlaşmalar, 3926 sayılı ve 2.12.1993 tarihli, (TBMM Meclis Bülteni, 1993, S. 28, ss. 14); 3928 sayılı ve 2.12.1993 tarihli (TBMM Meclis Bülteni, 1993, S.28, ss. 14); 4014 sayılı 15.9.1994 ve tarihli (TBMM Meclis Bülteni, 1994, S. 3, ss. 17); 4015 sayılı ve 15.9.1994 tarihli (TBMM Meclis Bülteni, 1994, S.34, ss. 18); 3903 sayılı ve 5.4.1993 tarihli (TBMM Meclis Bülteni, 1993, S. 23, ss. 13), kanunlarla TBMM'de onaylanıp yürürlüğe konulmuştur.

Ayrıca, DYP-SHP Koalisyonu döneminde Türkiye, Avrupa'da Konvansiyonel Silahlı Kuvvetler hakkında anlaşmaya 3818 sayı ve 18.6.1992 tarihli kanunla katılmıştır (TBMM Meclis Bülteni, Mayıs- Haziran 1992, S.16, ss.

15). Bu dönemde Türkiye Cumhuriyeti ile Hollanda Krallığı arasında imzalanan Avrupa'da ortak mermi imalatına ilişkin mutabakat muhtırası 3819 sayılı ve 18.6.1992 tarihli kanunla TBMM'den onay almıştır (TBMM Meclis Bülteni, Mayıs-Haziran 1992, S.16, ss. 15). Koalisyon hükümetleri bu dönemde Romanya Hükümeti ile askeri alanda eğitim, teknik ve bilimsel işbirliği konusunda da bir anlaşma yapmıştır (TBMM Meclis Bülten, Aralık 1993, S. 28, ss. 15).

DYP-SHP Koalisyon Hükümetleri diplomatik alanda, Arnavutluk Sosyalist Halk Cumhuriyeti ile Konsolosluk Sözleşmesi, 1990 Viyana Belgesi uyarınca Türkiye'ye gelecek olan bazı personelin diplomatik ilişkileri hakkında Viyana Sözleşmesi'nde öngörülen ayrıcalıklardan yararlandırılmalarına ilişkin sözleşme, Azerbaycan Cumhuriyeti ile Konsolosluk Sözleşmesi gibi ikili anlaşmalar imzalamıştır (Erkmen, 2017, ss. 503-507). Söz konusu bu anlaşmalar; 3879 sayılı ve 11.3.1993 tarihli kanunla (TBMM Meclis Bülteni, 1993, S. 22, ss. 6); 3898 sayılı ve 11.3.1993 tarihli kanunla (TBMM Meclis Bülteni, 1993, S. 22, ss. 10); 3902 sayılı ve 15.4.1993 tarihli kanunla (TBMM Meclis Bülteni, 1993, S. 23, ss. 13) 19. Dönem TBMM'sinde onaylanıp uygulamaya konulmuştur. 4075 sayı ve 21.2.1995 tarihli anlaşma ise; koalisyon hükümetlerinin Japonya uluslararası işbirliği ajansının Ankara'da bir temsilci bürosunun kurulmasına dair imzaladığı anlaşmasının TBMM'de onaylandığını içermektedir (TBMM Meclis Bülteni, 1995, S. 39, ss. 17).

Seçim döneminde birçok siyasi parti komşu ülkelerle iyi ilişkiler kurulacağı ve buna bağlı olarak dostluk anlaşmalarının yapılacağı konusunda vaatlerde bulunmuştur. Bu doğrultuda, DYP-SHP Koalisyon Hükümetleri, SSCB'nin dağılmasının ardından bağımsızlıklarını ilan eden Orta Asya Türk devletlerine yardım etmek amacıyla hem askeri alanda anlaşmalar hem de çok sayıda ikili yardım ve dostluk anlaşmaları imzalamıştır. Bu devletlerin yanı sıra Doğu'da ve Batı'da farklı ülkelerle de dostluk anlaşmaları yapılmıştır. DYP-SHP Koalisyon Hükümetleri, doğuda yeni kurulan Türk devletlerinden

Türkmenistan Cumhuriyeti, Azerbaycan Cumhuriyeti, Kırgızistan Cumhuriyeti, Kazakistan Cumhuriyeti, Tacikistan Cumhuriyeti; Avrupa devletlerinden Romanya, Polonya Cumhuriyeti, Ukrayna ve kuzeyden Estonya Cumhuriyeti gibi devletlerle dostluk ve işbirliği anlaşmaları yapmıştır. Bu anlaşmalar aşağıda yer verilen kanunlarla onaylanıp yürürlüğe girmiştir (Erkmen, 2017, ss. 503-507).

Söz konusu anlaşmalar, 3888 sayı ve 11.3.1993 tarihli (TBMM Meclis Bülteni, 1993, S. 22, ss. 8); 3889 sayılı ve 11.3.1993 tarihli (TBMM Meclis Bülteni, 1993, S. 22, ss. 8); 3891 sayılı ve 11.3.1993 tarihli (TBMM Meclis Bülteni, 1993, S. 22, ss. 8); 3900 sayılı ve 11.3.1993 tarihli (TBMM Meclis Bülteni, 1993, S. 22, ss. 10); 3893 sayılı ve 11.3.1993 tarihli (TBMM Meclis Bülteni, 1993, S. 22, ss. 9); 4020 sayılı ve 15.9.1994 tarihli (TBMM Meclis Bülteni, 1994, S. 34, ss. 19); 4074 sayılı ve 21.2.1995 tarihli (TBMM Meclis Bülteni, 1995, S. 39, ss. 17); 4094 sayılı ve 9.3.1995 tarihli (TBMM Meclis Bülteni, 1995, S. 40, ss. 21); 3919 sayılı ve 2.12.1993 tarihli (TBMM Meclis Bülteni, 1993, S. 28, ss. 12) kanunlarla TBMM'de onaylanarak uygulamaya konulmuştur. Ayrıca; Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin Bulgaristan Cumhuriyeti ile yaptığı dostluk, iyi komşuluk, işbirliği ve güvenlik anlaşması; 4029 sayılı ve 15.9.1994 tarihli kanunla (TBMM Meclis Bülteni, 1994, S. 34, ss. 20); Azerbaycan ile gerçekleştirdiği işbirliği ve dayanışma anlaşması 3905 sayılı ve 4.5.1993 tarihli kanunla (TBMM Meclis Bülteni, 1993, S. 24, ss. 22); Arnavutluk Cumhuriyeti ile imzaladığı dostluk, iyi komşuluk ve işbirliği anlaşması 3929 sayılı ve 2.12.1993 tarihli kanunla (TBMM Meclis Bülteni, 1993, S. 28, ss. 14) onaylanıp yürürlüğe girmiştir. Bununla birlikte Türkiye Cumhuriyeti'nin Azerbaycan Cumhuriyeti ile hukuki ticari ve cezai konularda adil yardımlaşma sözleşmesi de 3906 sayılı ve 4.5.1993 tarihli kanunla TBMM'de onaylanmıştır (TBMM Meclis Bülteni, 1993, S. 24, ss. 22). Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Çin Halk Cumhuriyeti arasında hukuki, ticari ve cezai konularda adli yardımlaşma anlaşması yapılarak bu anlaşma 4034 sayılı ve 27.9.1994 tarihli

kanunla onaylanmıştır (TBMM Meclis Bülteni, 1994, S.34, ss. 21).

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin imzaladığı Özbekistan Cumhuriyeti ile ilişkilerin ilke ve amaçları hakkındaki anlaşma 3895 sayılı 11.3.1993 tarihli kanunla (TBMM Meclis Bülteni, 1993, S. 22, ss. 9); Romanya ile yapılan hükümlülerin transferine dair sözleşme 3901 sayılı ve 11.3.1993 tarihli kanunla (TBMM Meclis Bülteni, 1993, S. 22, ss. 10); Rusya Federasyonu ile imzalanan ilişkilerin esasları hakkında anlaşma 3927 sayılı ve 2.12.1993 tarihli kanunla (TBMM Meclis Bülteni, 1993, S. 28, ss. 14) TBMM'de onaylanmıştır.

2.2. Ekonomi alanında yapılan anlaşmalar hakkında kabul edilen kanunlar

Ülkelerin sektörlere (tarım, sanayi ve hizmetler sektörü) ayırdıkları kaynak miktarları, ülke ekonomilerinin rekabet edebilme ve gelişmişlik düzeylerine göre birbirinden farklı olabilmektedir (Akın, Akın ve Özsağır, 2011, ss. 29). TBMM'nin 19. döneminde mal ve hizmet piyasalarında rekabetin korunmasını sağlamak amacıyla 4054 sayılı ve 7.12.1994 tarihli rekabetin korunması hakkında kanun kabul edilmiştir. Bunun için rekabeti sınırlayıcı, anlaşma, uyumlu eylemler ve kararlar yasaklanmış, rekabet kurumu teşkil edilmiş ve rekabeti korumaya yönelik cezalar öngörülmüştür (TBMM Meclis Bülteni, 1994, S.37, ss. 10).

6 Mart 1995 tarihinde Ankara Anlaşması ile Avrupa Topluluğu-Türkiye Ortaklık Konseyi'nin uygulama kararı alması ve kararın 31 Aralık 1995 tarihinde yürürlüğe girmesiyle Türkiye ve AB arasında Gümrük Birliği Anlaşması gerçekleştirilmiştir. Bu anlaşma ile ticari ürünler her iki taraf arasında herhangi bir gümrük kısıtlaması olmaksızın satılabilir hale getirilmiştir. Bunun için yasal düzenlemeler yapılmış ve bu düzenlemeler TBMM'de görüşülerek onaylanmış ve yürürlüğe konulmuştur. Bu yasalardan bazıları:

Gümrük Kanunu'nun 65. maddesinin değiştirilmesine dair 3968 sayılı ve 10.2.1994 tarihli kanun kabul edilerek ithal eşyanın gümrük vergisine esas kıymetinin, Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması'nın VII. maddesinin

uygulanmasına ilişkin anlaşma hükümlerine göre tayin ve tespit olunacağı TBMM'de onaylanmıştır (TBMM Meclis Bülteni, 1994, S. 30, ss. 16). Başka bir ifade ile Gümrük Birliği konusunda 18 Mayıs 1973 tarihinde Japonya'da akdedilen Gümrük Rejimlerinin Basitleştirilmesi ve Ahenkleştirilmesine ilişkin Uluslararası Sözleşme (Kyoto Sözleşmesi) ve Altı Ek'ine Türkiye'nin katılması 4035 sayılı ve 27.9.1994 tarihli kanunla onaylanmıştır (TBMM Meclis Bülteni, 1994, S. 34, ss. 22). Ayrıca; 1972 Konteynerlerle ilgili Gümrük Sözleşmesi'nin, imzalanması sırasında konulmuş bulunan itiraz kayıtları kaldırılarak onaylanmasının uygun bulunduğunu içeren 3930 sayılı ve 2.12.1993 tarihli kanun da onaylanmıştır (TBMM Meclis Bülteni, Aralık 1993, S. 28, ss. 14).

Ekonominin gelişmesi için önemli konulardan birinin uluslararası ticaretin geliştirilmesi olduğunun bilincinde olan DYP-SHP Koalisyonu uluslararası alanda yatırımların karşılıklı teşviki ve korunması konusuna büyük önem vermiş ve bu konuda Doğu'dan Batı'ya Güney'den Kuzey'e çok sayıda ülke ile görüşmeler, anlaşmalar yapmıştır. Bu kapsamda; Japonya, Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı Hükümeti, Çin Halk Cumhuriyeti, Polonya Cumhuriyeti Hükümetleri, Tunus Cumhuriyeti, Türkmenistan, Kazakistan Cumhuriyeti, Arnavutluk Cumhuriyeti, Kırgızistan Cumhuriyeti, Özbekistan Cumhuriyeti, Romanya Hükümeti, Kore Cumhuriyeti, Macaristan Cumhuriyeti, Finlandiya Cumhuriyeti, Gürcistan Cumhuriyeti, Haşimli Ürdün Krallığı gibi ülkelerle yatırımların karşılıklı teşviki ve korunması ile ilgili ikili anlaşmalar yapmıştır (Erkmen, 2017, ss. 493-494). Bu anlaşmaların yürürlüğe girmesi için TBMM'de kabul edilen kanunlar aşağıda verildiği şekildedir.

Söz konusu anlaşmalar, 3844 sayılı ve 19.11.1992 tarihli (TBMM Meclis Bülteni, 1992, S.18, ss. 15); 3881 sayılı 11.3.1993 tarihli (TBMM Meclis Bülteni, Mart 1993, S.22, ss. 6); 3882 sayılı ve 11.3.1993 tarihli (TBMM Meclis Bülteni, 1993, S.22, ss. 7); 3883 sayılı ve 11.3.1993 tarihli (TBMM Meclis Bülteni, Mart 1993, S. 22, ss. 7); 3886 ve 11.3.1993 tarihli (TBMM Meclis Bülteni, Mart 1993, S. 22, ss. 7); 4022 sayılı ve

15.9.1994 tarihli (TBMM Meclis Bülteni,1994, S.34, ss. 19); 4023 sayılı ve 5.9.1994 tarihli (TBMM Meclis Bülteni, 1994, S.34, ss. 19); 4024 sayılı ve 15.9.1994 tarihli (TBMM Meclis Bülteni,1994, S. 34, ss. 19); 4025 sayılı ve 15.9.1994 tarihli (TBMM Meclis Bülteni, 1994, S. 34, ss. 20); 4026 sayılı ve 15.9.1994 tarihli (TBMM Meclis Bülteni, 1994, S. 34, ss. 20); 3935 sayılı ve 7.12.1993 tarihli (TBMM Meclis Bülteni, 1993, S. 28, ss. 15); 3936 sayılı ve 7.12 1993 tarihli (TBMM Meclis Bülteni, 1993, S.28, ss. 15); 4032 sayılı ve tarihli (TBMM Meclis Bülteni,1994, S. 34, ss. 21); 4096 sayılı ve 9.3.1995 tarihli (TBMM Meclis Bülteni, Mart, 1995, S.40, ss. 22); 4097 sayılı ve 9.3.1995 tarihli (TBMM Meclis Bülteni, Mart, 1995, S. 40, ss. 22); 4098 sayılı ve 9.3.1995 (TBMM Meclis Bülteni, Mart, 1995, S. 40, ss. 22) kanunlarla TBMM'de onaylanarak yürürlüğe girmiştir.

Koalisyon Hükümetleri Litvanya Cumhuriyeti ile ekonomik ve ticari işbirliği konusunda İzmir'de 27 Ağustos 1992'de bir anlaşma imzalamıştır. Ayrıca; Arjantin Cumhuriyeti ile yatırımların karşılıklı teşviki ve korunmasına ilişkin Karadeniz Ekonomik İşbirliği Uluslararası Sekretaryası ile Karadeniz Ekonomik İşbirliği Parlamenter Asamblesi Uluslararası Sekretaryası'nın Türkiye'de yararlanacağı ayrıcalıklar, bağışıklıklar ve kolaylıklara dair anlaşma da sağlanmıştır (Erkmen, 2017, ss. 493-494). Bu anlaşmalar; 4039 sayılı ve 27.9.1994 tarihli kanunla (TBMM Meclis Bülteni, 1994, S. 34, ss. 22); 4076 sayılı ve 21.2.1995 tarihli kanunla (TBMM Meclis Bülteni, 1995, S. 39, ss. 17) ve 3964 sayı ve 20.1.1994 tarihli kanunla (TBMM Meclis Bülteni, 1994, S. 29, ss.12) TBMM'nin onayı ile yürürlüğe girmiştir.

2.3. Avrupa Birliği'ne uyum için kabul edilen kanunlar

ANAP döneminde önem kazanan Avrupa Birliği'ne uyum süreci TBMM'nin 19. döneminde de gündemin önemli konularından biri olmuştur. Bu dönemde Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne girmesi için önemli adımlar atılmıştır. Bu doğrultuda DYP-SHP Koalisyon Hükümetleri, 19 Ekim 1992'de insan haklarının ve ana hürriyetlerin korunmasına dair sözleşmeye ek ve

bu sözleşme ile ilk ek protokol kapsamında hak ve özgürlükleri tanıyan 4 numaralı protokole katılımı kabul anlaşmasını imzalamıştır. Bu sözleşme, 3975 sayılı ve 23.2.1994 tarihli kanunla TBMM'de onaylanmıştır (TBMM Meclis Bülteni, Şubat 1994, S.30, ss. 18). Ayrıca, 19 Aralık 1994'te, dış engellemeler nedeniyle toplanması uygun görülmeyen Ortaklık Konseyi, 50. Hükümetin ısrarlı ve etkin girişimleri sonucunda, 6 Mart 1995 tarihinde toplanmış ve Türkiye-Avrupa Topluluğu Ortaklık Konseyi Kararı imzalanmıştır. Bu tarihten sonraki dönem içerisinde iç hukukta yapılması gereken düzenlemelerin büyük bir bölümü tamamlanmıştır. Ocak 1996'da Avrupa Birliği ile Türkiye arasında Gümrük Birliği anlaşması yürürlüğe girmiştir. İşte bu çerçevede de askeri rejim sırasında oluşturulan 1982 Anayasası'nda ilk kapsamlı değişikliğe gidilmiştir (Özçelik, 2006, ss. 174).

Bu durum, 6 Mart 1995'te Ortaklık Konseyi toplantısı kararlarıyla birlikte değerlendirildiğinde, hükümetin Avrupa ile ilişkileri derinleştirme ve Türkiye'yi Avrupa ailesinin tam üyesi haline getirme yolundaki kararlı çalışmalarının somut bir göstergesini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, Ortaklık Konseyi, 1963 Ankara Anlaşması'nın tam üyeliğine ilişkin 28. maddesinin, günün koşulları altında güncelliğini koruduğunu vurgulamıştır. Bu sonuç, aynı zamanda, hükümetin ve meclisin, demokrasiyi, insan haklarını derinleştirme amacıyla attığı önemli adımların ve reform niteliğindeki yasa değişikliklerinin, Avrupa Birliği üyesi bütün ülkelerce olumlu karşılandığını tescil etmiştir. Ortaklık Konseyi, 6 Mart 1995'te alınan temel kararları teyit etmekle kalmamış, buna ek olarak, diyalogun daha da güçlendirilmesi için Türk tarafına taahhütte bulunmuştur (TBMM Tutanak Dergisi, 19. Dönem, Cilt 95, ss. 433).

Avrupa Konseyi İmtiyazlar ve Muafiyetler Genel Anlaşması'na ek beşinci protokolü 3921 sayı ve 2.12.1993 tarihli yasa ile onaylanmıştır. Avrupa Konseyi İmtiyaz ve Muafiyetleri Umumi Anlaşması'na Ek Üçüncü Protokol'ün onaylanmasına dair 29.8.1961 Tarihli ve 358 sayılı kanuna ek kanunun 1. maddesinin değiştirilmesi hakkındaki kanun 3922 sayı ve

2.12.1993 tarihli kanunla onaylanmıştır. 1961 tarihli kanundaki bu değişiklik Avrupa Konseyi İmtiyaz ve Muafiyetleri Umumi Anlaşması'na ek üçüncü protokolün ekleri arasına dâhil edilen Avrupa Konseyi Sosyal Kalkınma Fonu'na üye devletlerin katılma paylarına dair cetvelde Türkiye'nin katılma payını yükseltmek amacıyla konulmuştur (TBMM, Meclis Bülteni, Aralık 1993, S. 28, ss. 13).

2.4. Uluslararası alanda yapılan anlaşmalar hakkında kabul edilen kanunlar

Türkiye'yi daha demokrat, insan haklarına saygılı ve gelişmiş bir ülke haline getirmek için Türkiye'nin uluslararası anlaşmalara katılması önemlidir. DYP-SHP Koalisyon Hükümetleri bu konuya önem vermiştir. Özellikle uluslararası alanda turizm ülkeye gelir getirici ve döviz kazandırıcı özelliğinden dolayı ön plana çıkarılmıştır (Akın, 2015, ss. 21). Bunun yanında kültür, sağlık ekonomi gibi birçok alanda uluslararası anlaşmaya imza atılmıştır. Bu koalisyon hükümetleri döneminde,

- Birleşmiş Milletlerin sanayide çalışacak çocuklarla ilgili kararı;
- Karadeniz Ekonomik İşbirliği Uluslararası Sekretaryası ile Karadeniz Ekonomik İşbirliği Parlamenter Asamblesi Uluslararası Sekretaryası hakkındaki kararı;
- Uluslararası Çalışma Normları Uygulamasının Geliştirilmesi konusundaki karar;
- Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Teşkilatının 25. Genel Konferansı'nda Benimsenen Teknik ve Mesleki Eğitim Sözleşmesi ile ilgili karar;
- Bir Avrupa Farmakopesi Geliştirilmesine Dair Sözleşmeye edebiyat ve sanat eserlerinin korunmasına ilişkin Bern Sözleşmesi'nde değişiklik yapan ve 1979'da tadil edilen Paris Metnine katılım kararı;
- Dünya Turizm Teşkilatı tüzüğünde yapılan değişiklik anlaşması;

- Europalia Vakfı tarafından Belçika ve diğer Avrupa ülkelerine de yayılacak şekilde Türkiye'yi siyasi, ekonomik, ticari, kültürel, sosyal, turistik ve benzeri alanlarda tanıtmak amacıyla düzenlenecek "Türkiye Europalia Festivaline katılımı, vb. gibi çok sayıda uluslararası anlaşmaya imza atılmış ve bu anlaşmalar TBMM'de kanunlaştırılarak yürürlüğe konulmuştur (Erkmen, 2017, ss. 503-507).

Sanayi işyerlerine alınacak çocukların asgari yaş sınırını belirleyen 59 sayılı Uluslararası Çalışma Sözleşmesi 3849 sayılı ve 26.11.1992 tarihli kanunla kabul edilmiştir. Bu kanunla Uluslararası Çalışma Teşkilatı'nın 23. Genel Konferansı tarafından 22 Haziran 1937'de kabul edilen Sanayi İşyerlerine Alınacak Çocukların Asgari Yaş Sınırlarını Belirleyen 59 sayılı Uluslararası Çalışma Sözleşmesi'nin onaylanması uygun bulunmuştur (TBMM Meclis Bülteni, 1992, S.18, ss. 16).

3788 sayılı ve 24.3.1992 tarihli kanun, EFTA Devletleri ile Türkiye arasında yapılan anlaşmayı içermektedir (TBMM Meclis Bülteni, Mart 1992, S.14, ss. 8). Bu doğrultuda Karadeniz Ekonomik İşbirliği Uluslararası Sekretaryası ile Karadeniz Ekonomik İşbirliği Parlamenter Asamblesi Uluslararası Sekretaryası'nın Türkiye'de yararlanacağı ayrıcalıklar, bağışıklıklar ve kolaylıklara dair kanun 3964 sayılı ve 20.1.1994 tarihle onaylanıp yürürlüğe girmiştir (TBMM Meclis Bülteni, 1994, S. 29, ss. 12).

Uluslararası Çalışma Normları Uygulamasının Geliştirilmesinde Üçlü Danışma Hakkında 144 sayılı Uluslararası Çalışma Sözleşmesi'nin Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun 3851 sayılı ve 26.11.1992 tarihle kabul edilmiştir (TBMM Meclis Bülteni, 1992, S.18, ss. 17). Bu kanun ile Uluslararası Çalışma Teşkilatının 61. Genel Konferansı tarafından 21 Haziran 1976'da kabul edilen Uluslararası Çalışma Normları Uygulamasının Geliştirilmesinde Üçlü Danışma Hakkında 144 sayılı Uluslararası Çalışma Sözleşmesi'nin onaylanması uygun bulunmuştur (TBMM Meclis Bülteni, 1992, S.18, ss. 17).

Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Teşkilatı'nın 25. Genel Konferansı'nda Benimsenen Teknik ve Mesleki Eğitim Sözleşmesi'ne Türkiye'nin katılmasının uygun bulunduğu dair 3880 sayılı ve 11.3.1993 tarihli kanun TBMM'de onaylanarak BM Eğitim, Bilim ve Kültür Teşkilatı (UNESCO)'nın 25. Genel Konferansı'nda benimsenen ve 10 Kasım 1989'da Paris'te kabul edilen "Teknik ve Mesleki Eğitim Sözleşmesi"ne Türkiye'nin katılması uygun bulunmuştur (TBMM Meclis Bülteni, 1993, S. 22, ss. 6).

Bir Avrupa Farmakopesi Geliştirilmesine Dair Sözleşme'ye Türkiye'nin katılması 3887 sayılı ve 11.3.1993 tarihli kanunla uygun bulunmuştur (TBMM Meclis Bülteni, 1993, S.22, ss. 8). 4117 sayılı ve 7.7.1995 tarihli kanunla edebiyat ve sanat eserlerinin korunmasına ilişkin Bern Sözleşmesinde değişiklik yapan ve 1979'da tadil edilen Paris Metni'ne Türkiye'nin katılımı yönünde yapılan anlaşma TBMM'de onaylanmıştır (TBMM Meclis Bülteni, 1995, S. 43, ss. 21).

Dünya Turizm Teşkilatı Tüzüğü'nde yapılan değişiklik anlaşması, 4093 sayılı ve 9.3.1995 tarihli kanunla TBMM'de kabul edilmiştir (TBMM Meclis Bülteni, Mart, 1995, S.40, ss. 21). Ayrıca, Brüksel'de bulunan Europalia Vakfı tarafından Belçika ve diğer Avrupa ülkelerine de yayılacak şekilde 1996 yılı Eylül-Aralık ayları arasında Türkiye'yi siyasi, ekonomik, ticari, kültürel, sosyal, turistik ve benzeri alanlarda tanıtmak amacıyla gerçekleştirilecek olan "Türkiye Europalia Festivali"nde gerekli idari ve mali yapılanmayı sağlamak için "1996 Türkiye Europalia Festivaline ilişkin kanun" 4033 sayı ve 22.9.1994 tarihle kabul edilmiştir (TBMM Meclis Bülteni, 1994, S.34, ss. 21).

Genel olarak söz konusu dönemde uluslararası alanda önemli gelişmeler yaşandığı söylenebilir. 1987 yılında başlayan SSCB'deki değişim süreci 1990-1991'de SSCB'nin dağılması ve bu birliğin Rusya Federasyonu'na dönüşmesi ile sonuçlanmıştır. O dönemde, bu durumun Türkiye için yeni fırsatlar yaratacağı düşünülmüştür. Fakat iç politikasını istikrara kavuşturamayan Türkiye, stratejik planlamadaki yoksunluğu da eklenince realite ile örtüşen adımlar atamamış ve ifade

edilen fırsatları elde edememiştir (Özçelik, 2006, ss. 173). Bu olumsuzluklara rağmen TBMM'nin 19. Dönem Hükümetleri dış politikada doğuda bağımsızlığını yeni ilan eden devletlerle eğitim, kültür, askeri, dostluk, yardımlaşma gibi çeşitli alanlarda birçok anlaşmaya imza atmıştır. Sonraki hükümetler de bu konudaki gayretli çalışmalarını sürdürmüşlerdir (Erkmen, 2017, ss. 503-507).

Sonuç ve Tartışma

Çalışmada; 1991 genel seçimlerinde yer alan siyasi partilerin dış politika kapsamında genel olarak ekonomik, askeri, eğitim, sosyal, kültürel ve bilimsel konuların yer aldığı genel görüşleri içeren vaatlerde buldukları tespit edilmiştir. Ayrıca; siyasi partilerin bunlara ek olarak SSCB'nin dağılması sonucunu Türkiye lehine çevirmeye, Müslüman ve Ortadoğu ülkeleriyle dostluk anlaşmaları yapmaya, tüm komşularla iyi geçinme ve muhtemel sorunları çözmeye ve yurtdışında yaşayan Türk azınlıkların sorunlarının çözülmesine yönelik önemli vaatler verdikleri saptanmıştır. Bununla birlikte dış politika açısından en önemli konulardan biri olan Avrupa Birliği'ne üyelik süreci için uyumun sağlanması konusunda çok sayıda siyasi partinin verdiği vaatler dikkat çekmiştir. Bu doğrultuda 1991 genel seçimine giderken siyasi partilerin hazırladığı seçim beyannameleri veya programlarında yer alan dış politika konusundaki vaatlerin, genel itibarıyla benzer konulara yönelik olduğu söylenebilir. Ayrıca, partilerin vaatlerinin birbirini tamamlayıcı özellikte olduğu, bir siyasi partinin programında olmayan bir konunun başka bir partinin programında yer aldığı görülmüştür.

1991 genel seçimleri sonucunda TBMM'ye girmeyi başaran siyasi partilerin ve kurulan koalisyon hükümetlerinin, söz konusu vaatleri yerine getirmeye yönelik girişimleri ancak TBMM'de kabul edilen kanunların yürürlüğe girmesi ile mümkün olabilmektedir. Bu doğrultuda çalışmada öncelikle 1991 genel seçimlerinde yer alan tüm siyasi partilerin vaatleri ele alınmış ve ardından TBMM'ye girmeyi başaran partilerin bu vaatleri yerine getirme çabaları TBMM'de kabul edilen kanunlar incelenerek değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Seçime katılan siyasi partilerin beyannamelerinde dış politika konusunda genel görüşlere yer verdikleri tespit edilmiştir. Bu doğrultuda, partiler tarafından içeride ve dışarıda güçlü bir Türkiye vaat edilmiştir. Bunun gerçekleştirilebilmesinin güçlü bir ekonomi, güçlü siyasi ve askeri yapı ile mümkün olabileceği belirtilmiştir. Bu dönem dış politikada askeri ve diplomatik alanda gelişmeler yaşanmış ve dış ülkelerle dostluk anlaşmaları imzalanmıştır. Ancak söz konusu dönemde Türkiye’de yaşanan ekonomik sıkıntılardan dolayı hedeflere ulaşılamadığı görülmüştür.

DYP-SHP Koalisyonu döneminde, SSCB’nin dağılmasıyla bağımsızlığını ilan eden Türk Devletleri ile ilişkileri geliştirmek ve onlara askeri eğitim konusunda yardımcı olmak amacıyla anlaşmalar imzalanmıştır. Bu dönem Avrupa’da konvansiyonel silahlı kuvvetler ve ortak mermi imalatı hakkında anlaşma, Romanya Hükümeti ile askeri alanda eğitim, teknik ve bilimsel işbirliği konusunda anlaşma imzalanmış ve bu anlaşmalar TBMM’de kabul edilen kanunlarla yürürlüğe konulmuştur. İfade edilen anlaşmalara yönelik vaatlerin birçok partinin seçim beyannamesinde bulunmasından dolayı, bu konulara ilişkin vaatlerin gerçekleştirilmeye çalışıldığını söylemek mümkündür. Benzer şekilde DYP-SHP Koalisyon Hükümetleri, diplomatik alanda verdiği vaatleri gerçekleştirmek amacıyla özellikle Arnavutluk ve Azerbaycan ile ikili anlaşmalar yapmış olup bu anlaşmalar 19. TBMM üyelerince kabul edilerek kanunlarla yürürlüğe girmiştir. Başta ANAP olmak üzere birçok siyasi partinin seçim beyannamelerinde ülkelerle iyi ilişkiler kurma ve dostluk anlaşması yapma yönünde vaatlerinin bulunduğu tespit edilmiştir. Bu doğrultuda DYP-SHP Koalisyon Hükümetleri, yeni kurulan Türk devletlerinden Türkmenistan, Azerbaycan, Kırgızistan, Kazakistan, Tacikistan ve Avrupa devletlerinden Romanya, Polonya Ukrayna gibi çok sayıda devletle dostluk ve işbirliği anlaşmaları yapmıştır. Bu anlaşmalar TBMM’nin kabul ettiği kanunlarla da yürürlüğe girmiştir.

DYP, SHP ve RP dış ülkelerle ekonomik ilişkileri geliştirme konusunda da birtakım vaatlerde bulunmuşlardır. Genel seçimlerin ardından TBMM’ye girdikten sonra bu vaatlerini yerine

getirmek için çalışmalar gerçekleştirmişlerdir. Bu doğrultuda DYP-SHP Koalisyonu uluslararası alanda yatırımların karşılıklı teşviki ve korunması konusunda başta Japonya, Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı Çin Halk Cumhuriyeti, Polonya Cumhuriyeti olmak üzere çok sayıda ülke ile anlaşma imzalamış bu anlaşmalar konusunda kanunlarda TBMM’de kabul edilmiştir. Ayrıca Türkiye’nin Gümrük Birliği’ne girmesi konusunda da kanunlar kabul edilip uygulamaya konulmuştur. Dolayısıyla siyasi partilerin ve koalisyon hükümetlerinin ekonomik anlamda verdikleri vaatleri gerçekleştirme konusunda ciddi adımlar attıkları söylenebilir.

DYP, ANAP, SHP ve DSP’nin komşu ülkelerle yaşanan sorunların çözüleceğine ilişkin vaatlerde buldukları tespit edilmiştir. Bu doğrultuda söz konusu dönemde Türkiye’nin önemli komşuları olan Yunanistan, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) ve Irak ile ilgili önemli sorunlar yaşadığı da bilinmektedir. Ancak, DYP-SHP Koalisyon Hükümetlerinin ve diğer partilerin söz konusu ülkeler ile yaptığı bir anlaşma ve buna bağlı olarak kabul edilen kanun tespit edilememiştir. KKTC sorunu, Yunanistan Ege Adaları sorunu 19. TBMM döneminde çözüme kavuşturulamamış olup günümüzde de hâlâ tam anlamıyla çözümlenememiştir.

ANAP, SHP, RP ve DSP’nin Ortadoğu ve Müslüman ülkelerle birçok alanda ilişkilerin geliştirileceği yönünde vaatleri tespit edilmiştir. Bu doğrultuda DYP-SHP Koalisyon Hükümetlerinin sadece ekonomi konusunda Ürdün ve Tunus ile anlaşmalar yaptığı, 19. Dönem parlamentosunda kabul edilen kanunlarla bu anlaşmaların yürürlüğe girdiği belirlenmiştir. Ancak, bu konuda yapılan anlaşmaların çok sınırlı olduğu ve vaatlerin birçoğunun anlaşmalar kapsamına alınmadığı görülmüştür.

DYP, ANAP, SHP ve DSP Avrupa Birliği’ne girmeyi gerekli gördüklerini ifade etmişlerdir. Bu doğrultuda DYP-SHP/CHP koalisyonu, insan haklarının ve ana hürriyetlerin korunmasına dair sözleşmeye ek ve bu sözleşme ile ilk ek protokol kapsamında bulunanlardan başka diğer bazı hak ve özgürlükleri tanıyan protokole katılımı kabul anlaşmasını imzalamıştır. Dış engellemeler

nedeniyle toplanması uygun görülmeyen Ortaklık Konseyi, 50. Hükümet'in etkin girişimleri sonucunda toplanmış ve Türkiye-Avrupa Birliği Ortaklık Konseyi Kararı imzalanmıştır. Ocak 1996'da Avrupa Birliği ile Türkiye arasında Gümrük Birliği Anlaşması yürürlüğe girmiştir. Bunun gibi Avrupa Birliği'ne üyelik konusunda birçok anlaşma yapılmış ve bu anlaşmalar TBMM'de onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Bu sürecin ardından Avrupa Birliği'ne Türkiye'nin dahil edilmesine yönelik çalışmalar zaman zaman yavaşlarsa da belli bir süre devam etmiştir. Günümüzde Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne girmesinin ülkenin yararına mı yoksa zararına mı olduğu tartışmaları hâlâ sürmektedir.

Uluslararası sözleşmelere katılım konusundaki vaatlerin gerçekleştirilmesine yönelik DYP-SHP Koalisyonu'nun uluslararası sözleşmelere önem verdiği ve bu yönde birçok anlaşma yaptığı tespit edilmiştir. Bu kapsamda koalisyon hükümetleri turizmden, kültüre, sağlıktan ekonomiye birçok anlaşmaya imza atmış ve bu anlaşmaların 19. TBMM'de kanunlaştırılarak yürürlüğe girmesini sağlamıştır. Günümüzde Türkiye uluslararası bu anlaşmalardan kendisi için önemli görülenlere katılmayı sürdürmektedir.

Çalışmaya konu olan siyasi partiler, yurtdışında yaşayan Türk vatandaşlarının azınlık olarak karşılaştıkları sorunların (eğitim, konut, sosyal güvence, kültür vb.) çözümüne yönelik vaatlerde bulunmuşlardır. 19. Dönem Hükümeti'nde bu sorunlarla ilgili alınan ya da doğrudan yurt dışında çalışanları ilgilendiren bir kanun maddesi tespit edilememiştir. Bu durum, genel seçim dönemlerinde siyasi partilerin seçim beyannamelerinde yer verdikleri vaatlerin bir kısmını TBMM'ye girdikten sonra icraata dönüştüremediklerini göstermektedir.

Gerçekleştirilen bu çalışma belirli bir genel seçim döneminde dış politikadaki gelişmeleri ve bu konudaki seçim sonrası TBMM'de kabul edilen kanunlar doğrultusunda gerçekleştirilen icraatları kapsamaktadır. Yapılan yazın taramasında çalışmanın benzerine rastlanmaması ve dış politika konusunda katkı sağlayacağı düşünülmesi çalışmayı önemli kılmaktadır. Ayrıca araştırmanın literatüre ve yeni araştırmacılara

katkı sağlayacağı, buradan hareketle yeni araştırmalara yön vereceği düşünülmektedir.

Kaynakça

- Akın, A., Akın, A., ve Özsağır, A. (2011). Hizmetler sektörünün ekonomideki yeri. *1. Uluslararası Dış Ticaret ve Tarım Stratejileri Sempozyumu*, 08-10 Aralık, Kilis, 28-43.
- Akın, A. (2015). Spor turizminin etkileri üzerine bir alan araştırması. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 3(2), 20-30.
- Demokratik Sol Parti Seçim Beyannamesi. (1991).
- Doğru Yol Partisi Seçim Bildirgesi. (1991).
- Doğru Yol Partisi Tüzük ve Programı. (1990).
- Erkmen, A. (2017). *Türkiye'de siyasi partilerin genel seçim propagandaları ve seçim sonrası faaliyetleri (1983-2007)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Ersel, H., Kuyaş, A., Oktay, A., ve Tunçay, M. (2002). *Cumhuriyet Ansiklopedisi. 1981-2000*, (4. Cilt), (3. Basım). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Milli Gazete, 11 Ekim 1991.
- Özçelik, A. (2006). *1960'dan günümüze Türk siyasal hayatı yakın dönem Türk politik tarihi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Sosyal Demokrat Halkçı Parti Seçim Bildirgesi. (1991).
- Sosyal Demokrat Halkçı Parti Tüzük-Program ve Grup İçi Yönetmeliği. (1990).
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. (1992). Meclis Bülteni. S.14, ss. 7-8.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. (1992). Meclis Bülteni. S.16, ss. 13-16.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. (1992). Meclis Bülteni. S.18, ss. 15-17.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. (1993). Meclis Bülteni. S.22, ss. 4-10.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. (1993). Meclis Bülteni. S.23, ss. 1-14.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. (1993). Meclis Bülteni. S.24, ss. 22-23.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. (1993). Meclis Bülteni. S.28, ss. 12-20.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. (1994). Meclis Bülteni. S.29, ss. 1-13.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. (1994). Meclis Bülteni. S.30, ss. 16-18.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. (1994). Meclis Bülteni. S.37, ss. 1-30.

Türkiye Büyük Millet Meclisi. (1995). Meclis Bülteni. S.40, ss, 1-30.

Türkiye Büyük Millet Meclisi. (1995). Meclis Bülteni. S.39, ss, 1-30.

Türkiye Büyük Millet Meclisi. (1994). Meclis Bülteni. S.34, ss, 1-30.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi. (1991). 19. Dönem 1. C., 1. Yasama Yılı, 9. Bileşim, Ankara: TBMM Matbaası.

Yıldırım, K. (2013). 1950-2011 yılları arasında yapılan genel seçimlere yönelik seçmen davranışları üzerine bir araştırma. *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(4), 13-34.

www.xing.com/communities/posts/dis-politikanin-oenemi-1003533326 (Erişim: 19.05.20118).

In the Brightness and Darkness of Knowledge: Pío Baroja's "Tree of Knowledge"

Nur Gülümser İlker*

TED University, Faculty of Science Literature, Basic Sciences Unit, Ankara, Turkey

Abstract

Pío Baroja, one of the leading writers of the generation of 98 in Spanish Literature, presents valuable subjects to be studied in his novels and on the characters he creates. He creates silent, lonely, rebellious and delicate characters by setting out from his own inner world. These characters emphasize the corruption and tension that the country is in. In his novel "The Tree of Knowledge", he creates Andrés Hurtado by reference to himself. This character studied medicine like himself. He tries to explain the spiritual structure of human being from a scientific point of view. He wants to know the world from Kant, Nietzsche and Shopenhauer. Along with all these, he is an individual who is constantly lonely because of family problems. In this sense Baroja finds a way to discover himself as he depicts his character Hurtado. On the other hand, within the patriarchal system of the period, a new and progressive perspective is adopted beyond the usual thinking towards women. A woman named Lulu is created against the social norms. This character again presents pieces from original ideas of the writer. Andrés Hurtado comes to mind as a character who questions and experiences loneliness with a sensitive but rebellious character and a mental and philosophical structure. Thus, he presents important data to question the different dimensions of loneliness. What kind of loneliness is experiencing Andrés Hurtado? In the study, the loneliness in which the science and the philosophy are involved will be discussed. Psychological loneliness to be dealt with in the social sense will be brought against it.

Keywords: Pío Baroja, Spanish Literature, Loneliness, Generation of 98.

Bilginin Işığında ve Karanlığında: Pío Baroja'nın "Bilgi Ağacı"

Öz

İspanyol Edebiyatı'nda 98 Kuşağının önde gelen yazarlarından biri olan Pío Baroja, romanlarında ele aldığı konular ve yarattığı karakterler itibarıyla incelenecek değerli veriler sunar. Kendi içsel dünyasından yola çıkarak yarattığı yalnız, sessiz; öte yandan isyankâr, hassas ve duyarlı karakterlerle ülkesinin içinde bulunduğu yozlaşmayı ve gerilemeyi vurgular. "Bilgi Ağacı" adlı eserinde, kendisinden referansla yarattığı Andrés Hurtado karakteri, yine kendisi

Article Info /
Makale Bilgileri:

Received /Gönderim:
26.06.2018
Accepted / Kabul:
09.01.2019

* Corresponding Author /
Sorumlu Yazar:

TED University, Ankara,
Turkey
gulumsen.ilker@tedu.edu.tr

To cite this article / Atf için:

İlker, N. G. (2019). In the brightness and darkness of knowledge: Pío Baroja's "Tree of Knowledge". *Curr Res Soc Sci*, 5(1), 45-51. doi: 10.30613/uresosc.437407

To link this article / Bağlantı için:

<http://dx.doi.org/10.30613/uresosc.437407>

gibi tıp okumuş, insanın ruhsal yapısını bilimsel verilerle açıklamaya çalışan, etkilendiği Kant, Nietzsche ve Schopenhauer gibi düşünürlerin izinden dünyayı anlamaya çalışan, bütün bunlarla birlikte ailevi problemlerden dolayı sürekli yalnızlık çeken bir bireydir. Bu anlamda Baroja, Hurtado karakterini çizerken kendisini de keşfedecek bir yol bulmuş olur. Öte yandan dönemin ataerkil sistemi içerisinde kadınlara yönelik alışagelmış düşüncenin ötesinde yeni ve ilerici bir perspektifle Lulu adlı kadın karakterini yaratırken, yine özgün karakterinden parçalar sunmuş olur. Andrés Hurtado, hassas, duyarlı karakteri; bilime ve felsefeye ilgili zihinsel yapısıyla yalnızlığı sorgulayan ve tecrübe eden bir karakter olarak karşımıza çıkar. Böylece yalnızlığın farklı boyutlarını sorgulayacak veriler sunar. Ne tür bir yalnızlık yaşamaktadır Andrés Hurtado? Bu çalışmada; Pío Baroja'nın büyük ölçüde kendisinden yola çıkarak yarattığı Andrés Hurtado karakteri üzerinden bilimin ve felsefenin dâhil olduğu bir yalnızlık karşısında, sosyal anlamda ele alınacak psikolojik yalnızlık çıkarılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Pío Baroja, İspanyol Edebiyatı, Yalnızlık, 98 Kuşağı.

Introduction

One of the reasons why Pío Baroja was referred as an invaluable author and philosopher of Spanish Literature in the XXth Century named as the Generation of 1898 or Generation of '98 is that his sensitive and refined character and thinking ability are reflected on his point of view on life, and thus on human nature. Pío Baroja is certainly a very important author to be examined and mentioned in the Spanish Literature but he must be considered as a philosopher as well. Baroja, who values many philosophers' disciplines and frames of mind such as Schopenhauer, Alireza and Kant with the desire for learning and scrutinizing brought by the infinite curiosity, was greatly impressed by them and might have traced them by finding common aspects with his inner world as well as psychological and intellectual structure. As a person who has accepted and resigned his own loneliness coming from family issues, going out of his way, he observes the inner world of the individuals (Baroja, 1978, p. 71). In the works of

the author, we perceive an opinion which is dominated by criticism, ideas and wisdom which are embedded into smartly-built scenarios.

Like the concerns of other authors and philosophers of the Generation of '98 in which he is also included, Baroja tried to raise awareness by committing himself to write about painful and dark aspects of his country and left a precious collection full of his original ideas and thoughts.

His life question lies in the fact that religion and other religious beliefs cannot offer solutions to the public which he cannot accept. But he himself cannot show a solution. For this reason, the personalities that he created carry over the mood of Baroja, who drives his experience through an attitude without finding any way out (Uriarte, 1990, p. 274).

Suggesting that there are some valid methods in the life of every nation, Baroja associates these methods with useful pragmatism. As a result of the pragmatism's inability to function, a nation is said to be out of order (Göknar, 1991, p. 129). Valuing scientific basis as an open-minded person, thinking that traditions constrain the humanity, and thus the societies, from logic and set them back off the development needed and emphasizing that an intellectual accumulation is indispensably important for his country, Baroja appears as a figure who is hurt to a certain extent with his sensitive and melancholic mood as well as his memory which is worn out because of struggling and scrutinizing. "Night is dark; my house's door is half open. Anyone is allowed to enter; there is whether life or death." (Baroja, 2017, pp. 430-440).

Expressing in his works and writings that knowing, learning, knowledge and science are extremely valuable, the writer bases his novel titled "Tree of Knowledge" on knowledge and blames - between the lines - his country, universities, society and government with hypocrisy, illiteracy, ignorance and unawareness of respect and boundaries. In "Tree of Knowledge", we see a scenario built by Baroja based on his own life. He himself will also say

later, "I wrote for those who are anxious and excited like me" (Granjel, 1973, p. 13). Receiving medical education, valuing scientific knowledge, being closely acquainted with academic platforms with his students and lecturers and observing the society closely thanks to his experience of working in different regions of Spain, the author presents a unique work to the readers by also touching upon these autobiographical data in his novel. He emphasizes that although his philosophical and scientific background is strong in his works, he does not have any purpose of love that he wants to achieve even if he presents tangible values (Nallim, 1962, p. 375). Turning into a sensitive and desolate, but at the same time a rebellious individual because of familial problems in his own life and the wounds they caused, the author creates Andrés Hurtado who is the protagonist of his work in this direction and smartly sheds light upon the state of the country and society at that time by delicately writing about his medical education and the events developing afterwards. Thus, what we will write about Andrés Hurtado, the protagonist, will also be related to the author himself. As it has been stated, in doing so, Baroja's intention is not to aim for a certain purpose but to orient himself to his internal complexity (González Quirós, 2004, p. 2).

In his work, Andrés who receives medical education is a young doctor who comprehends the importance of information and scientific attitude. This young doctor who tends to think, scrutinize, inquire, observe and understand the human being and his inner world will lapse into a melancholic mood by feeling the burden of the act of "knowing". Andrés, who possesses knowledge, will be overwhelmed by the astonishment and frustration of the reality of "being human" with his ability of reasoning and observation. So, it will also shed light on the fact of "being human" to handle Andrés, the protagonist of "Tree of Knowledge", in the brightness and darkness of knowledge. In the following parts, different aspects of the main character of the novel are going to be discussed.

1. Inner Sensitiveness and Accompanying Loneliness

The young doctor is unfortunately a lonely individual. He is generally a deserted young man in his family. While deep loneliness is a condition accompanied by depression, social or relational loneliness is defined as the condition in which the individual feels isolated in a society without being able to have the feeling of belonging to a group (Yaşar, 2007, p. 238). From this point of view, the young doctor's loneliness is caused by "the failure of belonging" arising out of the fact that his intellectual structure cannot assort with the established sense of society. Andrés lives with a rough and cold-hearted father and siblings in different characters who lead different lives though in the same house (for him, the only important person at home is his younger brother, Luisito, because he is the only one that is pure and clean, away from evil and hypocrisy according to Andrés). The young doctor's first inner discomfort and sensitivity begin in this house. As he gets to know the first feelings and experiences related to social and family relationships here, this house is one of the first places and things that construct his inner world.

He had bitterness, insensitiveness and rigidity in his soul on one hand; depression and sadness on the other (Baroja, 1983, p. 179).

He is already experiencing a sense of isolation with his father, who has never been able to tolerate people with different characters and ideas. Earthly and materialistic aspects of students and lecturers in college as well as their spoiled and immoral attitudes push him to loneliness.

Loneliness made him introverted and sad. He did not like wandering around in crowded places like his brother, Pedro. He used to prefer being closeted and reading novels (Baroja, 1983, p. 14).

But we will also have to question how negative this loneliness is. Because Andrés will tend to read more, and therefore to think and question more by having a deep relationship with himself in his inner world as a result of the isolation brought by this loneliness. Loneliness is a part of life, though

this is troublesome. On the other hand, we cannot ignore its deep meaning as well as the ones which enable us to confront the secrets of our inner self. [...] Thus; loneliness is fed on childhood and memories, light and shadows, desires and graces on the horizons going down to dizzying depths of our own inner self (Borgna, 2013, pp. 122, 123). Although it brings a heavy spiritual and social burden, he will have the chance to discover the source of knowledge primarily through the potential in his inner world. Loneliness, indifference to people whom he does not appreciate and staying out of the conventional social norms consist of perhaps a blessing for him. Andrés who believes in the honesty and dignity of liberal ideas never displays a passive attitude, even though he lives in solitude.

Andrés never comes to heel regarding the subjects in which he believes that he is right; he stands against his father and brother taking an attitude of harsh and aggressive persistence (Baroja, 1983, p. 15).

The young doctor finds a solution to his loneliness while he controls his passion for reading and his screaming hunger.

Dumas Pere, Eugene Sue, Montepin, Gaboriau, Miss Baddon fed his hunger for reading (Baroja, 1983, p. 27).

Hence; for Andrés, the concept of loneliness, although it has dark aspects, turns into an opportunity in which he will discover and recognize himself, lean to read, investigate and inquire to have an idea about the universe, the world, the mankind and the existence while realizing the individuals' behaviour and state of mind within the society as well. "We need loneliness, a big inner loneliness. Having a journey down to one's inner world but being unable to come across himself for hours" (Rilke, 2001, p. 16). Of course; the most important thing brought by loneliness, for the young doctor, is his journey down to his inner world. In the following part, the relation between intellectual activity and spiritual structure will be discussed.

2. Feeling, Philosophy and Holding on to Life

Criticizing the hypocrisy of society, "mistrust, ill-will and impudence of people" (Baroja, 1983, p. 174), the young doctor, as a high-minded person, also pleads for mercy for people who are oppressed by the cruel aspects of the society.

In spite of the most restraining influences, Andrés was influenced by the words of some workers at the rally of Rius High School's anarchists for days. Ernesto Alvarez, a gray-bearded and dark-eyed man among these workers, spoke fluently and enthusiastically in the rally; he talked about the children who had been left on the streets as well as the beggars and the fallen women. Andrés perhaps had an emotionality that was quite unhealthy. As he revealed his thoughts regarding social injustice, Julio Arachel opposed him with his unique common sense. [...] Certainly, any correction having a humanitarian agreement had to be done jointly and performed through political methods (Baroja, 1983, pp. 64, 65).

Feeling merciful probably because of having a sensitive state of mind, the young doctor supports the idea that there must be an absolute way for the humanity. He considers a group of people who had a joyful life in abundance, without caring about their country and people, surrounded by lies in luxurious platforms on the one hand; and a group of people who try to survive by fighting against diseases and poverty in the narrow and dark streets of Spain on the other. However, all of these can be overcome by reasoning and making efforts. It may be possible to offer an ideal life with good management, a rational attitude and common sense that is far from traditional reaction.

There was no concept of society in the public; the families used to be retreated to their homes as if cavemen were retreated into their cavities. There was no solidarity. No one knew or could take advantage of the collaboration's power. The men used to go to work, and sometimes to the casino. The women used to go out just on Sundays for religious ceremonies. [...] The people welcomed going down by bowing to the inevitable. [...] The poor were not involved in

anything and they used to live in their own shell while the wealthy were full of beans and the usury was sweeping the whole town (Baroja, 1983, pp. 137-139).

This aspect of humanity -both in individual and social dimension- is the phenomenon that makes Andrés miserable in his inner world and pushes him to think through rebellious feelings. The liberal, revolutionary and judicious feelings of the young doctor, of course, face a greater dimension accompanied by mercy and wisdom in the presence of the public leading their lives helplessly and bourgeois people living recklessly and selfishly.

According to Andrés, wealthy people in Madrid who were getting better, stronger and breaking their connections with the public headed forward while the public were getting weaker and degenerated day by day. [...] Wit and physical strength of the public were also lower than those of the rich. The urban class was slowly preparing to slaughter the poor class (Baroja, 1983, p. 81).

A person who does not hesitate to tell the truth, criticizes the non-logical attitudes of the traditional norms of the society for centuries, emphasizes the value of science and knowledge under the circumstances of the country at that period, and suggests that the people should not be restricted to one single thought, will be isolated in many aspects, for sure. Those who accompany him will only be people having similar ideas and lifestyles. The young doctor frequently has philosophical conversations with Iturrio, his uncle, who is intellectually in the same direction with him.

Lulu, who is also far beyond the traditional female concept, is one of the characters making him peaceful. Normally “the representation of women in realist novel [...] is inevitably mediated by the dominant theories of gender of the bourgeoisie” (Jagoe, 1994, p. 8). But in Baroja’s work the woman character Lulu is drawn very differently. This poor young girl, who is rebellious against life but at the same time showing a calm attitude, steals Andrés’s heart as both a friend and a lover

thanks to her thoughts and ideas indicating that the person should be left alone. Iturrio and Lulu, whose intellectual overflows find their way out, establish a deep friendship with the young doctor while they also make a reference to the fact that there are few open-minded and wise people in the Spanish society.

She had very humane and very noble thoughts although she was deprived of showoff and sense of morality, at least the sense of morality in use. [...] It was the insincerity, hypocrisy and malevolence that disturbed her. She was committed to frankness by heart. [...] Lulu adopted neither prohibitions nor traditions and customs (Baroja, 1983, pp. 64, 65).

It would be appropriate to mention the following: The author’s glorifying attitude towards the woman is disclosed through Andrés’s view of Lulu as an individual having her own ideas, thoughts, wise and character, beyond just a woman, - and as a friend to talk about in all matters forever - in the early XXth Century of the Spanish society when women were underestimated, not regarded as individuals in society, imprisoned by traditional norms and “it was commonly accepted that their social position was just their home” (Jagoe, 1994, p. 8).

In the continuation of the novel, he has philosophical conversations with his wise uncle and seeks answers for the questions in his mind by being influenced by the disciplines of Schopenhauer and Kant. He is mentally raised as he develops perspectives in different dimensions towards the life. This depth will spiritually take him to the darker within time. Because although he finds an explanation regarding the hypocrisy of the humanity through scientific data, he will not find a way out. Understating the fact of human to a great extent, Andrés experiences intimidation when he witnesses the same negative thing every time he witnesses it in practice.

He was asking himself in worry ‘how do I shape my life?’ And people, objects and the sun seemed unreal to him in the presence of the questions stuck in his head (Baroja, 1983, p. 81).

We witness the struggle for survival in the young doctor spreading for a long time because of similar situations. However, let's think how easy it is to live. Even just breathing is enough to live. A roof, water and bread are biologically enough while we also need a neighbour, a friend and a conversation in social context. So, what is the object of surviving? How can this young person, who does not have any physical problems or illnesses, have difficulty in surviving? The problem is that human beings definitely survive on many circumstances biologically on their animal aspect.

However, it is difficult to witness and endure the evil in this world which is full of cruelty through the intellect and soul brought about by being a human; to have the failure of explaining and making the others accept the ideas and thoughts; to have the failure of being understood; to be isolated and deserted. These are phenomena that make life difficult for people who are thinking, questioning and having a feeling an ideal as well as complicating many things about surviving. This is exactly what the young doctor experiences.

The person is in despair of not knowing what to do with life, not having an idea, not knowing where to go and disappearing without compass or light. What is done with life? How is it shaped? [...] Life is, at least here, something safe, absurd and deprived of enthusiasm; I believe that everywhere is like this; thoughts overflow with fear by compromising the enormous infertility of existing (Baroja, 1983, p. 103).

In the following part, different types of loneliness will be discussed together.

3. Brightness and Darkness

Information is burden. Mankind is obliged to know, but he is also condemned to be crushed under the burden of knowledge. Andrés, educated in Medicine as an intelligent individual with a high level of reasoning ability, knows the world, nature, laws of physics, skeletal systems of living things, human cells, biological systems, microscopic organisms, reactions of sunlight on

these creatures, diseases, symptoms, treatments, various data on the mental and spiritual health of the human, brain structure and chemical aspect of the brain together with the hormones as well as possessing the practices that will make his life easier. Besides all this knowledge, he also knows - naturally - dark corridors of the human soul, its uncertainties, wild instincts, selfishness, problem of self-respect; and therefore, its hypocrisy in the social dimension, which is far away from virtue.

Humans is faced with problems as from the point of consciousness of their existence. The biggest one of these problems is that they feel a deep uncertainty. As their knowledge and experience increase, they try to clear this fog of uncertainty. However; on the contrary, this uncertainty gradually grows and the increase of knowledge enables them to notice better this dark fog surrounding them (Ceylan, 1999, p. 103).

Here, the brightness and darkness of knowledge will manifest itself at this stage. Which of these two aspects brought by the act of knowing will be superior for the young doctor? Will Andrés be able to provide the balance of these two pole points? Or will he dominate one of them? Which one is exclusive? Brightness or darkness? Of course, Andrés will be withdrawn to a changing mood because of having a sensitive structure since these questions will take on different answers for each person.

He started to have a deep anger for everything. [...] He would give all his spiritual independence in exchange for one aspect of the life [...] Those were the things that drive him crazy (Baroja, 1983, pp. 150-151).

In fact, this changing mood is prominently felt in the young doctor until he gets married to Lulu. Being able to recognize how important morals, virtue and freedom are for the human being, Andrés turns into a desperate person questioning life whenever he witnesses corruption in society. However; his marriage with Lulu is not only a reunion with the beloved one but also a friendship which is established in harmony with the structures of mentality and character. So, every

moment he spent with her strengthened his standing against the life. Unfortunately; his delicate soul manifesting itself since his childhood suffers a great deal of trauma because of Lulu's death and his depressive character that has been covered for so long comes to existence. "The depressed part reacts to external stimuli like all other neurotic responses and returns as distress, anxiety or violence" (Çeler, 2011, p. 243). Andrés has partly been able to silence many of the problems in his mind. However, his wife's death liberated his depressed part and caused him to do uncontrolled acts as a striking external factor. The young doctor cannot find a way out and commits suicide realizing that he will not be able to endure the burden brought by the world and knowledge.

Conclusion

The young Doctor, Andrés Hurtado, who cannot comply with his family and the society and is buried under the hypocrisy and rustic estimations of interest of the people far from ethics as well as underdevelopment and disbelief of society and overwhelming burden of traditions owing to his unique character and state of mind emerges as a character created from Pío Baroja's own mental and emotional side. The young doctor, who has a strong link with loneliness because of the abovementioned reasons, uses it as a blessing and succeeds in knowing himself, discovering, understanding the deep darkness of the human being and having a broad view of the world's functioning. So, we can express that - as we think that it is a reflection of the author - he is a philosopher. Appreciating knowledge and learning, Andres struggles with the loneliness and burden of knowledge while he also discovers the valuable potential in his inner world. Therefore; Baroja expresses the brightness and the darkness of the knowledge in literary terms with a masterful and wise attitude in his novel "Tree of Knowledge". Therefore, he writes the fact of "human" in a style that will always preserve its currency in a universal dimension.

References

- Baroja, C. J. (1978). *Los Baroja, Memorias Familiares*. Madrid: Col Persilens.
- Baroja, P. (1983). *Bilgi Ağacı..* (Y. Canpolat, trans.). İstanbul: Varlık.
- Baroja, P. (2017). *Juventud, Egotatría*. Madrid: Caro Raggio.
- Borgna, E. (2013). *Ruhun Yalnızlığı*. (M.M. Çilingiroğlu, trans.). İstanbul: Yapı Kredi.
- Ceylan, Y. (1999). Evrenin Belirsizliği Karşısında İnsanın Çaresizliği: Temel Kaygı. *Doğu Batı: Kaygı*, 6, 103-110.
- Çeler, Z. (2011). Julia Kristeva ve İçimizdeki Yabancı. *Doğu Batı: Psikanaliz Dersleri*, 56, 237-246.
- González Quirós, J. L. (2004). *Ciencia y moral en la obra de Baroja. Literatura y Compromiso*. Lunds: Juan Wilhelmi & Inger Enkvist Eds.
- Gökner, H. (1991). Pío Baroja ve Bilgi Ağacı. *Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakülte Dergisi*. 35(2), 127-130.
- Granjel, L. S. (1973). La Personalidad Médica de Pío Baroja. *Revista de Estudios Historico-Informativos de la Medicina*, 20, 7-26.
- Jago, C. (1994). *Ambiguous Angels*. California: University of California Press.
- Nallim, C. O. (1962). Alcances del mundo novelístico de Pío Baroja. Universidad Nacional de Cuyo. *Centro Visual Cervantes*, 375-383.
- Rilke, R. M. (2001). *Genç Bir Şaire Mektuplar*. (K. Şipal, trans.). İstanbul: Cem.
- Uriarte, C. (1990). İspanyol Romanı, Pío Baroja: Camilo José Cela'nın Müjdecisi. *Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakülte Dergisi*, 34(1-2), 273-276.
- Yaşar, M. R. (2007). Loneliness. *Firat University Journal of Social Science*, 17(1), 237-260.

Siyasetnamelerde Çizilen Hz. Ömer İmajı*

Ahmet Nurullah Özdal**

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Ağrı, Türkiye

* Bu çalışma, 3-5 Mayıs 2018 tarihleri arasında Ankara Ufuk Üniversitesi'nde düzenlenen, Uluslararası Kültür ve Bilim Kongresi'nde sunulan sözlü bildirinin düzenlenmiş ve gözden geçirilmiş hâlidir.

Öz

Siyasetname tarzında kaleme alınan eserler, geçmiş dönemlerin uygulamaları en çok örnek gösterilen hükümdarları arasında Hz. Ömer'e oldukça ayrıcalıklı bir konumu verirler. Ancak her bir yazarın Hz. Ömer'i ele alış biçimi, eserinde ona yer verme sıklığı ya da idealize edilen yönü farklılaşmaktadır. Genel olarak bakıldığında Endülüs'te kaleme alınan siyasetnamelerde ona çok daha fazla ağırlık verildiği, oysa İran ve Irak coğrafyasında yazılanlarda bu ağırlık oranının düştüğü gözlemlenir. İbn Cemâa, eserinde hükümdar için Hz. Ömer'in uygulamaları ışığında bir yol haritası çizer; o, yazarın gözünde rehberdir, ideal hükümdardır. Oysa Nizamü'l-Mülk, kendi deneyimlerinden yola çıkarak ideal bir yönetim tarzı ortaya koyar. Onun Siyasetname'sindeki Hz. Ömer, yalnızca savların desteklenmesi için kendisine referans gönderilmek suretiyle sanki istismar edilen bir figürdür. İbn Abdîrrahîm, Hz. Ömer'i ekonomiye dair davranışlarıyla; Maverdî ve Şeyzerî, muhtesibin görev sahasında yer alan uygulamalarıyla eserine dâhil etmeyi yeğler. Turtuşî, eserinin mufassal olmasına rağmen, daha çok Hz. Ömer'in kısa anekdotlarını ve sözlerini zikreder. Neyrizî, eserinde onun davranış ve sözlerini ihtiva eden hususi bir bölüm ayırmıştır. Siyasetnamelerde Hz. Ömer'in adaleti, sertliği (aynı zamanda halim yönü), düzen kuruculuğu, teşkilatçılığı, teftiş ediciliği, fiziksel özellikleri ile sevdiği, nefret ettiği ya da hiç umursamadığı huy ve davranışlar üzerinde de durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Hz. Ömer, Siyasetname, Hükümdar, Yönetim, Adalet.

Caliph Omar Imagine Drawn in Siyasetnamas

Abstract

The works written up in the style of political treatise attach a special importance to Omar among the emperors whose practices in the past have been mostly mentioned. However, each writer differs in handling Omar, in the frequency of giving coverage to him in their works, and in his aspect which they idealized. When viewed as a whole, it is observed that Omar is much more

Makale Bilgileri /
Article Info:

Gönderim / Received:
23.07.2018
Kabul / Accepted:
01.05.2019

** Sorumlu Yazar /
Corresponding Author:
Ağrı İbrahim Çeçen
Üniversitesi, Ağrı,
Türkiye
ahozdal@gmail.com

Atıf için / To cite this article:

Özdal, A. N. (2019). Siyasetnamelerde çizilen Hz. Ömer imajı. *Curr Res Soc Sci*, 5(1), 52-60. doi: 10.30613/uresosc.446995

Bağlantı için / To link to this article:

<http://dx.doi.org/10.30613/uresosc.446995>

mentioned in political treatises written up in Andalusia, whereas, he is less mentioned in those written up in the Iranian and Iraqi geographical regions. Ibn Cemâa, in his work, draws a road map for the emperor, in the light of Omar's practices; he is a guide, an ideal emperor in the eyes of the writer. However, Nizamü'l-Mülk set forth an ideal style of management based on his own experiences. Omar mentioned in his political treatise seems like a figure who is abused by being referenced only to support the allegations. İbn Abdîrabbîh preferred to remark Omar's economy related behaviors in his work, Maverdî and Şeyzerî preferred to remark his practices which fall into muhtesib's area of responsibility. Turtuşî, although his work is detailed, remarked short anecdotes and words of Omar. Neyrizî allocated a special part in his work, which contains Omar's behaviors and words. The topics including Omar's justice, hardness (also his gentility), ability to get organized, of organization development, to inspect, his physical characteristic, and his behaviors that he loved, hated, not cared are also mentioned in the political treatises.

Keywords: Caliph Omar, Political Treatise, Emperor, Management, Justice.

Giriş

Tarihçiler, siyasetnamelerin felsefî yönleri ve öğüt verici (ahlaki) yönleri üzerinde durmuşlardır. Gerçekten de İslâm dünyasında kaleme alınan siyasetnamelerin bu yönleri belirgindir. Sâdi-i Şîrâzî'nin eseri daha genel ve kapsayıcı öğütlerden oluşurken, Nizâmü'l-Mülk'ün eseri aynı anda uygulanabilir ve o güne özgü tavsiyeleri de içerir. Fârâbî'nin siyasetnamesi ise temel dinamiğini süregelen ve hâlihazırdaki düzenden değil de kurgu felsefeden alır. Eserlerinde Hz. Ömer'e referans gönderen siyasetname yazarları içerisinde ayrıca bir grup, temel dinamiğini usûl-u fıkıh (hukuk metodolojisi)'tan almaktadır. Bu makale, Ortaçağ İslâm dünyasında kaleme alınmış yaklaşık yirmi siyasetnamenin analiz edilmesi suretiyle hazırlanmıştır. Çalışmada, bir taraftan siyasetnamelerin Hz. Ömer'den bahsetmeleri kalitatif ve kantitatif değerlendirmelere tabi tutulacak, diğer taraftan da Hz. Ömer orijininde bu siyasetnameler hakkında bazı değerlendirmeler yapılacaktır.

1. Siyasetnamelerde Hz. Ömer'in Anılması Hususu

Siyasetnamelerin çatıları, hükümdarlar için ülke yönetimine dair öğütleri içermesi hasebiyle, çoğunlukla kadim imparatorların, sultanların, halifelerin uygulamaları ve sözleri üzerine kurgulanmıştır. Takdir edilmelidir ki, Hz. Ömer'in bu hükümdarlar içerisinde oldukça müstesna bir yeri vardır. Onun hilafeti döneminde İslam devleti tam manasıyla teşekkül etmiş ve sahip olduğu arazi bakımından da birkaç katı bir genişliğe ulaşmıştır. Bu haliyle o, başarının bir timsalidir ve böylece yönetim tarzı, sonradan gelenler için yol göstericidir. Diğer taraftan Hz. Ömer'in ashâb-ı kirâm içerisindeki konumu ve örnek yaşayışı, onu İslam dünyasının en önemli figürlerinden birisi haline getirir. Ancak Hz. Ömer'den bahsedilme sıklığı ya da onun daha fazla ön plana çıkarılan yönü, her bir siyasetnamede değişkenlik arz eder. Mesela Mâverdî ve Bedreddîn İbn Cemaâ, onun kurumsallaştırmayla ilgili uygulamalarını ön plana çıkarırlar; İbn Abdîrabbîh ve yine İbn Cemaâ, onun iktisadi uygulamalarına dikkat çekerler; İbn Firûz, Turtuşî, Şeyzerî ve Neyrîzî ise onun erdemli yönlerini kadrajlarında tutarlar. Neyrîzî, ayrıca Hz. Ömer'in evliyaya has, doğaüstü bir yönünden de bahseder ve manevi ağırlığının öldükten sonra da devam ettiğini yineler. Anlaşıldığına göre, Hz. Ömer'in ismini anmak dahi manevi getiriler sunmaktadır (Neyrîzî, 2015, s. 96). Neyrîzî, eserinin bir başka yerinde de Hz. Ömer'in vefatının üzerinden yıllar geçtikten sonra bile manevi varlığını hissettirdiğine dair iki hikâyeyi zikreder (Neyrîzî, 2015, s. 212). *Miftâhu's-saâde*'nin 1. babında özellikle Hz. Ömer'in Hz. Ebubekir'e tabi olması, Hz. Ebubekir'in ilk halife oluşu (imâmet meselesi) üzerinde duran ve 4. babının ilk faslını doğrudan Hz. Ömer'in davranış ve sözlerine ayıran (Neyrîzî, 2015, ss. 192-193) Neyrîzî, bu açıdan kendisine hatırı sayılır bir alan tahsis etmiştir. İbn Abdîrabbîh, Mâverdî ve İbn Cemaâ'nın siyasetnamelerinde de o, en merkezde konumlandırılır. Turtuşî'nin *Sirâcu'l-mülûk*'unda ise, eserin toplam hacmine kıyasla ona pek fazla yer verilmediği görülür. Oldukça mufassal bir eser olmasına rağmen *Sirâcu'l-mülûk*'ta Hz. Ömer'e

dair uzun hikâyeler yoktur, sadece çok kısa anekdotlar ve özlü sözler bulunur.

Ebu'n-Necîb Şeyzerî, *Nehcü'l-meslûk*'unda, eski Pers krallarına dair çok sayıda hikâye ve alıntılar yaptığı gibi, dört halife, bazı Emevî ve Abbâsî halifeleri ve Nureddîn Mahmud b. Zengî gibi Müslüman hükümdarlardan da nakiller yapar. Ancak ilginç bir biçimde bu eserde Hz. Ömer'e dair anekdotlar, eski Pers ve Sâsânî krallarına nazaran kendine daha az yer bulabilmektedir. Aslında Şeyzerî'den başka, hususiyetle Keykavus, Zencânî ve Nizâmü'l-Mülk gibi İranlı müelliflerin siyasetnamelerinde de bu olgu fark edilir. Hepsisi de eserlerinde eski İran krallarına hatırı sayılır yer ayırdıkları halde Hz. Ömer'e beklenilenden daha az yer ayırmışlardır. Hatta Sâdi-i Şirâzî'nin *Nasihatü'l-mülûk*'ünde Hz. Ömer'den hiç bahsedilmez. Bu durumun sebebini doğrudan doğruya İranlı müelliflerin milliyetçi olmalarına bağlamak şüphesiz ki hatalı bir tutum olacaktır. Esas sebep, köklü İran bürokrasi geleneğine vâkıf olan bu müelliflerin gözünde Hz. Ömer'in uygulamalarının çok da özel ve biricik görülmemesidir. Bu yüzden, mesela Endülüs, Mağrib, Mısır bölgelerinde yaşamış olan siyasetname yazarları Hz. Ömer'in yönetsel uygulamalarına yoğunlaşırlarken İranlı siyasetname yazarları ekseriyetle onun örnek alınması davranışlarına, üstün şahsiyetine yönelirler. İslam coğrafyasının batı bölgelerinde yaşamış olan siyasetname yazarlarının Hz. Ömer'e ait uygulamalara bu denli bağlı olmalarını Malikî mezhebinin buralarda yaygın olmasıyla ilişkilendirmek de pekâlâ mümkündür. Şöyle ki, Malikî mezhebinde herhangi bir hususta nasıl davranılması gerektiğine dair en güçlü şekilde başvurulmuş delil, –Kur'an ile birlikte– sünnettir. Sünnetin muhtevisiyatını, Hz. Peygamber, onun âli ve ashabının söz ve fiilleri oluşturur. Bu minvalde, Hz. Ömer'in herhangi bir uygulama, öneri ya da tasarrufu, bu mezhebin mensuplarınca kanun hükmünde kabul görür.

Nizâmü'l-Mülk'ün *Siyâset-nâme*'sinde Hz. Ömer, ayrıca sıklıkla istismar edilen bir figür olarak karşımıza çıkar. Nizâmü'l-Mülk, eserinde ideal yönetim tarzını, kendi deneyimlerinden yola çıkarak ortaya koymuştur. Hz. Ömer'in *Siyâset-*

nâme'deki fonksiyonu, Nizâmü'l-Mülk'ün şahsi savlarını desteklemek üzere kendisini referans gösterdiği bir kaynaktan öteye geçmez. Çoğu siyasetname yazarının özellikle vurguladıkları Hz. Ömer'in şatafata karşı oluşu hususuna Nizâmü'l-Mülk değinmez mesela. Çünkü onun ideal hükümdar, saray vs. anlayışı ve bürokrasi hakkındaki görüşü, kadim İran geleneğinin devamı niteliğindedir. *Siyâset-nâme*'nin bir yerinde Nizâmü'l-Mülk'ün Hz. Ömer'e ait bir düşüncüyü yeğlediğini görürüz. Buna göre, son Sasani kralı Yezdigird ile Hz. Ömer arasında karşılıklı bir mektuplaşma olur. Mektuplaşmada kral, zenginliği, gücü, şaşası ve görkemli ülkesiyle övünürken Hz. Ömer, onu zalim, zorba, disiplinden uzak ve talihsiz olarak nitelendirmekte ve böylece dolaylı biçimde bu kötü özelliklerin kendi cihetinde bulunmamasıyla övünmektedir (Nizâmü'l-Mülk, 1999, s. 156). Her ne kadar Nizâmü'l-Mülk burada Hz. Ömer ile aynı doğrultuda düşünüyormuş gibi görünse de Yezdigird'in kendisiyle övüldüğü olguların mevcudiyetinin zaten şart olduğuna işaret etmektedir.

İslam medeniyetindeki ilk siyasetname yazarlarından olan Abdülhamîd el-Kâtib, *Risâle*'sinde Hz. Ömer'e dair hiçbir anekdota yer vermez. Bu durum anlaşılabilir, çünkü onun oldukça muhtasar olan eserinde başka hükümdarlara ait anekdot, söz veya uygulamalara da yer verilmemiştir. Eser, bir “yapılması gerekenlerin özeti” hüviyetindedir, içerisinde örneklemeler bulunmaz. Sicilyalı İbn Zafer'in de, eseri olan *Sülvânü'l-mutâ*'da Hz. Ömer'e, tek cümlelik bir mektubu (İbn Zafer, 2014, s. 220) hâricinde, hiç yer vermediği görülür. Ancak bunun nedeni, eserinin klasik siyasetname tarzına uymayan, marjinal yapısıdır. Kendisi zaten eserinde bu durumu izah etmektedir:

“... Bu kitapta, kendilerine verilen nimetlerin onları ibadetten, züht ve takvadan alıkoymadığı Hz. Davud ve Hz. Süleyman gibi peygamber-hükümdarlara ve Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer gibi halife-hükümdarlara yer vermedim. Çünkü bunlar, kitabın kastedilen muhtevisiyatına aykırı örneklerdir.” (İbn Zafer, 2014, s. 269).

2. Kıyaslamalar

Kenzü'l-küberâ (Şeyhoğlu Mustafa, 2013, s. 139) ve *Gurretü'l-beyzâ*'da (İbn Firûz, 2012, s. 343) ilk iki halifeyi dört büyük melekten ikisiyle kıyaslayan, bunları benzeri mertebelerde gösteren bir Hadis-i Şerif zikredilmiştir:

“- Hz. Peygamber şöyle dedi: Cenâb-ı Hak gökte ve yerde iki vezir verdi. Göktekiler Cebrail ve Mikail Aleyhisselamdır, yerdekiler de Ebubekir ve Ömer'dir.”

H. Ömer, siyasetnamelerde özellikle adaleti ve hak-hukuka riayeti bağlamında, kendisinden önceki hükümdarlar arasından en çok Sasani kisrâsı Nûşirevân (Anuşirvan) ile aynı kulvarda anılır. Kendisinden sonraki hükümdarlar arasında da Hz. Ömer'in adı, özellikle Emevî halifesi Ömer b. Abdulazîz ile birlikte zikredilir. Her iki durumda da Hz. Ömer, kıyas kabul etmez biçimde daha üstün konumdadır. Sa'lebî, *Ahlâku'l-mülûk*'unda Hz. Ömer'i bir başka hususta, yine eski İran krallarından birisi olan Ardeşir b. Babek ile kıyaslamıştır. Söylediğine göre, geçmiş halklar içerisinde hiçbir toplumda Acemlerin Ardeşir'den ve Arapların Hz. Ömer'den korktukları kadar hükümdarlardan korkulmamıştır (Sa'lebî, 2011, s. 164). Tabii ki bahsedilen şey, yüce saygınlık anlamı taşıyan bir korku türüdür. Nizâmü'l-Mülk ise, *Siyâset-nâme*'nin bir bölümünde tüm yönlerini dikkate alarak, geçmişin en ünlü hükümdarları adıyla 13 kişilik bir liste verir. Listeyi oluşturan hükümdarlardan 4'ü yine eski İran imparatorlarındandır. Bu listeye Hulefâ-i Râşidîn'den 2 kişi, Emevî halifelerinden 1 kişi ve Abbasî halifelerinden de 3 kişi dâhil olur. Bu hükümdarlar şunlardır: Feridûn, İskender, Erdeşir, Nûşirevân, Dara, Hz. Ömer, Hz. Ali, Ömer b. Abdulazîz, Harun er-Reşîd, Me'mun, Mu'tasım, Sâmanî hanedanından İsmail b. Ahmed ve Gazneli hükümdarı Mahmud b. Sebektekin (Nizâmü'l-Mülk, 1999, s. 44). Nizâmü'l-Mülk, ayrıca Hz. Peygamber'e atfedilen “- Benden sonra bir peygamber daha gelseydi bu, Ömer b. El-Hattâb olurdu” sözünü de, diğer bazı siyasetname yazarları gibi, eserine dâhil etmiştir (Nizâmü'l-Mülk, 1999, s. 118).

3. Uygulamaları ve Şahsi Tasarrufları Bakımından Hz. Ömer

H. Ömer'in devlet yönetimine dair yürürlüğe koyduğu uygulamaların temel dinamiklerini, var olan ve süregelen kadim gelenekler, Hz. Peygamber'in uygulamaları, dinin öngördüğü hükümler vs. oluşturabilmektedir. Diğer taraftan, karşılaşılan olgu ve problemler de çeşitli yönetsel uygulamaları şekillendirmiştir. Bazı uygulamalar ise, Hz. Ömer'in şahsi tasarrufuyla gerçekleşmiştir. Bu uygulamaların –amilleri ne olursa olsun– Hz. Ömer tarafından yürürlüğe konulmuş olması, sonrasındaki tüm Müslüman yönetimler için sorgusuz bir şekilde aynen uygulanabilmesi için geçerli sebeptir. Çünkü o, siyasi İslam oluşumunu kurumsallaştırarak devlete dönüştürme yolunda ilk köklü adımları atmıştır. Ayrıca o, hayattayken Hz. Muhammed'in en yakınlarında bulunmuş, övgülerine mazhar olmuş, tüm sahabe arasında müstesna bir yere sahip olmuştur. Bir kere onun sahabeden olması, tüm uygulamalarının Müslümanlar için emsal teşkil etmesini sağlar.

H. Ömer'in uygulamalarını ele alış bakımından, İbn Cemaâ'nın *Tahrîru'l-ahkâm fi tedbiri ehli'l-İslâm* adlı eseri –Mâverdî hâriç tutulmak kaydıyla– diğer siyasetnamelerden ayrılır. İbn Cemaâ, ideal bir devletin bütün kurumlarını özellikle Hz. Ömer'in uygulamaları üzerinden şekillendirmiştir. Eserindeki cihat emirliği, ordu istihdamı, vergiler, ganimet taksimi, atamalar, imamet, dîvân gibi neredeyse tüm bölümlerde referanslar Hz. Ömer'den alınır. Sözelimi gayrimüslimlere nasıl davranılacağı hususunda bizzat onun uygulamaları ile Şam'ın fethedildiği dönem o yöredeki Hristiyanlara gönderdiği mektupta yer alan hükümler esas alınmıştır (İbn Cemaâ, 2010, ss. 156, 158-159). Bahsedilen mektupta, gayrimüslimlerin silah taşımaları, şarap alıp satmaları, zünnârsız gezmeleri, giyim-kuşamda Müslümanlara benzemeleri yasaklanır. Ayrıca onlara domuz besleme, cenaze töreni, ibadet, çan çalınması gibi işlerini Müslümanların görmeyecekleri şekilde yapmaları emredilir; onlar, zina kâzif, gasp, hırsızlık hususlarında İslam ahkâmıyla yükümlü tutulurlar ve cizye ödemekle mükellef kınırlar.

İslam tarihinde dîvânı ilk oluşturanın Hz. Ömer olduğunu söyleyen İbn Cemaâ, buna gerekçe olarak savaşçı sayısının, gelirlerin vs. çoğalmış olmasını ve bunları kayıt altına alma zaruretinin ortaya çıkmasını gösterir (İbn Cemaâ, 2010, s. 80). Ancak dîvânın oluşturulmasındaki İran devlet geleneği etkisini hatırlatması hususunda Mâverdî ve İbnü't-Tıktıka'nın verdiği bilgiler daha aydınlatıcıdır (Mâverdî, 1993, s. 374; İbnü't-Tıktıka, 2016, ss. 72-73). Bu bilgiler ışığında, dîvân müessesesinin İran'daki sistemden ilham alınarak ama oldukça özgün bir biçimde ortaya çıkıp şekillendiği anlaşılmaktadır (Mâverdî, 1993, ss. 374-378). Mâverdî'nin ilgili anlatımında, dîvânın görev sahası ve benzeri hususların, toplanan bir kurul tarafından istişare yoluyla belirlendiği görülür.

İslam devlet geleneğini oluşturan olgu ve kurumlardan her birinin kökeninde Hz. Ömer'in alâkalı bir uygulamasına rastlanılabilmektedir. Onun çarşıları teftişe çıkması ya da eline kırbaç alarak had uygulaması (Neyrîzî, 2015, s. 195), zamanla hisbe sistemine evrilir; Sevâd arazisiyle ilgili uygulamaları, vergi sistemine nüve teşkil eder (İbn Cemaâ, 2010, ss. 61-62); şüpheli biçimde servet edinen bir yöneticinin malının yarısına el koyması (İbn Abdîrabbîh, 2012, ss. 82-83; Turtuşî, 2011, s. 422) ise müsadere yöntemi için bir ölçü oluşturmuş olur. Bir siyasetname yazarı, eğer bir hükümdara güçlü bir istihbarat ve haber alma sistemi kurması gerektiğini tembihliyorsa, ona Hz. Ömer'in böyle bir sistem sayesinde çok geniş bir ülkede olan biten her şeyden haberdar olduğunu hatırlatır (Sa'lebî, 2011, s. 164; Mâverdî, 2004, s. 341). Mâverdî, geçmiş hükümdarlar arasında en güçlü istihbarat sistemine sahip olanların, İran kistrâsı Erdeşîr, Hulefâ-i Râşidîn'den Hz. Ömer, Emevî halifelerinden Abdülmelik b. Mervân ve Abbasî halifelerinden Ebu Ca'fer Mansur, Harun er-Reşîd, Me'mun'un isimlerini verir (Mâverdî, 2004, s. 342). Bir başka yazar, sırf işi biliyor diye kurum kültürüne uygun olmayan kişilerin memuriyetlere atanmasının hatalı olduğunu hatırlatmak üzere yine Hz. Ömer'in bu husustaki uygulamalarına göndermede bulunabilir (Nizâmü'l-Mülk, 1999, s. 119, 124). İhtiyaç

sahiplerine *beytü'l-mâlden* yardım / maaş tahsis edilmesine dair Hz. Ömer'in çok sayıda uygulaması ve direktifi de siyasetnamelerde yerini almıştır (Tâhir b. Hüseyin, 2012, s. 40; Neyrîzî, 2015, ss. 202-203; Şeyzerî, 2013, ss. 81-82; İbn Firûz, 2012, ss. 151-157). Yahut savaş esirlerinin durumuna dair de, onun bir tasarrufu yol gösterici olabilmektedir (Keykavus, 2007, s. 138). Yine siyasetname yazarları, hükümdarın kendisinden sonra yerine bir taht adayı göstermeye hakkı olduğunu belirtirlerken, Hz. Ömer'in de bunu yaptığını anımsatırlar (İbn Cemaâ, 2010, s. 35; Neyrîzî, 2015, ss. 192-213; İbnü't-Tıktıka, 2016, s. 81).

Hz. Ömer'in hususiyetle atama ve azle dair kişisel tasarrufları da, barındırdığı hikmetleri sezen siyasetname yazarları tarafından es geçilmez. Sözgelimi Hz. Ömer, aslında birisini vali olarak bir beldeye atamayı düşünmektedir ve bu doğrultuda o kişiyle görüşür. Ancak kendisi henüz bu düşüncesini paylaşmamış iken karşısındaki kişi ondan bu görevi talep eder. Bunun üzerine Hz. Ömer bir anda bu düşüncesinden vazgeçer (İbn Abdîrabbîh, 2012, s. 38). Her zaman için, vali olarak atamayı düşündüğü kişilerin karakterlerinde öncelikli olarak merhameti arayan ve atadığı her valiye de merhametli olmayı tembihleyen Hz. Ömer, konu Kûfe şehri olduğunda aksi uygulamalardan geri durmaz. Sorunlu halka sahip olduğunu anladığımız bu şehre Hz. Ömer, önce savaşçılığıyla meşhur Sa'd b. Ebi Vakkâs'ı, sonra da günahkâr ve gaddar bir yönü bulunduğu dair görüşünü bizzat kendisinden esirgemediği el-Muğîre'yi vali olarak atayacaktır (İbn Abdîrabbîh, 2012, ss. 40-41). Onun kişisel tasarrufuna dair en ilginç anekdotlardan birisini ise Turtuşî nakletmiştir. Söylediğine göre Hz. Ömer, Ebu Musa el-Eşârî'ye bir direktif göndererek Ziyâd'ı azlettirmiştir. Durup dururken görevden alınan Ziyâd, bunun nedenini öğrenmek isteyerek bir hata ya da ihanetine mi şahit olduğunu sorunca Hz. Ömer şöyle cevap vermiştir: “- Hayır! Bir hata veya kusurunu görmedim. Ama aklının fazlalığı sebebiyle insanlar üzerinde bir ağırlık yapmanı uygun bulmadım.” (Turtuşî, 2011, s. 208).

4. Örnek Zât ya da İdeal Hükümdar Olarak Hz. Ömer

Yazarlar, Hz. Ömer'in kişisel özelliklerini iki bağlamda ele alırlar: İdeal bir devlet yöneticisi olarak ve ideal bir insan olarak. Bu doğrultuda onunla ilgili olarak, bazen idealize edilen bir sert tutum göze çarpar. Hz. Ömer, bazen namaz esnasında dahi tezahür edebilen, hiç kimseden sakınmadığı, bazen güneşi solduran ya da şeytani kendisinden kaçırın sertlikte bir mizaca sahiptir. Aslında onun dillere destan öfkesinin sık sık hatırlatılması, güçlü karakterine dikkat çekmek içindir. Hz. Ömer, evet, hiddetlendiği zaman insanların yakınında bulunmak istemeyecekleri bir yapıdadır. Ama bunun yanında azametli, az konuşan, adaletin timsali ve kesinlikle çok şefkatli bir profil çizmektedir. Öyle ki, Suriye bölgesinin bir şehrine henüz atamış olduğu valiyi, kendi çocuklarını hiç öpmediğini ve kucaklamadığını söylemesi üzerine ani bir kararla atamaktan vazgeçer (Şeyzerî, 2013, s. 81). İnsan, eğer kendi çocuğuna bile şefkat göstermiyorsa emri altındaki halkına nasıl gösterebilir ki!

Hz. Ömer, öylesine şefkat ve merhametle doludur ki, Mekke'ye giden bir yol üzerindeki çobanı dahi, çorak arazide otlatmak suretiyle hayvanlarına eziyette bulunabileceği gerekçesiyle uyarabilmektedir (Şeyzerî, 2013, s. 81). Hususiyetle, hizmetçisi Zeyd b. Eslem'in Hz. Ömer'e dair anlattığı, Medineli fakir ve çaresiz bir kadının aç çocuklarını avutmak üzere tencerede taş kaynatmasıyla ilgili hüznü ve etkileyici hikâye, canlı tasvirlerle birlikte ve kısaltmaya gidilmeden, siyasetnamelerin çoğunda yer alır (Neyrîzî, 2015, ss. 202-203; Nizâmü'l-Mülk, 1999, ss. 101-102; Şeyzerî, 2013, ss. 81-82; İbn Firûz, 2012, ss. 151-157). Yine Hz. Ömer'in çok vurgulanan özelliği, herkese eşit davranma hususundaki olağanüstü gayretleridir (İbn Abderrabbîh, 2012, s. 27; İbnü't-Tıktıka, 2016, s. 35). Hatta çoğu durumda o, eşitlikçi olmaktan da öte, karşı taraf lehine kendi istihkakından –ihtiyacı olmasına rağmen– kolaylıkla vazgeçebilecek yapıdadır (Mâverdi, 1993, s. 246).

Nefret ettiği özellikler arasında, sırrının ifşa edilmesi, yalan, gerçeğin gizlenmesi, ispiyonculuk (İbn Abderrabbîh, 2012, ss. 21-22), ciddiyetsizlik,

güçsüz kişiden merhametin esirgenmesi ve elbette gereksiz şatafat bulunmaktadır. Süslü binalar ya da göz dolduran karşılama törenleri asla ilgisini çekmediği gibi, onu irrite de edebilmektedir (İbn Abderrabbîh, 2012, ss. 27-28, 82-83). Son derece mütevazıdır (Neyrîzî, 2015, s. 199). Bir tavaf esnasında, giymiş olduğu hırkanın üzerinde 12 adet yama olduğu görülmüştür. Bir de yün cüppesi bilinmektedir (Turtuşî, 2011, s. 382). Özellikle bir pahalılık döneminde, adeta kendisini cezalandırıcısına, sadece arpa ekmeği yer (Turtuşî, 2011, s. 382; Neyrîzî, 2015, s. 201). Diğer zamanlarda da diyeti oldukça sadedir. Bir öğünde tek çeşit yemekle yetinir ki bu, ya zeytinyağı ya sirke ya da hurma pekmezidir (Neyrîzî, 2015, s. 207). En sıradan işleri yapmaktan bile gocunmaz. Koskoca Halife Hz. Ömer, bir keresinde Medine kapısında konaklayan bir kervanın başında gece boyunca nöbet tutmuştur (İbn Firûz, 2012, s. 151). Kadisiye savaş ganimetlerini gördüğünde, bunların halkını birbirine düşüreceği, onların saflığına halel getireceği endişesiyle ağlamaktan da kendini alamaz (Mâverdi, 2004, s. 174). Aşırı ağlamaktan dolayı yüzünde iki siyah çizgi oluşmuştur (Neyrîzî, 2015, s. 206).

Hz. Ömer'in kendi kendini sorguya çekmesine dair de anlatılar vardır. Söylenildiğine göre, her günün sonunda işlediği iyi ve kötü amellerini bir sayfaya kaydetmekte ve Cuma günleri de haftalık nefis muhasebesini yapmaktadır. Sayfadaki kötü ameller kısmı nedeniyle dövünüp durur. Öldüğünde, bu dövümler yüzünden sırtında ve yanlarında siyahlıkların oluştuğuna şahit olunmuştur (İbn Firûz, 2012, ss. 445-447).

İbn Abderrabbîh, Hz. Ömer'in en kararlı halife olduğunu söyler. O, işleri her yönüyle hesaplamaktadır (İbn Abderrabbîh, 2012, s. 82). Erdemi, başkalarını aldatmasına mânidir. Aynı şekilde, zekâsı da başkalarının kendisini aldatmasını imkânsızlaştırmaktadır (Turtuşî, 2011, s. 208). Turtuşî, eserindeki hükümdarların devlet hazinesinden nasıl harcama yapmaları gerektiğini anlattığı 49. Bölümünde, Hz. Ömer hakkında adeta coşar. Sahifeler boyunca neredeyse sadece Hz. Ömer'e dair kıssa ve anekdotlara yer vermiştir.

Siyasetnamelerde Hz. Ömer'e dair dikkat çeken ayrıntılardan birisi de özellikle şiddetli uyarıların mevzubahis olduğu anlatılardaki çok kısa bir nottan oluşan mektuplar fenomenidir. O, normal zamanlarda da eyalet ve şehirlere tayin ettiği valilerle, kadılarla, amillerle olan mektuplaşmalarında teferruata girmemekte, bazen selam ifadesi dahi kullanmaksızın, doğrudan ana meseleye girmekte, mektuplarını kısa ve en yalın ifadelerle yazmaktadır. Özellikle karşısındakini ikaz etmek istediğinde ya da acil bir durum söz konusu olduğunda ise sadece bir çift kelimeden oluşan emir kipi yahut tek bir cümleden müteşekkil böyle bir not gönderir. Mesela Hz. Ömer'in Mısır yöneticisi Amr b. el-As'a gönderdiği not, “- Ben Nûşirevân'dan daha âdilim” cümlesinden ibarettir. Güney Irak'ın yöneticisi Sa'd b. Ebi Vakkâs'a gönderdiği mektupta şu yazılıdır: “- Yahudi öldü” (Nizâmü'l-Mülk, 1999, s. 124). Medâin'in yöneticisi Said b. el-Akrâ'ya yazdığı mektup ise “- Hemen yanıma gel” emrinden ibarettir (Turtuşî, 2011, s. 382). Notun yazılı olduğu nesne de ibretlik ve sıra dışıdır. Belki uyarının dozajını arttırma niyetiyle, belki de bürokrasi zırvalarına meydan okumak gayesiyle ya da sadece maddi yokluktan dolayı bu nesne, düz bir kemik veya kulak büyüklüğünde bir deri parçası olabilmektedir (Turtuşî, 2011, s. 411).

Siyasetnamelerdeki Hz. Ömer'e dair bazı kıssalardaki bir diğer ortak nokta, onun ilginç bir tavır sergilemesinin hemen akabinde, bulunduğu meclistekilere niçin böyle yaptığını bilip bilmediklerini sormasıdır. Genelde bu sorusuna “bilmiyoruz” cevabı almakta ve bunun üzerine açıklamasını yapmaktadır. Açıklamasında, aynı şeyi Hz. Peygamber'in de yaptığını, ashabına – tıpkı kendisinin şu an yaptığı gibi– bunu niçin yaptığını sorduğunu ve sonrasında işin izahını yaptığını hatırlatmaktadır (Turtuşî, 2011, s. 369). Ona bu davranışı yaptırtan şey, Hz. Muhammed'e olan sonsuz sevgisi ve bağlılığıdır. Siyasetname yazarlarının eserlerine bu anlatıları dâhil etmelerinin sebebi de, sultana ya da sultan adayına, ideal hükümdar olarak Hz. Ömer'e fiil ve yaşayış açısından aynı seviyede bağlı olması gerektiğini telmihtir muhtemelen.

5. Özlü Sözleri Bakımından Hz. Ömer

Siyasetnamelerde geçen ve Hz. Ömer'e atfedilen sözler genel olarak değerlendirildiğinde, bu sözlerin mühim bir kısmının yöneticilikten başka, memur atama kıstaslarıyla alakalı olduğu hemen fark edilir. Bu, doğaldır. Diğer taraftan, onun sözleri özellikle adalet, merhamet, ciddiyet, bilgelik ve denge unsurları ihtiva eder. Hz. Ömer'in dillere pelesenk olmuş sözlerinden bazıları, kendisinin adaletli ve eşitlikçi davranmamış olma ihtimaline yönelik endişesinin dışavurumu gibidir. Bazı sözleri, durumu iyi olmayanlara yönelik şahsi tasarruflarını dile getirir. Bazı sözleri ise aslında Hz. Peygamber'e aittir ve o, bu sözleri kendisi için yol gösterici olarak benimsemiştir. Yine onun sözlerinde, ikili, üçlü ve dördümlü maddelemeler dikkat çeker. Aşağıda, Hz. Ömer'e ait, çeşitli siyasetnamelerde geçen ve bazıları “- Adalet, mülkün temelidir” sözü kadar meşhur olmuş özdeyişlerinden bir demet sunulmuştur:

“- Bir insan sürekli ne ile meşgul olursa, onunla meşhur olur. Şaka yapmakla gününü geçiren kimse, akranlarının gözünde hakir olur. Çok gülenin heybeti azalır. Bir insan, kötü alışkanlıkları sebebiyle bir kere töhmet altına girdiyse, insanların kendisi hakkındaki düşüncelerinden kurtulamaz.” (Şeyzerî, 2013, s. 150, 152; Mâverdî, 2004, s. 446)

“- Çok konuşan, çok hata yapar. Hatası çok olanın takvası az olur. Takvası az olanın hayası az olur. Hayası az olanın kalbi ölür.” (Mâverdî, 2004, s. 446)

“- Yönetim işi, ancak zafiyet ve gevşemeye dönüşmeyen bir esneklik ve öfkeye dönüşmeyen bir kuvvet ile mümkündür.” (İbn Abderrabbîh, 2012, s. 45; Turtuşî, 2011, s. 188)

“- Ben, kandırıcı biri değilim. Ama en kurnazlar / üçkâğıtçılar dahi beni aldatamazlar.” (İbn Abderrabbîh, 2012, s. 82; Turtuşî, 2011, s. 208)

“- Hükümdarın halkına yasakları, Kur'an'ın yasaklarından daha çoktur.” (Neyrîzî, 2015, s. 70)

“- İki kılıç bir kına sığmaz.” (Neyrîzî, 2015, s. 74)

“Hz. Ömer, şu sözü Hz. Peygamber’den nakletmektedir: Kıyamet günü insanların en üstünü, yumuşak başlı idarecilerdir; en kötüsü de zalim ve zorba idarecilerdir.” (Şeyzerî, 2013, s. 74)

“- Tutumlu olmanın iyisi, ihtiyaç anında yapılanıdır. Affetmenin iyisi, suçluyu cezalandırma gücüne sahip iken affedebilmektir. Güçlünün zayıfı cezalandırması çok çirkin bir iştir.” (Şeyzerî, 2013, s. 87)

“- Bir hükümdarın huzuruna girişin güç olması kadar memlekete ziyan verici ve raiyyeti mahvedici bir şey yoktur. Bir hükümdarın huzuruna girişin kolay olması kadar da faydalı, halkın ve bilhassa memurların, amillerin yüreğinde heybet yaratan bir şey yoktur. Zira memur ve amiller hükümdarla kolayca görüşüldüğünü bildikleri zaman reayaya zulüm yapamazlar, haksız vergi toplayamazlar.” (Nizâmü’l-Mülk, 1999, s. 44)

“- Kendimi Allah’ın malı karşısında yetimin velisi gibi görmekteyim. Durumum iyi olursa, onlardan bir şey almaktan kaçınıyorum. İhtiyacım olursa, maruf vecih ile oradan kullanırım.” (İbn Cemaâ, 2010, s. 73)

“- Eğer sabır ve şükür iki binek olsalardı, hangisine bineceğim hususunda tereddüt etmezdim (ikisi de güzeldir).” (Turtuşî, 2011, s. 288)

“- Hatalarımızı bize ulaştırana Allah rahmetiyle muamele etsin.” (Turtuşî, 2011, s. 237, 242; Mâverdî, 2004, s. 145)

“- Tek kişinin görüşü, zayıf bir ip gibidir. İki kişinin görüşü, iç içe geçmiş iki ip gibidir. Üç kişinin görüşü, kopması mümkün olmayan sağlam bir sicim gibidir.” (Turtuşî, 2011, s. 236)

“- Yüce / efendi kişi, istenildiğinde veren, cehalet kol gezdiğinde hikmet sahibi olan, seyahat yarenlerine iyi muamelede bulunan ve etrafındakilere iyi davranandır.” (Turtuşî, 2011, s. 264)

“- 3 şey, hakikaten talihsizliktir: Bir komşu ki, kendisine iyilik yaptığında saklar, kötülüğünü gördüğünde ise hemen fısıltıyla yayar. Bir kadın

ki, evdeyken başının etini yer, evde olmadığına ne yaptığından emin olmaz. Bir hükümdar / yönetici ki, iyi hizmetlerinde seni övmez, hizmette kusur ettiğindeyse hemen cezalandırır.” (Turtuşî, 2011, s. 180)

“- Bir vali / yönetici, ancak şu 4 niteliğe aynı anda sahipse elverişlidir ve işlerini sağlıklı yürütebilir. Bunlardan biri eksikse işleri düzelmez. Bu 4 nitelik şunlardır: helal ve kanuni yollarla mal toplamaya gücü yetmeli; toplanan malı doğru yerlerde kullanılmalı; zorbalığa varmayan bir sertlikte muamele etmeli; gevşeklik ve laubaliliğe inmeyen bir esneklik sağlamalıdır.” (Turtuşî, 2011, s. 192)

“Bir adama şöyle dedi: Sabredersen, Allah’ın hükmü yerine gelir, üstüne de sevap kazanırsın. Bezginliğe düşersen, yine Allah’ın hükmü yerine gelir, üstüne de günah kazanırsın.” (Turtuşî, 2011, s. 290)

“Hz. Ömer, Muğîre’yi Kûfe’ye vali tayin ederken ona şunu söyledi: Ey Muğîre! İyiler senden emin olsunlar. Kötüler de senden korksunlar.” (Turtuşî, 2011, s. 179)

“Hz. Ömer, bir yere yönetici atadığında ona şu 4 şeyi şart koşarmış: süslü bineklere binmeyeceksin, ince elbise giymeyeceksin, yumuşak ekmek yemeyeceksin, insanlarla arana mabeyinci koymayacak ve onlarla aracısız görüşeceksin. Sonra da şunları eklemiş: Unutma ki seni, insanların bedenlerine, ırzlarına, mallarına, işlerine zarar veresin diye göndermiyorum.” (Turtuşî, 2011, s. 417)

“- Fâsıkla birlikte olma; yoksa onun ahlaksızlığını öğrenirsin. İşini Allah’tan korkanlarla istişare et.” (Turtuşî, 2011, s. 241)

Siyasetnamelerde geçen Hz. Ömer’e ait sözler incelendiğinde fark edilen bir başka husus, bu sözlerin aktarılış biçimi açısından Mâverdî’nin *Ahkâmu’s-sultâniyye*’sinin diğer siyasetnamelere göre farklılık arz ettiğidir. Diğer siyasetnamelerde ona ait sözler –konuya uygun olarak– dağınık ve ayrıştırılmış olarak verilirken, *Ahkâmu’s-sultâniyye*’de bu sözlerin birçoğu, o sözün geçtiği hatıra anlatıları içerisine yedirilmiş biçimde ve mantıklı bir sıra dâhilinde verilmiştir.

Sonuç

Genel olarak değerlendirildiğinde, siyasetnamelerin –yazılışlarına sebep– büyük hükümdarları konu edindikleri görülür. İslam tarihinde müstesna bir yeri olan Hz. Ömer de, hem çok başarılı bir hükümdar olması hem de sahip olduğu üstün insani meziyetleri bakımından, siyasetnamelerde ismi en sık geçen hükümdarlardan birisi olmayı hak eder. Siyasetname yazarlarının bunu ne ölçüde gerçekleştireceği, bazen de kendi dünya görüşü yahut yazacağı esere yüklemek istediği misyonla ilgilidir. Böylelikle bu çalışma, aynı anda Hz. Ömer'e dair bir okuma sunduğu kadar, onun üzerinden siyasetnamelere dair de bir okuma yapmamızı sağlar.

Kaynakça

- Abdülhamid el-Kâtib, Ebu Gâlib Abdülhamid b. Yahya. (2017). *Risâle*, (S. Gündüz ve G. Gündüz, çev.), *Doğu'nun hükümdarı*, İstanbul: Antik Yayınları.
- Fârâbî, Ebu Nasr Muhammed b. Muhammed. (1956). *el-Medînetü'l-fâzıla*, (N. Danişman, çev.), Ankara: Maarif Nezareti.
- İbn Abdîrabbîh, Ebu Ömer Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî. (2012). *Hükümdar ve siyaset kitabı*, (E. Avşar, çev.), İstanbul: Bordo Siyah Yayınları.
- İbn Cemaâ, Ebu Abdullah Bedreddîn Muhammed b. İbrahim. (2010). *Tahrîru'l-ahkâm fî tedbiri ehli'l-İslâm*, (Ö. Kavak, çev.), *Adl'e boyun eğmek*, İstanbul: Klasik Yayınları.
- İbn Firûz, Mehmed Bey b. Firûz Ağa el-İstanbulî. (2012). *Gurretü'l-beyzâ*, (M. Kaçar, çev.), *Adaletin aydınlığında*, İstanbul: Büyüyenay Yayınları.
- İbn Zafer, Ebu Abdullah Hucetüddîn Muhammed b. Abdullah es-Sıkillî. (2014). *Sülvânü'l-mutâ fî udvânî'l-etbâ*, (S. Yazar, haz.), *Devletin ölümsüzlük iksiri*, İstanbul: Büyüyenay Yayınları.
- İbnü't-Tıktıka, Ebu Ca'fer Safiyyüddîn Muhammed b. Tâciüddîn Ali. (2016). *el-Fahrî fî'l-âdâbî's-sultâniyye ve'd-devleti'l-İslâmiyye*, (R. Şeşen, çev.), İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- İbrahim b. Muhammed. (2008). *Âdâbu'l-hilâfe ve esbâbu'l-hisâfe*, (H. Acar, haz.), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Keykavus, Emir Unsuru'l-Maâlî. (2007). *Kâbusnâme*, (O. Ş. Gökyay, haz.), İstanbul: Kabalıcı Yayınları.
- Mâverdi, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed. (1993). *Ahkâmu's-sultâniyye*, (A. Şafak, çev.), İstanbul: Bedir Yayınevi.
- Mâverdi, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed. (2004). *Kitâbu nasihâti'l-mülûk*, (M. Sarıbyık, çev.), İstanbul: Özgü Yayınları.
- Neyrizî, Muhammed b. Abdülkerim el-Mulakkab bî Şihâb. (2015). *Miftâhu's-saâde fî kavâisi's-siyâse*, (A. Dodangeh, haz.), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Nizâmü'l-Mülk, Ebu Ali Kıvâmüddîn Hasan b. Ali et-Tusi. (1999). *Siyâset-nâme*, (M. A. Köymen, haz.), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Sâdi-i Şirâzî, Ebu Abdullah Muslihüddîn. (2016). *Nasihâtü'l-mülûk*, (N. Yıldırım, çev.), *Hükümdara öğütler*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Sa'lebî, Muhammed b. Hâris. (2011). *Ahlâku'l-mülûk*, (M. H. Özev, çev.), *Taht Âdâbı*, İstanbul: Bordo Siyah Yayınları.
- Sühreverdî, Ebu'n-Necîb Abdulkadir b. Abdullah. (2008). *Nehcü's-sülûk fî siyâseti'l-mülûk*, (Ç. D. Zorlu, çev.), *Yönetenlerin yönetimi*, İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayınları.
- Şeyhoğlu Mustafa, Sadrüddîn. (2013). *Kenzü'l-küberâ ve mehekkü'l-ulemâ*, (K. Yavuz, haz.), *Büyüklerin hazinesi âlimlerin mihenk taşı*, İstanbul: Büyüyenay Yayınları.
- Şeyzerî, Ebu'n-Necîb Celâleddîn Abdurrahman b. Nâsır. (2013). *Nehcü'l-meslûk fî siyâseti'l-mülûk*, (O. Arpaçukuru, çev.), *Yöneticinin nitelikleri*, İstanbul: İlke Yayıncılık.
- Tâhir b. Hüseyin. (2012). *Abbasî veziri Tahir'den oğlu Abdullah'a siyasi nasihatnâme*, (Ö. Kavak, haz.), İstanbul: Klasik Yayınları.
- Turtuşî, Ebu Bekr Muhammed b. El-Velid el-Endülüsî. (2011). *Sirâcu'l-mülûk*, (S. Aykut, çev.), *Siyaset Ahlâkı ve İlkelerine Dair*, İstanbul: İnsan Yayınları.
- Zencânî, Ahmed b. Sa'd. (2005). *el-Letâifü'l-alâiyye fî'l-fedâili's-seniyye*, (H. H. Adaloğlu, çev.), *Sultana öğütler: Alaeddin Keykubat'a sunulan siyasetname*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

Almanca Yazılmış Çocuk Kitaplarında Türk İmajı: “Hatschi Bratschis Luftballon” Örneği

Emrah İstek^{1*} , Gülşen İstek^{2*}

¹ Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Ağrı, Türkiye

² Siirt Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, Siirt, Türkiye

Öz

Din ve tarih içerikli birçok Almanca çocuk kitabında, Türkler ve Müslümanlar, genellikle olumsuz bir figür olarak tanıtılmıştır. Çocuklara yönelik yazılan bu eserlerde, Türk kavramı, Osmanlı akınları ve devşirme sistemi üzerinden yorumlanarak çocuk ve gençlerin zihinlerinde, Türkleri kötüleme, ötekileştirme (Müslüman/Hristiyan; Doğulu/Batılı), onlardan nefret ettirme şeklinde yer almış olduğu görülmektedir. Ayrıca korkunç ve canavar bir Türk portresi çizilerek, Almanca da “Türkenfurcht” olarak ifade edilen “Türk korkusu” pekiştirilmiştir. Bu çalışma, öncelikle Avusturya Macaristan İmparatorluğu’nun hâkimiyet sahasında yayımlanan Almanca kaynaklarda Türk algısının nasıl olduğunu anlamaya yöneliktir. Zikredilen eserlerde Türk kelimesi; “Müslüman”, “Doğulu” yani “Avrupalı olmayan”ı ifade etmek için kullanılmıştır. Bu eserlerde Türk’e karşı geliştirilen yaklaşımın tarihsel geçmişi ortaya konularak, bu sürecin en son örneklerinden birisi olan ve Osmanlı Devleti’nin son yüzyılında Viyana’da yazılan bir çocuk kitabı olan “Hatschi Bratschis Luftballon” adlı eserdeki Türk imajı etraflıca irdelenmiş ve kitabın farklı dönemlerdeki basımları mukayese edilmiştir. Böylece eserin, kapak resminden içeriğine kadar pek çok hususta Türk imajındaki değişim incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İslam Tarihi, Osmanlı Devleti, Türk Korkusu, Devşirme, Hatschi Bratschi.

Turkish Image in German Written Children's Books: "Hatschi Bratschis Luftballon" Sample

Abstract

In many German children's books with religious and historical content, Turks and Muslims are often introduced as a negative figure. In these works, the Turkish concept has been interpreted through the Ottoman invasions and the Devşirme system. However, in the minds of children and young people, the Turks have been provided with deterrence, othering (Muslim / Christian, Oriental / Western) and hatred. In addition, terrible and monstrous Turkish portraits are drawn,

Makale Bilgileri /
Article Info:

Gönderim / Received:
01.12.2018
Kabul / Accepted:
08.05.2019

* Sorumlu Yazarlar /
Corresponding Authors:

¹ Ağrı İbrahim Çeçen
Üniversitesi,
Ağrı, Türkiye
eistik@agri.edu.tr
² Siirt Üniversitesi,
Siirt, Türkiye
vuslat80@hotmail.com

Atf için / To cite this article:

İstek, E., ve İstek, G. (2019). Almanca yazılmış çocuk kitaplarında Türk imajı: “Hatschi Bratschis Luftballon” örneği. *Curr Res Soc Sci*, 5(1), 61-82. doi: 10.30613/uresosc.490977

Bağlantı için / To link to this article:

<http://dx.doi.org/10.30613/uresosc.490977>

and the "fear of Turk", which is expressed as "Türkenfurcht" in German, is reinforced. This study is primarily concerned with the Turkish sense of German origins published under the domination of the Austro-Hungarian Empire. In the mentioned works, the word of "Turk" is used as "Muslim", "Eastern" to mean "non-European". In addition to the Turkish image in these works, it is evaluated how the Turkish concept is handled in the visual children's book "Hatschi Bratschis Luftballon". Different editions of the book at different times are compared with each other. Thus the change in the attitudes against Turkish is studied from the cover image of the book to the content itself.

Keywords: Islamic History, Ottoman Empire, Turkphobia, Devsirme, Hatschi Bratschi.

Giriş

Haçlı Savaşları sırasında Türkleri yakından tanıma şansı bulan Avrupalı Devletler, Yıldırım Bayezid'in İstanbul'u muhasara altına alması ile şaşkına dönmüş ve 1396 yılında Türklerle karşı Niğbolu Haçlı Seferini düzenlemişlerdir. Bütün bu hadiselere rağmen Türkler, henüz Avrupa'da korkutucu bir düşman olarak değil, önlem alınması gereken bir düşman olarak görülmüştür. Ancak 1453 yılında Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethetmesi Avrupa'da büyük bir yankı uyandırmış ve Türkler "zalim, korkunç, acımasız ve yenilemez" bir düşman olarak tasvir edilmeye başlanmıştır. Avrupa'da oluşan bu duygu Almancada "Türkenfurcht"ⁱ olarak adlandırılmış ve böylelikle "Türk korkusu" Avrupa'nın gündemine girmiştir. Nitekim başta Papalık olmak üzere Avrupalı Devletler, Türklerin o yıl içinde kendilerine saldırıp saldırmayacağı hususunda korkuyla karışık önlemler almaya başlamıştır. Kanuni döneminde Avrupa'dan fetihlerin artması ve özellikle Rodos'un Türklerin hâkimiyetine girmesi, 16.yüzyılda kilisede ve Martin Luther'in söylemlerinde Türkler aleyhine vaazlar yapılmasına ve bunun yanı sıra birçok kitap yazılmasına sebebiyet vermiştir. Özellikle Devşirme sistemi eserlerde bir hayli fazla yer tutmuş ve bunun üzerinden Türkler "çocuk katili, çocuk kaçıran ve çocukları şişe geçiren" şeklinde aktarılmıştır.

Türklerin ardı ardına yaptıkları fetihlerin etkisiyle Türk kavramının, kötünün temsili olarak çocuk kitaplarına da girdiği görülmektedir. Nitekim Avrupa'daki Türk korkusu o kadar büyümüştür ki, sonraki dönemlerde yazılan çocuk kitaplarında, Osmanlı akınları ve devşirme sistemi, bu olumsuz imajın alt yapısı olarak kullanılmıştır. Alman dilinde yazılmış birçok çocuk kitabında -özellikle bu kitap din ve tarih alanında kaleme alınmış ise- Türkler olumsuz bir figür olarak işlenmiştir. Bu durum XIX. yüzyılda yoğunluk kazanan oryantalist yaklaşımın farklı bir tezahürü olsa gerektir. Zira oryantalistler fikri anlamda tarafgir bir "Doğu" portresi çizerken,ⁱⁱ resimlerle beraber sunulan çocuklar için hazırlanmış eserler bir bakıma bu düşüncelerin alt yapısını oluşturmuştur.

Bu çalışmada, öncelikle, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun hâkimiyet sahasında yazılan Almanca kaynaklarda "Türk imajı nasıldı?" veya "Türklerden nasıl bahsediliyor?" sorusu, geniş bir eser yelpazesinden faydalanılarak cevaplanmaya çalışılmıştır. Söz konusu eserlerde "Türk/Müslüman"a karşı geliştirilen yaklaşımların tarihsel geçmişi ortaya konulmuş, 20. yüzyıla ait bir çocuk kitabı olan "Hatschi Bratschis Luftballon"ⁱⁱⁱ adlı eserdeki Türk imajı etraflıca irdelenmiş ve kitabın farklı dönemlerdeki baskıları karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırma dönemsel olarak hangi sebeplerle bu konunun işlendiğini ortaya koymasından önem arz etmektedir.

Bu makalede sıkça kullanılan "Türk" kelimesi bilhassa Batılı seyyah ve yazarların yüzyıllar öncesinden yükledikleri anlam çerçevesinde değerlendirilmiştir. Öyle ki bu bağlamdaki "Türk" tanımlaması sadece bir ırkı ifade etmez. Aksine Avrupalılar için Türk kelimesi; "Müslüman", "Doğulu" yani "Avrupalı olmayan"ı asırlar boyunca tek başına karşılayan bir tanımlamadır.

1. Almanca Eserlerde Türkler ve Osmanlı Devleti

Bir Avrupalı tarihçinin kendi devletinin tarihini Osmanlı Devletine ve Türklerle değinmeden yazması mümkün değildir. Bu sebeple birçok

alandaki Türk/Osmanlı kavramlarının Avrupa kaynaklarında farklı şekillerde ortaya çıkması kaçınılmazdır. Türk kavramı, söz konusu kaynakların önemli bir bölümünü oluşturan Almanca eserlerde de -Roma German İmparatorluğu'ndan, Avusturya Macaristan İmparatorluğu'na kadar Osmanlı Devleti ile yüzyıllarca süren ilişkilerin bir yansıması olarak sıkça irdelenen bir meseledir. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan yıkılışına kadar geçen tarihi süreç, arşiv belgelerine, müstakil yazılmış eserlere, gazete ve mecmualara, masallara, destanlara, ninnilere ve bu çalışmanın konusu olan Alman dilindeki çocuk kitaplarına konu olmuştur.

Bir kısım Almanca eserlerde Osmanlı Devleti'nin tarihi sadece ana hatlarıyla aktarılmışken, bazılarında ise olumsuz söylemlerle beraber detaylı bir tarih anlayışı ön plana çıkmaktadır. Georg Ludwig Jerrer tarafından kaleme alınan "Çocuklar için Dünya Tarihi" adlı eserde Osmanlı Devleti'nin kuruluşunu şu cümlelerle özetlenmektedir:

1300'lü yıllarda Kayser I. Albrecht'in iktidarda olduğu dönemde Küçük Asya'da emirleri Osman veya Othmann olan ve eski Türk İmparatorluğunun devamı niteliğinde yeni bir Osmanlı Devleti kuruldu. Türkler kısa zamanda güçlendi ve 1360 yıllarında Avrupa kapılarına dayandı ve fetihlere başladı. Edirne şehri onların elindeydi... ve Konstantinopol'i de almak için uğraşıyorlardı... Ve II. Muhamed (Fatih Sultan Mehmed) zamanında 1453 yılında Konstantinopol'i, Mora'yı, Bosna'yı, Eflak'ı ve Kırım'ı aldılar ve Yunan İmparatorluğu'nu yıktılar. (Jerrer, 1840, s. 267-268)^{iv}

Bu tarz genel anlatımlar her zaman tercih edilen bir durum değildir. Zira bazı eserlerde taraflı bir politika güdülerek gerçekleri çarpıtan ve Türkleri Hıristiyan dünyasında karalayan ifadelere yer verilmiştir. Çocuk kitapların da bu durumdan nasibini aldığı görülür. Osmanlı'nın Batı'da genişlemeye başlaması, özellikle İstanbul'un fethi, Hıristiyan dünyası için bir milat olmuş, bunun bir sonucu olarak Osmanlı'nın Balkanlar ve Avrupa'daki fetihleri dramatize edilmiş, hatta yalan olarak nitelendirilebilecek abartmalarla

aktarılmıştır. Osmanlı akıncılarından bahseden bir eserde Türklerin 1480 yılının 7 Ağustos'unda, Avusturya'nın Kaernten eyaletindeki Pels, Allerheiligen, Schönberg, St. Peter in der Gaal, Maria Buch bei Judenburg, Obdach, Weißkirchen, Baumkirchen, Feistritz bei Knittelfeld, Kraubath, St. Michael in der Obersteiermark, Traboch, Mautern ve diğer bazı yerlerde yaptıkları baskınlara değinilmiş ve Türklerin fetih politikaları çerçevesinde, çocukları öldürecek kadar barbarca bir tutum içerisinde oldukları şu sözlerle aktarılmıştır:

dy kindlpettern mitsambt den kindern aus den petten genomen und verfyrt, dy swangern frawn ettlich yn dem heer erst geperdt und auf dem weg der vannkhnus (Gefangenschaft?) und dy turkhn haben von den frawn dy kinder denomen und getött und über dy zewn aus geworfen... (yaşına dahi girmemiş olan çocuklar anneleriyle birlikte yataklarından alındı ve birçok hamile kadın önce orduya taşındı ve tutuklu halde yaptıkları yolculukta Türkler, kadınlardan çocuklarını aldı, onları öldürdü ve çocukları çitlerin üzerine attı...)^v

İslam hukukunda sadece savaşa katılmaktan dolayı bir savaşçı idam edilemez ve süt emen çocuk annesinden alınmaz. İslam ahlakı, esirleri üzen davranışları bile hoş görmemiştir (Tahiroğlu, 1981, s. 1-4). İslam'ın gereği olan bu kuralların Osmanlı askerleri tarafından tamamen uygulandığını iddia etmek doğru olmaz. 1480 yılında Avusturya topraklarına akıncıların düzenledikleri seferleri ve bu bölgelerde yapılan yağmaları İbn Kemal'in eserinde bulmak mümkündür. İbn-i Kemal, bu akınlar hakkında şunları yazmıştır: "...Mezkûr paşa (Davud Paşa) bu gazâda dahi dūr-ı guzâtı ma'mur idüb dar-ı bugât-ı yıkdı...; mâl-ı yağmayla havâliy-i Saray'ı mâlâmâl idüb ol ovayı toldurdı, esnâf-ı çârpây ve envâ'-ı üserayla etrâf-ı sahrâyı toldurdı (Söz konusu Paşa (Davud Paşa) bu gazada bile güzide gazileri sevindirip asilerin yurtlarını yıktı...; malları yağmalayarak sarayın çevresini mala boğdu, çeşitli hayvanlar ve esirlerle sarayın etrafını doldurdu)" (Kemalpaşazâde, 1991, s. 481-484). Görüldüğü üzere yakalanan insanlar esir edilmişlerdir. Almanca eserde iddia edildiği gibi

vahşice bir işkenceden geçirilmediği ancak etrafın talan edildiği ve mallarına el konulduğu anlaşılmaktadır. Bu dönemde yaşanan Arnavutluk akınlarına değinen Neşri de kimseye zarar verilmeden esir alınan insanlardan bahsetmektedir (Neşri, 2011, s. 329).

Bir kısım eserlerde de Türklere karşı yapılan zulümler üzerinde durulmaktadır. Örneğin Joseph Annegarn, “Katolik Gençler için Dünya Tarihi” adlı eserinde, Yunan isyanı döneminde Türklere karşı yapılan Rus mezalimini şu şekilde anlatmıştır: “Ruslar, Türklerin hâkimiyetindeki ancak kısa süre önce Yunanlıların hâkim olacağı Mora’da, kadınları, erkekleri ve çocukları öldürdüler. Öldürülen Türkleri buzların içine attılar ve daha sonra aç köpeklerini beslemek amacıyla onları buzlarından çıkardılar” (Annegarn, 1833, s. 176). İnsanın kanını donduracak cinsten olan bu ifadelerin dini içerikli bir kitapta yer alması, eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirilme gerektirmesinin yanı sıra, burada asıl üzerinde durulması gereken husus; Türklere ne kadar kötülük yapıldığından ziyade Rusların uygulamaları ile Türklerinkini karşılaştırmak olmalıdır. Zira eserin devam eden sayfasında, Rusların Türkleri katlettiğinin anlatıldığı paragrafın son cümlesi dikkatten kaçırılmaması gereken bir mukayesedir: “In ganz Europa stellte man bald die Russen in den Grausamkeit den Türcken gleich (Avrupa genelinde kısa bir zaman sonra Ruslar, acımasızlık noktasında Türklerle eşdeğer tutulmaya başlandı.)” bu ifadelerin, Rusların mezalimini anlatmaktan ziyade, Türklere biçilen “kötü rolü” kıyaslamak için kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca Türklerin Yunan İsyânında nasıl davrandıkları, “Kız Okulları için Dünya Tarihi Ders Kitabı” adlı bir başka eserde şu cümlelerle anlatılmıştır:

Türkler, öncelikle bütün silahlı kişileri öldürdü, sonra savunmasız olan kimselere yöneldiler, kadınları ve çocukları katlettiler. Bu öldürmeler, yağmalamalar, yakmalar günlerce sürdü ve onların cesetlerini gömecek yer kalmadı... Sekiz aydan beri bu şehir sakin kalamadı ve Türkler kendilerine karşı olan bu isyanı unutmadı. Öncelikle bütün silahları

topladılar, öfkeli bir şekilde kadın, erkek, çocuk demeden insanları öldürdüler, kaçanları da vahşi hayvanlara av ettiler. Buradaki her şey zarar gördü ve harap oldu. Bazı kadınları ve çocukları bir eve kapattılar, uzun bir zaman boyunca onlar açlık ve korku içinde yaşadı ve en nihayetinde içindikilerle birlikte bu evi yaktılar (Nösselt, 1850, s. 463).

Bu anlatılanlara benzer bir hikâyeye de “Lüksemburg’dan Masallar” adlı kitapta geçmektedir. Bu masal kitabında; Türklerin Nittel kasabasındaki halkın büyük bir kısmını öldürdükten sonra, geri kalanları eski bir kiliseye kapattığı ve oradaki esirleri de aç ve susuz bıraktığı aktarılmıştır (Gonner, 2012, s. 1031. Marchen).

Yazarlar, Türkleri katil sürüsü, vahşi ve gaddar bir halk olarak göstermenin yanı sıra, Türklere karşı yapılan her şeyi çok büyük bir mükâfat olarak değerlendirmişlerdir. Örneğin bir masal kitabında yaşanan olaylar, Türklerle bağlantı kurularak; “Bu durum bize daha fazla şan ve şeref kazandıracaktır, aynı Türklere karşı yapılan bir savaş gibi” (Kreutzwald, 2013, s. 118) ifadeleriyle tamamlanmıştır. Bazı masal kitaplarında ise aktarılan kahramanın ne kadar cesur ve savaşçı olduğunu anlatabilmek için “Türklere ve putperestlere karşı savaşan müthiş bir savaşçı” (Bechstein, 1855, s. 34) veya “Bir defasında kendi başına Türklere karşı savaştı ve kazandı” (Koch, 2014, s. 56) ifadeleriyle gençlerin bilinçaltına, Türklere karşı bir duruş sergilemek ve onları yenmek bir amaç olarak sunulmuştur. Türklerin putperestlerle aynı kefeye konulması da din temelli bir bakış açısının yerleştirilmeye çalışıldığına işaret etmektedir. Nitekim Türklerin/Müslümanların dinsiz, putperest gibi sıfatlarla anılması benzer eserlerde^{vi} sıkça karşılaşılan bir durumdur. Bunların dışında Türklerin adi suçlular olarak görüldüğü karakterler masallara konu olmuştur. 2006 yılında Jodocus Temme tarafından “Eski Alman Destanları, Ürpertici Masalları ve Korku Efsaneleri” (Alte deutsche Sagen, Grusel-Märchen & Horror-Legenden) adıyla derlenen eserde de Dük Bogislav’ın^{vii} Türklere karşı savaşan bir kahraman

olduğundan bahsedilirken hikâyedeki bir Türk ise ada soyguncusu/korsan veya hırsız olarak karakterize edilmiştir (Jodocus, 2016, s. 47).

Anlatılan hikâyelerin genelinde görüldüğü üzere kadınlar ve çocuklar ön plana çıkmaktadır. İnsanların yakılması, esirlere olan davranış, kadınların ve çocukların öldürülmesi Osmanlı Devleti'nin savaş geleneğiyle bağdaşmayan bir husustur. Bu duruma Osmanlı aleyhinde bakılsa dahi, kurguda bir mantık hatası ortaya çıkar. Zira Osmanlı Devleti'nde kölelik ve cariyelik kurumunun varlığı bilinen bir gerçektir. Bu bağlamda, esirler üzerinden kazanç elde etmek dururken, onların yakılması veya öldürülmesi mantığa terstir.^{viii}

Avusturya tarihini çocuklara anlatmak amacıyla kaleme alınan bir eserde de bahsedilen hususu doğrulayan ifadeler bulunmaktadır. Eserde; "1495 yılında Kayser Friedrich'in ölümünden sonra Türkler Almanya'ya girdi, Steiermark, Krain, Pettau ve Laibach bölgesine kadar yayıldılar, insanların bütün mal varlıklarını ve ayrıca çocuk yaşlı demeden birçok Hristiyanı da esir olarak beraberinde götürdüler" (Feldern-Rolf, 1841, s. 128) cümlesiyle bu durum aktarılmıştır. Başka bir çocuk kitabında da Richard adlı bir Almanın, Türklerin idaresi altında geçirdiği esaret hayatı işlenmiştir. Eserde, diğer esirlerle birlikte sarayın bahçesinde çalıştırılan Richard'ın, Sultan Süleyman'a karşı itaatsizlikte bulunan esir bir annenin çocuğuyla birlikte asılmasına şahitlik ettiği, Richard'ın sultanı bahçede gördüğü bir gün, azad etmesi için sultana yalvardığı, ancak 100 değnek cezasına çarptırıldığı aktarılmıştır. Ancak sonra yine sultan tarafından dindar biri olmasından dolayı azat edilmiştir (Schmidt, 1851, s. 11-13).

Türkler hakkında yazılanların haricinde görsel figür ve resimlerden de ziyadesiyle yararlandığı görülmektedir. Özellikle hikâye ve masal kitaplarında bulunan resimlerde, nargile, çarık, şalvar, kavuk, fes, hilal, ucu eğri kılıç^{ix} gibi Türkleri ve Müslümanları çağrıştıran semboller resimlerin detaylarına yerleştirilmiştir. Ek 1'deki resimde en arkada cami kubbesinin yer alması ve üstünde hilalin belirgin şekilde çizilmesi, sultanın elinde uzun bir tütün çubuğunun bulunması,

giydiği kıyafetler ve taşıdığı silahlar zikredilen hususu teyit etmektedir.

Osmanlı Devleti'nin bütün dinlere karşı hoşgörülü olduğunu ve tebaasına oldukça iyi davrandığını aktaran Almanca eserler de mevcuttur. Nitekim bir eserde;

Sultanın korumasında yüz binlerce Yunan ve diğer Hristiyanlar yaşamaktadır ve onların büyük bir kısmı dini ibadetlerini bazı Hristiyan devletlerinde yaşayan soydaşlarından ve dindaşlarından daha rahat ve daha iyi yerine getirebilmektedirler. Kesinlikle Türklerin büyük bir kısmı sağlam ve iyi eğitilmiş, ağırbaşlı, ölçülü, sözlerine sadık ve affedicidir. Yardıma muhtaç insanlara karşı yardımseverdirler ve onların bu yardımseverliklerinden hayvanlar da nasibini almıştır. Müslüman olan bu millete muazzam bir hayranlık ve saygınlık gösterilmelidir. (Schröckh, Allgemeine Weltgeschichte für Kinder, Bd. II, 1780, s. 374)

Schröckh, bu eserinde, Osmanlı Devleti'nin Hristiyanlara karşı hoşgörüsünün Hz. Muhammed'in bir sünneti olduğunu vurgulamıştır. Her fetih sonrasında o bölgenin Hristiyan halkına "Din Hürriyeti" hususunda bir ferman verilmesinin de devletin genel politikalarından birisi olduğunu belirterek, Sultan II. Murad'ın Varna Savaşı'ndan sonra bu bölgede yaşayan Hristiyan halka böyle bir ferman^x vermesini örnek göstermiştir. (Schröckh, Allgemeine Weltgeschichte für Kinder, Bd. III-IV, 1784, s. 270) Satır aralarında Türklerle ilgili özellikle Doğu-Batı kavramları üzerinden bazı ince göndermeler olsa da bu eserde yukarıda zikredilen olumlu düşüncenin yansıtıldığı görülmektedir. Eserin yazıldığı bu dönemde Türklerin lehine bir yaklaşım sergilenmesi, Osmanlı-Avusturya arasındaki ilişkilerin Belgrad Antlaşması'ndan (1739) beri barış içinde geçmesiyle açıklanabilir.^{xi}

Çocuklar için hazırlanan ansiklopedilerde de "Türkler" maddesi, diğer eserlerdeki tasvirlerle benzerlik göstermektedir. Örneğin 1782 yılı basımlı bir çocuk ansiklopedisinde şu ifadeler yer almıştır: "Türklerin her biri Hristiyanlara karşı kesinlikle kabadır, ancak onlar savaşçı ve çok

cesurdur. Onlar dünyada büyük fetihlere imza attılar, mağlup ettikleri insanlara kötülük ve zulüm uyguladılar” (Pařízek, 1782, s. 83). Türklerle ilgili en hafif cümleler olarak nitelendirilecek bu ifadeler, yukarıda da zikredildiği gibi barış döneminde yazılan ve yumuşatılarak çocukların bilinçaltlarına yerleştirilen düşüncelerdir.

Alman coğrafyasında^{xii} Türklerle yapılan savaşlar, dilden dile kulaktan kulağa aktarılan ve destansı bir görünüm kazandırılan masallara dönüşmüştür. Bu bağlamda, Alman yazar Hayne tarafından kaleme alınan “Türklerin Savaş Sanatı Üzerine Bir İnceleme: Onların Masalları, Efsaneleri, Savaşları ve Kuşatmaları” (Abhandlung über die Kriegskunst der Türken: von ihren Maerchen, Laegern, Schlachten und Belagerungen) adlı eserde hem Osmanlı hâkimiyetindeki toplulukların hikâyesi, hem de Osmanlı Devleti’nin Macaristan toprakları için yaptığı seferlerdeki savaş stratejileri anlatılmıştır.^{xiii} Kitabın hemen başında; “Türklerle ilgili çok fazla eser veren yazar var, ancak onları ayrıntılı olarak anlatan eser oldukça azdır” (Hayne, 1788, s. III) denilerek daha ilk satırlarda esere karşı bir merak uyandırılmıştır. İlerleyen satırlarda Hayne’nin;

Birçok kişi Türkleri çok iyi araştırmadığı için onları barbar bilir. Onların tarihini dikkatlice okuduğunuzda onların, bizim onlara karşı savaşta yaptığımız şeylerden bize daha azını yaptıklarını göreceksiniz. Ayrıca Türklerin Hıristiyanlara karşı oldukça kaba davrandığı ve birçok yeri yakıp yıktığına dair bir ön yargı var. Ancak onları tanıdıkça Hıristiyan halka karşı nasıl insancıl davrandıklarını göreceksiniz (Hayne, 1788, s. IX).

ifadeleriyle Türklerle karşı olumlu bir yaklaşım sergilenmiştir.

Çocuklar için hazırlanan tarih kitaplarından bazılarının içeriğinde tarihi olaylar dualarla beraber verilmiştir. Bu kitaplar çocukların ruh dünyasına hitap ettiğinden, duaların satır aralarında Müslüman kimliği ön plana çıkartılarak ve bunu Haçlı savaşlarına bağlayarak bir algı ve bilinç oluşturulması amaçlanmıştır. Söz konusu kitaplardan birinde, Türklerle olan düşmanlığın

Kudüs’e bağlanması, meselenin sadece bir ırka mensubiyetten kaynaklanan Türk düşmanlığından ziyade, “Müslüman/Türk” düşmanlığı olduğunu ortaya koymaktadır. “Çocuklar, kendinize gelin ve dua edin. Tanrı bizi dehşet verici şeylerden korusun... Türkler, Kudüs’ü fethetmeleri yüzünden yenilemediler. Kudüs fethedildi, ancak Haçlılar çevresindeki bütün düşmanlara ve özellikle Mısır’da bulunan Halife’ye karşı korku saldılar”. (Gottfried, 1833, s. 371) Türklerle karşı ilk mücadelenin Haçlı Savaşları sırasında başladığına dair bazı okul kitaplarında da bilgiler mevcuttur. 1099’daki Haçlı seferini anlatan bir eserde; “...Hıristiyanların Türklerle karşı ilk mücadelesidir bu! 7 saat süren bu kanlı savaşta duvarlar “Tanrım bize yardım et!”, “Tanrım sana muhtacız” sesleriyle çınılıyordu” (Welter, 1854, s. 155) şeklinde dramatize edilerek aktarılan savaş sahnesi ile çocukların hem Türklerle hem de Müslümanlara olan nefreti körüklenmektedir.

2. Hatschi Bratschis Luftballon

Alman kaynaklarında oluşturulmaya çalışılan “zalim Türk” imajı ve kökeninde yatan Türk düşmanlığını çocukların bilinçaltına yerleştirme amacı taşıyan en bariz örneklerden birisi, Franz Karl Ginzkey^{xiv} tarafından 1904 yılında yazılan “Hatschi Bratschis Luftballon (Hatschi Bratschi’nin Hava Balonu)” adlı çocuk kitabıdır. 20. yüzyılın başına kadar Türkler hakkında görüldüğü üzere birçok olumsuz yaklaşım sergilenmiştir. Korkulan bir “Türk/Müslüman” kavramı çocuklara enjekte edilmiş ve bu algı canlı tutulmuştur. Ancak çocuklar için kaleme alınan teorik bir bilgi görsel bir malzemeyle verilen bilginin yerini tutmaz. Ginzkey’in kitabına kadarki eserlerde “Türk imajı” görsel karakterler kullanılmadan verilmiştir. Ginzkey ise o zamana kadarki tarih kitabı, seyahatname, ansiklopedi vs. eserlerde tasvir edilen “Türk”ü, resme dökerek çocukların hafızalarından silinmeyecek bir karaktere büründürmüş oldu. Bundan dolayı Hatschi Bratschi Luftballon adlı çocuk kitabı, hikâye kurgusunun yanı sıra, görsel olarak Türk düşmanlığı içeren birçok resim bulundurması nedeniyle de diğer çocuk kitaplarından farklılık gösterir.

Bu kitapta işlenen ana tema Osmanlı Devleti'nin Devşirme sistemidir.^{xv} Hatschi Bratschi kendisine ait bir balonla diyar diyar dolaşarak devşirmek üzere çocuk çalan kötü bir Türk karakteri olarak işlenmiştir. Osmanlı Devleti'nin, hâkimiyetinde olmayan bir coğrafyadan bir çocuk devşirmesi söz konusu değilken ve Alman çocukların devşirildiğine dair kaynaklarda somut bir bilgi yokken; kitaptaki Devşirme emini/sürücüsü yerine konulan Hatschi Bratschi'nin, Alman topraklarında Alman bir çocuğu kaçırmayı ayrıca dikkat edilmesi gereken bir konudur. Önceki bölümde değinilen eserlerdeki Türk imajı özellikle Osmanlı akıncılarının yağmaları üzerine kurgulanmış bir resim sunarken, Ginzkey'in çocuk kitabında bu kurgunun devşirme sistemi üzerine temellendirildiği aşikârdır.

Annesinin sözünü dinlemeyerek dışarıda tek başına oynayan Fritz adlı bir çocuk üzerinden kurgulanan hikâye, Fritz'in "*Türk bir çocuk hırsızı*" ile olan mücadelesi ve Doğu Ülkesine/Türkiye'ye olan yolculuğundan bahsetmektedir.

Söz konusu kitap, basımından bir yıl sonra Viyana'da yayınlanan Neues Wiener Tagblatt adlı gazetede şu sözlerle tanıtılmıştır:

Gerçi Noel Bayramı için geçti ama yıl boyunca çocuklarımıza hediye edebileceğiniz ve onların hoşuna gidecek bir çocuk kitabı tavsiye ediyoruz. Franz Karl Kinzky tarafından çocuklar için 'Hatschi Bratschi Luftballon' yazılan bu edebi eserde, Fritz'in maceraları tasvir edilmiştir. Annesinin uyarılarına rağmen çimenlerin üzerinde koşan Fritz'i, Hatschi Bratschi adında kötü bir Türk balonuyla kaçırmaktadır. Hatschi Bratschi balondan düşer ve Fritz yalnız başına Türk Ülkesine yolculuk yapar. Kitaptaki hikâye akıcı bir dille, sevimli ve cana yakın olarak kaleme alınmıştır. (Neues Wiener Tagblatt, 1905, s. 42)

Gazetede bu kitap tanıtımında kullanılan ifadelerden de anlaşıldığı üzere, söz konusu eserin çocuklara hediye edilmesi tavsiye edilmiş ve Hatschi Bratschi doğrudan "kötü Türk" olarak nitelendirilmiştir.

İlk defa 1904 yılında basılan kitap, son baskısı olan 1968 yılına kadar farklı kapak tasarımı ve farklı resimlerle çocuklara ulaştırılmıştır (Ek 2).^{xvi} Hemen her resimde Türkleri ifade eden "*nargile, hilal, sakal, fes, kavuk*" gibi semboller kullanılmıştır. Kitabın ilerleyen basımlarında politik nedenlerden olsa gerektir ki, daha önce "Türke" olarak adlandırılan şahıs sonraki basımlarda "Zauberer" (büyücü) olarak değiştirilmiş, bu şahsın çocukları kaçırdığı yer ise "Türkenland" (Türklerin Ülkesi) yerine "Morgenland" (Doğu Ülkesi) olarak yazılmıştır. Ayrıca kapakta kullanılan Hatschi Bratschi karakterinin resminin, kitabın kaleme alındığı dönemde Viyana'da basılan bazı gazetelerdeki karikatürlerden esinlenilerek oluşturulduğu düşünülmektedir. Nitekim 19 Aralık 1903 tarihinde yayınlanan Kikeriki gazetesindeki Sultan Abdülhamid Han'ın karikatürü ile Hatschi Bratschi'nin resminin neredeyse aynı olduğu görülmektedir (Ek 3).

1960 tarihli baskıda (Ek 4) Hatschi Bratschi olarak nitelendirilen kişi, insandan ziyade korkunç bir canavar olarak karakterize edilmektedir.^{xvii} Bu zamana kadar bu tipte görsellerle okuyucuya ulaştırılan eser hakkında, bu tarihten itibaren ciddi tartışmalar başlamış ve kitap, çocukları korkutmasından dolayı pedagojik açıdan uygun bulunmamıştır. Ayrıca kitabın Türklerin ve siyahî Afrikalıların entegrasyonunu zorlaştırdığı iddia edilmiştir. Ancak kitabın edebi anlamda başarılı olmasından dolayı daha önce bahsedildiği üzere, sadece bazı kelimeler yumuşatılarak 1968'de tekrar yayımlanmasına rağmen,^{xviii} günümüzde dahi bazı yazarların, 1968 yılından önceki basımlardan alıntı yapması, söz konusu kelime değişikliklerinin bir işe yaramadığını ortaya koymaktadır. Şiir şeklinde yazılan bu hikâye günümüzde de çocuk şarkısı olarak dijital ortamda popülerliğini korumaktadır.^{xix} Eserin hâlihazırda dilden dile dolaşması Osmanlı aleyhine yazılan şiirlerin, ağıtların, hikâyelerin, destanların ve şarkıların nesilden nesile nasıl aktarıldığını ve Avrupa'daki Türk karşıtlığı ve düşmanlığının nasıl körüklendiğini göstermesi açısından önemlidir. Hatta bu yaklaşımın Avrupa dışına da taşındığı

görülmektedir; 2010 yılında Avusturyalı eğitimciler tarafından Guatemala'daki bir okulda Hatschi Bratschi Luftballon kitabının resim ve karakterlerinin çocuklara çizdirilmesi suretiyle bir tiyatro ve sergi programı düzenlenmiştir.^{xx} Çocukların tek tek fotoğraf çektirdikleri serginin tam ortasında, en göze çarpan tablonun hapsedilmiş mutsuz çocukların olduğu camiye veya Osmanlı sarayına benzetilmiş olan bir yapıyı içermesi de oldukça dikkat çekici bir durumdur.^{xxi} Burada özellikle belirtilmesi gereken diğer bir husus, bu çocukların haritadan yerlerini dahi gösteremeyecekleri İslam coğrafyasına ve kimliğine karşı bilinçaltılarında olumsuz bir algının yerleştirilmesidir.

2.1. Hatschi Bratschi Kitabında Resmedilen Unsurlar ve Kitabın Tahlili

Bu çalışmada söz konusu kitabın 1968 yılı basımı ele alınmış ve eser Viyana Şehir Kütüphanesi'nden temin edilmiştir. Ancak yapılan bazı araştırmalar sonucunda bir önceki baskısına da^{xxii} eski ve yeni baskıda nelerin değiştiğini görebilmek amacıyla yer verilmiştir.

Kitaba ismini veren “Hadschi Bratschi” karakterine verilen isim doğrudan olumsuz bir çağrışım yapmamaktadır. Ancak bu eserin ilham aldığı karakterin çok geniş bir geçmişi olduğu kanısına varılmıştır. Hatschi Bratschi ismine benzeyen ve halen ninnilerde ve dijital ortamlarda seslendirilen karakterin aslı “Hatschi Bumbeidschi”, okunuşu itibariyle “Hacı Bombacı” veya daha doğru bir tamlamayla “Bombacı Hacı”^{xxiii} olduğu düşünülmektedir. Günümüzde popülerliğini yitirmeyen hikayedeki kahraman için kullanılan orijinal ifadeler aşağıdaki gibidir:

*“Da Heidschi Bumbeidschi is kummen
Ve Hacı Bombacı geldi*

*Und hat mir mein Büaberl mitg'nummen
Küçük oğlancığımlı götürdü*

*Er hat mir's mitgnummen Und hat's neamma
'bracht”^{xxiv}*

(Onu) götürdü ve geri de getirmedi

Söz konusu Hatschi Bratschi ismi ise Hadschi Bumbeidschi'nin biraz daha yumuşatılmış halidir. Bratschi kelimesinin Almandaki “braten (yakmak)” kelimesiyle benzerliği de gözden kaçırılmamalıdır. Bu durumda bahsi geçen bu kitaptaki karakter “Yakan/Kızartan Hacı” şeklinde anlaşılmalıdır. Aslında bir devşirme eminini/sürücüsü^{xxv} tasvir etmek amacıyla oluşturulan “Yakan Hacı”, bindiği balonu ile diyar diyar gezerek eline geçirdiği çocukları kaçırmaktadır. Görünüşü itibariyle hayli gaddar bir canavar ve barbar görünümlü bir çocuk hırsız olarak çizilen bu karakter, şüphe götürmeyecek şekilde Doğulu/Müslüman bir Türk'ü tasvir etmektedir.

Hikâye, Fritz adlı bir çocuğun Avusturya'nın bir köyünde ailesi ile mutlu bir şekilde evinin bahçesinde oynarken başlar. Fritz karakteri tasvir edilirken çocuk, sarışın, renkli gözlü ve Avusturya geleneksel kıyafetleri giydirilmiş bir şekilde resmedilmiştir (Ek 5). Ancak aynı durum 1960 yılı basımında yer almamaktadır (Ek 6). Zira 1960 basımında Fritz gündelik kıyafetler içerisinde resmedilmiştir. Bunun sebebi son basımda karakteristik Avusturya giyim tarzı ve kültürünü yansıtmak olmalıdır.

*“(Küçük Fritz) Annesinin sözlerine dikkat etmedi,
Yemyeşil çayırarda koşmaya da devam etti.*

*Orada da büyük otların arasında ve etrafında
zıplıyordu*

*Ve o hiçbir şeyi umursamadan mutlu oluyordu”
(Ginzkey, 1968, s. 1)^{xxvi}*

Yukarıdaki dizelerle başlayan hikâyede mutlu bir çocuk görüntüsü verilmektedir. Ancak annenin ısrarla çocuğuna dışarı çıkmamasını tembihlemesi, sürekli tekrarlanan tehlikeli bir duruma işaret niteliğindedir. Sonraki sayfada çocuğun neden tembihlendiği şu dizelerden anlaşılır:

...

Bu kırmızı uçan bir balon

İçinde de elinde nargilesi olan biri var,

Bu Şark ülkesinden gelen bir büyücü^{xxvii}

Onun adı kötü Hatschi Bratschi,

Küçük çocukları yakalar ve onları ısırır.*Küçük Fritz, Küçük Fritz, kaç ordan,**Yoksa balona yakalanacaksın!**Ahhh, Hatschi Bratschi onu yakaladı!*

...

*O, parmağını tehditle salladı ve şöyle dedi:****Benimle Şark Ülkesine geliyorsun^{xxviii}******Bağırman ve ağlaman nafi,****Tepinmeyi de bırak! (Ginzkey, 1968, s. 2-3).*

Fritz'i "Şark Ülkesi'ne" götürmek isteyen Hatschi Bratschi sert, kötü davranan, şaka yapmayan, acıması olmayan ve çocukları ısırır^{xxix} bir karakter olarak tasvir edilmiştir.

1960 yılı basımında^{xxx} Türkleri anlatan sembollere daha fazla rastlanmaktadır. Örneğin, uçan balonun altında bir hilalin bulunması, Hatschi Bratschi isimli kişinin Türk kavuğu taşıması, elinde çubuk (tütün içmek için) bulunması ve doğan burun (Osmanlı hanedanlığı üyelerinin karakteristik bir fiziki özelliği) görünümü ile çizilmesi söz konusu hususu desteklemektedir (Ek 7, 8). Hâlbuki 1968 yılı basımında oldukça masumane ifade ve sembollere yer verildiği görülmekle beraber tütün çubuğu hala ağızındadır (Ek 8).

Çocuk arama peşine düşen Hatschi Bratschi çocuk bulma hırsının bir sonucu olarak balonundan düşmüştür. (Ginzkey, 1968, s. 4-5) Resimlerde de görüldüğü üzere (Ek 9) Hatschi Bratschi'nin kuyuya tepetaklak düşerken, onun arkasından kendisini takip eden eşyaları da (çarık, nargile, kavuk) bir çöküşü temsil edercesine tasvir edilmiştir. Osmanlı ve Türkleri çağrıştıran bu semboller 1968 yılı basımında çıkartılmıştır. Ne bir hilal, çarık, şalvar veya kavuk ne de bir nargile resimde görülmektedir (Ek 10).

Fritz'in uçan balonla yolculuğu Alp Dağları ve İtalya üzerinden devam eder. (Ginzkey, 1968, s. 12-15) Bu yolculuk, hikâyede oldukça canlı ve güzel renklerle resmedilmiş ve aslında onun ne kadar güzel bir vatana^{xxxi} sahip olduğu anlatılmak istenmiştir.

Fritz, İtalya'dan sonra ilk kez, kuğuya benzettiği bir vapur görmüş ve deniz üzerindeki

yolculuğunda büyük bir balık yakalayarak karnını doyurmaktadır. (Ginzkey, 1968, s. 16-17) Daha sonra hurma ağaçlarının üstünde kısa bir mola veren çocuk, şapkasını hurmalarla doldurur. Ancak burada maymunların olması ve onların ağaca çıkarak Fritz'i yakalamak istemeleri Fritz'in buradan hızlıca uzaklaşmasına neden olur. (Ginzkey, 1968, s. 18-19) Çocuğu yakalamaya çalışan maymunlar için "türkisch" kelimesinin özellikle tercih edildiği anlaşılmaktadır. Çünkü Almanca da "Türkçe, Türki veya Türke özgü" anlamında kullanılan "türkisch" kelimesinden tek bir harfle ayrılan bu kelime, "hain, kötü, fena, tehlikeli, sinsî ve şeytani" anlamlarına gelmektedir. Bu anlamlar için onlarca kelime varken Türkleri çağrıştıracak bu kelimenin kullanılması dikkat çekicidir. 1968 basımındaki maymun benzetmeleri, daha eski baskılarda "maymunlar gibi tırmanan yamyamlar (Kommen schon die Menschenfresser/ .../Kletternd nach der Affen Weise)" şeklinde verilmiştir. Türkleri çocuk hırsızı olarak nitelendiren yazarın, -birçok Avrupalı gibi- gelişmemiş bir kıta olarak gördüğü Afrika ve kıta insanlarını da yamyama benzetmesi ve bunu çocuklara aşılama çabası vahametinin boyutlarını ortaya koymaktadır.

Okyanus boyunca seyahat eden Fritz, açık denizlerin üzerinden yabancı kıyılara, sakin ve boş şehirlere ve oradan da çöllerine uğramıştır. Nihayetinde gece ve rüzgâr, çölün üzerinden onu "Türklerin Ülkesine"^{xxxii} getirmiştir. (Ginzkey, 1968, s. 20-21).

Hikâyenin bundan sonraki kısmı Türklerin ülkesinin nasıl olduğu ve çocuklara nasıl aktarıldığı ile ilgilidir. Hikâyede kötü kahraman olan Hatschi Bratschi de burada yeniden zikredilir:

*Orada Hatschi Bratschi'nin evi var.****Esir edilen çocuklar onlar, bağırırlar,****Hatschi Bratschi onları buraya kapatmış****Onlar uzun zamandır burada aç kalmış.****Uçan balon evin önünde duruyor,**Küçük Fritz balondan dışarı çıkıyor.**Hizmetkârlar diz çöküyor, (Ek 11)*

*Artık onların efendisi Fritz oluyor.
O büyük bir vakarla kapıya doğru gidiyor,
Muhafızlar ona korkuyla bakıyorlar.
Peki, çocuklar, çıkın dışarı,
Hepimiz eve gidiyoruz artık!”
Çocuklar şimdi özgür kaldı, Yuhuuu!
Etrafında hizmetçiler, ona hizmet ediyor.(Ek
12, 13)
Ve Herkes de bu durumdan çok mutlu oluyor.
Onlar da büyük bir felaketten kurtuldu,
Hatschi Bratschi artık bir daha gelmedi.
(Ginzkey, 1968, s. 22-23)*

Hikâyenin bu kısmında “herkes bu durumdan memnun oluyor” ifadesiyle, hem “hapiste” olan çocuklar hem de onlara hizmet eden Osmanlı sarayındaki bir kısmı Afrika kökenli olan hizmetçiler (kullar) kast edilmektedir. Hatschi Bratschi’nin ölmesi ve Fritz’in bir kahraman gibi gelerek esaret altındaki çocukları Türk ülkesinden kurtarması Osmanlı Devleti’ne yapılan bir göndermedir. Bu durum ayrıca, eserin yazıldığı 1904 yılında Osmanlı’nın bir çöküşe doğru gitmesinden dolayı devlete bağlı olan tebaanın Osmanlı’dan kurtulması gerektiği yönünde bir algı oluşturma çabasıdır. Nitekim 1782 yılında çocuklar için kaleme alınmış bir tarih kitabında geçen, “Araplar Türklerden kendi egemenliklerini koparıp aldıkları zaman, eski muhteşem günlerine geri döneceklerdir. Böylelikle onlar yeni bir dönem açarak çobanlarını alt edeceklerdir” (Pařízek, 1782, s. 83) ifadesi, bahsedilen hususun yaklaşık bir buçuk asır öncesinden temenni edilmeye başlandığını göstermektedir. 1782 yılında yazılmış bu cümlede gözden kaçırılmaması gereken bir diğer husus; milliyetçi akımların, genel bir kabulde, miladı olarak görülen Fransız İhtilalinden (1789) önce Osmanlı tebaası olan Araplara, doğrudan milliyet kavramı üzerinden bir bağımsızlık çağrısı yapılmasıdır.

Ayrıca çocuklar için birçok mesaj içeren bir hikâyede, resim aralarında çizilen ufak ayrıntıları da vurgulamak gerekmektedir. Nitekim deve, genellikle Arap ülkelerinde kullanılan bir binek

hayvanıdır, ancak görüldüğü üzere böyle bir hikâyede “kötü bir Türk”ten kurtulan deve dahi mutlu olmuştur. Arka planda çizilen eşek resmi de ilginçtir. Zira Hıristiyan dünyasında merkep, Hz. İsa ve Meryem’in binitini olduğundan bir simge olarak resimde de yerini almıştır (Ek 12).

1968 basımında ise havyan figürleri hiçbir şekilde hikâyede gösterilmemiştir. Ancak önceki baskı kadar olmasa da Türkleri ve İslamiyet’i çağrıştıran kavuk ve hilal figürleri korunmuştur. (Ginzkey, 1968, s. 24-25) Ayrıca arka planda açık bir cami silueti de bulunmamakla beraber, daha ustaca yerleştirilmiş minare ve cami kubbeleri de gözden kaçmamaktadır (Ek 11). Cami görünümü bir hapishane yapısı Hatschi Bratschi tarafından kaçırılan çocukların, buraya geldiklerinde dinlerinin değiştirildiği algısının oluşturulması içindir. Aynı zamanda cami figürü İslam’ı temsil ettiğinden, caminin hapishane görünümüyle verilmesi, İslam hakkında da olumsuz bir imaj çalışmasını gözler önüne sermektedir. Zira caminin hapishanedekilere benzetilen küçücük pencerelerinde bakan çocuklar hayli mutsuz resmedilmişlerdir. Kitabın sonunda verilen resimde ise, kurtulan çocuklarla birlikte, en öne yerleştirilmiş devasa bir kilise resmi göze çarpmaktadır (Ek 14). Yani esaretin karşılığı cami ve İslamiyet, tabiatıyla Doğu ve Türkler; kurtuluşun karşılığı ise kilise ve Hristiyanlık olarak sunulmuştur.

Hikayenin sonunda “Bimbam, bimbam!, çanlar çalıyor, bir kutlama, sevinç çığlıkları yükseliyor!” ifadeleriyle beraber, uçan balona sığdırılan her çocuk ailesine Fritz tarafından teslim edilmiştir. Çocuklarına kavuşan aileler Tanrı’ya şükrederken, (Ginzkey, 1968, s. 26-27) Fritz tarafından azat edilen uçan balon kayıplara karışmış ve kimse onu bir daha görmemiştir (Ginzkey, 1968, s. 28).

Sonuç

Avrupa’nın Alman coğrafyasında yetişen çocuklara ataları tarafından bırakılan kültürel mirasın bir parçası Türk ve Müslümanlara karşı geliştirilen reflekstir. Bu refleksin kökeninde dini farklılıklar olsa da savaşların ve zaman içinde siyasi bir söylemde gelişen karşılıklı düşmanlıkların payı büyüktür. Özellikle Alman

yazın hayatında Türklerin önemli bir yer tuttuğunu belirtmek gerekir. Birçok Almanca eserde geçen “Türk” tanımlamasının, “Müslüman, Doğulu ve Barbar” kavramlarına karşılık kullanıldığı görülmektedir. Bu tanımlamayı ve akabinde oluşturdukları korku politikasını kendi toplumlarının çocuklarına yüzyıllar öncesinden aşlamaya başlamışlardır.

Özellikle çocuklar için hazırlanan dini ve siyasi muhtevalı tarih kitaplarında sıkça rastlanan ve kötülüğün temsili olarak görülen “Türkler”, hikâye ve masal kitaplarında açık veya kapalı bir üslupla sunulan bir imge olmuştur. XV. yüzyılın ortalarından itibaren yoğun olarak oluşturulan korku politikası, bilhassa XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren de çocuk kitaplarında yerini almıştır. Barbar, gaddar, çocuk hırsızı, katil vs. gibi kavramlarla çocukların zihinlerine işlenen “Türk” tanımlaması, XX. yüzyılın başlarından itibaren görsellerle sunulmaya başlar. Bu yaklaşımda XIX. yüzyılın gazete görsellerinin böyle bir sahanın ortaya çıkmasında öncü olduğunu evveleminde kabul etmek gerekmektedir.

Bu çalışmanın ikinci kısmını oluşturan “Hatschi Bratschis Luftballon” adlı çocuk hikâyesi, söz konusu Türk düşmanlığını, görselleriyle ve hikâyesiyle beraber ileri bir boyuta taşıyarak çocukların zihinlerinde yok edilemez Türk / Müslüman düşmanlığını yerleştiren / pekiştiren bir rol oynamaktadır. Bu hikâye kitabının farklı zamanlarda çıkan baskılarının kapak resimleri bile bir Türk’ün ne kadar kötü bir imajla sunulduğunu göstermeye yetmektedir. Hatschi Bratschi hem görünümü hem de tavırlarıyla gaddar bir portredir. Eserde kavuk, tütün çubuğu, nargile, hilal, sakal ve fes gibi Türk, Müslüman ve Doğulu toplumlarını karakterize eden birçok sembolik obje kullanılmıştır. Bu objelerin sadece bu eserde değil yüzyıllar öncesinde de aynı amaçla kullanıldıkları, dönemin kaynaklarının az sayıdaki görsellerinde tespit edilebilmektedir.

Hatschi Bratschi Luftballon’un en son baskısı olan ve hala bu baskı üzerinden çoğaltılan 1968 baskısı eski baskılarına nazaran daha yumuşak bir dil ve

görsel tercihiyle sunulmuştur. Bu son baskıda “Türk Ülkesi” yerine “Doğu Ülkesi” gibi yumuşatıcı ifadelerin kullanıldığı görülmektedir. Kitabın yazarı olan Ginzkey’in 1963 yılında ölmesi bu yumuşamanın kullanılmasına sebep olmuş olabilir. Ayrıca bu baskının yapıldığı yıllarda, Avrupa ülkelerinden gelen talep üzerine bilhassa Alman coğrafyasına misafir işçi olarak giden Türklerin sayısının artması, bu yumuşamanın bir diğer sebebi olarak görülebilir. Ama her şeye rağmen hala “kötü Türk/Müslüman” algısının, gerek bu kitabın baskılarının yapılmaya devam edilmesiyle, gerekse internet ortamında ve kitapla beraber verilen dijital kayıtlarda doğrudan “Hacı Bombacı (Hadschi Bumbadschi)” şeklinde sunulması, yüzyılların kininin bitmediği ve nesilden nesile aktarıldığının en açık kanıtıdır.

Kaynakça

- (1905, Haziran 8). *Neues Wiener Tagblatt*.
- Annegarn, J. (1833). *Weltgeschichte für die katholische Jugend* (Cilt VII). Münster.
- Âşıkpaşazâde. (2010). *Tevârih-i Âl-i Osmân*. (M. Y. Kemal Yavuz, Dü.) İstanbul: Gökkuşbu Yayınları.
- Bechstein, L. (1855). *Romantische Märchen und Sagen*. Altenburg .
- Bozkurt, N. (2002). Kılıç. *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, İstanbul, XXV, 405-408.
- Feldern-Rolf, M. (1841). *Vaterländisches Lesebuch für Kinder des österreichischen Kaiserstaates*. Wien.
- Gebete, C. (1591). *Christliche Gebete, und Dancksagung, so in h. göttl. Schrift gegründet*. Dresden.
- Ginzkey, F. K. (1968). *Hatschi Bratschis Luftballon*. Wien.
- Gonner, N. (2012). *Märchen aus Luxemburg (Märchen der Welt)*. (V. Autoren, Dü.) Altenmünster: Jazzybee Verlag.
- Gottfried, G. B. (1833). *Umstaendlichere Erzaehlung der merkwürdigen Begebenheiten aus allgemeinen Weltgeschichte*. Reutlingen .
- Halaçoğlu, A. (1998). Humbaracı. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, XVIII, 349-350.
- Hammer-Purgstall, J. v. (ty.). *Büyük Osmanlı Tarihi* (Cilt II). İstanbul: Üçdal Neşriyat.
- Hayne, J. C. (1788). *Abhandlung über die Kriegskunst der Türken: von ihren Märchen, Lägern, Schlachten und Belagerungen*. Wien: Trattner Verlag.
- Heidenreich, E. (1582). *12 Türken-Predigten über den 79. Psalm “Herr es sind Heiden in dein Erbe gefallen”*. Leipzig.

<http://members.aon.at/zeitlupe/hatschibratschi1.html>.
07.02.2018 tarihinde erişilmiştir.

http://www.iagcovi.edu.gt/Homepagiag/act/schuljahr2010/schulschluss2010/Theater2b_MOI/index.htm.
21.02.2018 tarihinde erişilmiştir.

http://www.iagcovi.edu.gt/Homepagiag/act/schuljahr2010/schulschluss2010/Theater2b_MOI/zeichnungen/index.htm.
21.02.2018 tarihinde erişilmiştir.

<https://morgenwacht.files.wordpress.com/2013/09/hatschibratschi-s-06.jpg>. 05.02.2018 tarihinde erişilmiştir.

<https://morgenwacht.wordpress.com/2013/09/15/hatschibratschis-luftballon/>. 12.02.2018 tarihinde erişilmiştir.

https://www.youtube.com/watch?v=o-8OYYHC_XQ.
07.02.2018 tarihinde erişilmiştir.

İnalçık, H. (2010). *Osmanlılar*. İstanbul: Timaş Yayınları.

İstek, E. (2014). *Osmanische Regierungspolitik gegenüber Nichtmuslime in Ungarn*, Basılmamış Doktora Tezi, Viyana Üniversitesi. Wien.

İstek, E., & İstek, G. (2019). Oryantalist ve Oksidentalist Yakıştırmalarda Fuat Sezgin. *Fuat Sezgin ve Temel İslam Bilimleri* (ss. 75-93). Diyarbakır: Divan Kitap.

Jerrer, G. L. (1840). *Die Weltgeschichte für Kinder, II. Teil*. Nürnberg.

Jodocus, T. (2016). *Alte deutsche Sagen, Grusel-Märchen & Horror-Legenden*.

Joseph von Hammer-Purgstall, G. d. (1828). *Geschichte des Osmanischen Reiches* (Cilt II). Wien.

Kemalpaşazâde, İ. K. (1991). *Tevârih-i Âl-i Osman*. (Ş. Turan, Düz.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Koch, J. (2014). *Das schöne Mädchen, die zwölf Brüder und die größte Ohrfeige der Welt*. Pinnow.

Kreutzwald, F. (2013). *Märchen aus Estland, Band II*. Bremen.

Kuran-ı Kerim. (ty.).

Kurtaran, U. (2014). XVIII. Yüzyıl Osmanlı-Avusturya Siyasi İlişkiler. *Tarih Okulu Dergisi*, 17, 393-419.

Neşri, M. (2011). *Aşiretten İmparatorluğa Osmanlı Tarihi (1288-1485)*. (N. Öztürk, Düz.). İstanbul: Timaş Yayınları.

Nösselt, F. (1850). *Lehrbuch der Weltgeschichte für Töchter Schulen, Band III*. Breslau.

Pařízek, P. A. (1782). *Versuch einer kurzgefasten Weltgeschichte für Kinder, in Verbindung mit der Erdbeschreibung*.

Schmidt, F. (1851). *Dies buch gehört meinen Kindern*. Leipzig: Verlag von Otto Wigand.

Schröckh, J. M. (1780). *Allgemeine Weltgeschichte für Kinder, Bd. II*. Leipzig.

Schröckh, J. M. (1784). *Allgemeine Weltgeschichte für Kinder, Bd. III-IV*. Leipzig.

Tahiroğlu, B. (1981). Osmanlı İmparatorluğunda Kölelik. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, XLV(1-4), 649-676.

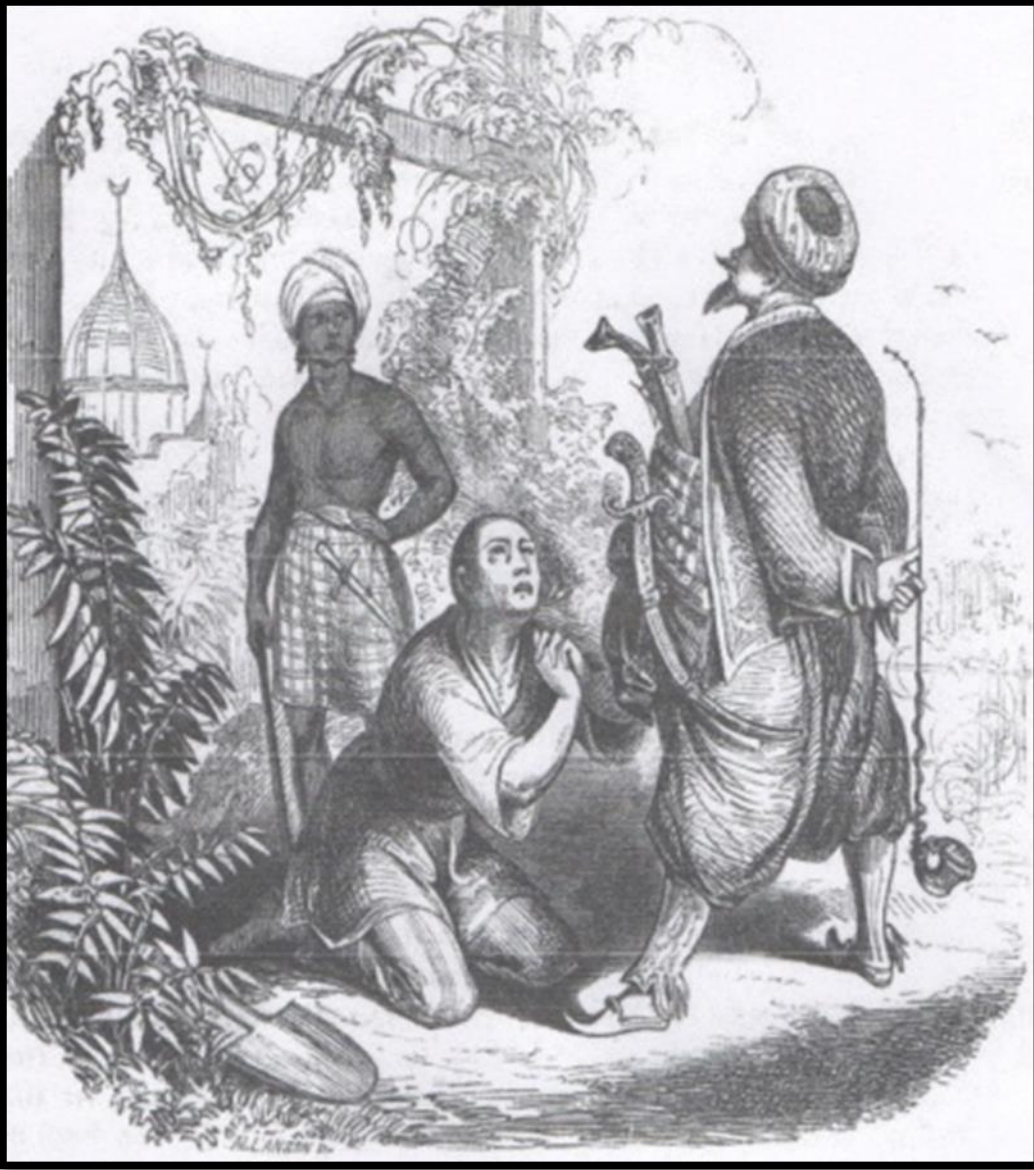
Türken, w. d. (1567). *Christliche Buss-und Trostpredigten wider der Türken*. Wien.

Uzunçarşılı, İ. H. (1998). *Kapıkulu Ocakları I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

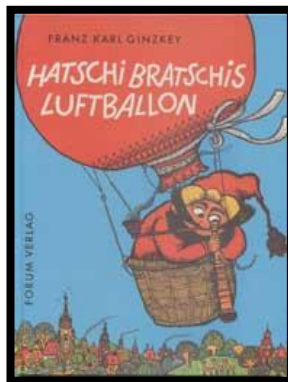
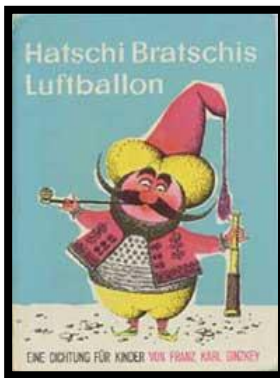
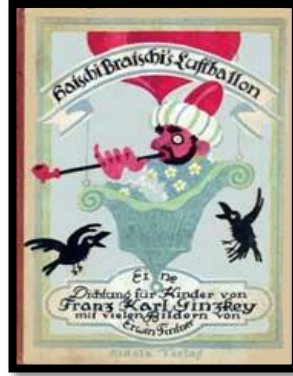
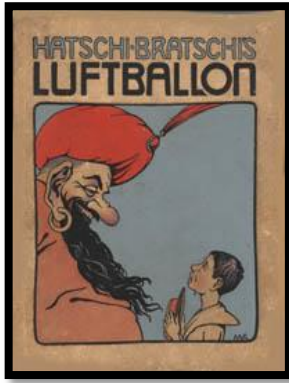
Welter, T. B. (1854). *Lehrbuch der Weltgeschichte für Schulen*. Münster.

EKLER

Ek 1. Richard isimli Hıristiyan bir esirin Sultan Süleyman'dan azadını istemesi temalı çizilen resim (Schmidt, 1851, s. 12)

Ek 2. Farklı Basımlara Ait Kapak Resimleri. <http://members.aon.at/zeitlupe/hatschibratschi1.html>
(ET:07.02.2018)

Ek 3. Sultan Abdülhamid Han Karikatürü. Kikeriki, 20 Aralık 1903, Nr. 102, s. 8.

Ek 4. 1968 baskısından önceki bazı baskılarda yer alan Hatschi Bratschi resimleri.
<https://morgenwacht.wordpress.com/2013/09/15/hatschi-bratschis-luftballon/> (ET:05.02.2018);
<http://members.aon.at/zeitlupe/hatschibratschi1.html> (ET:07.02.2018)

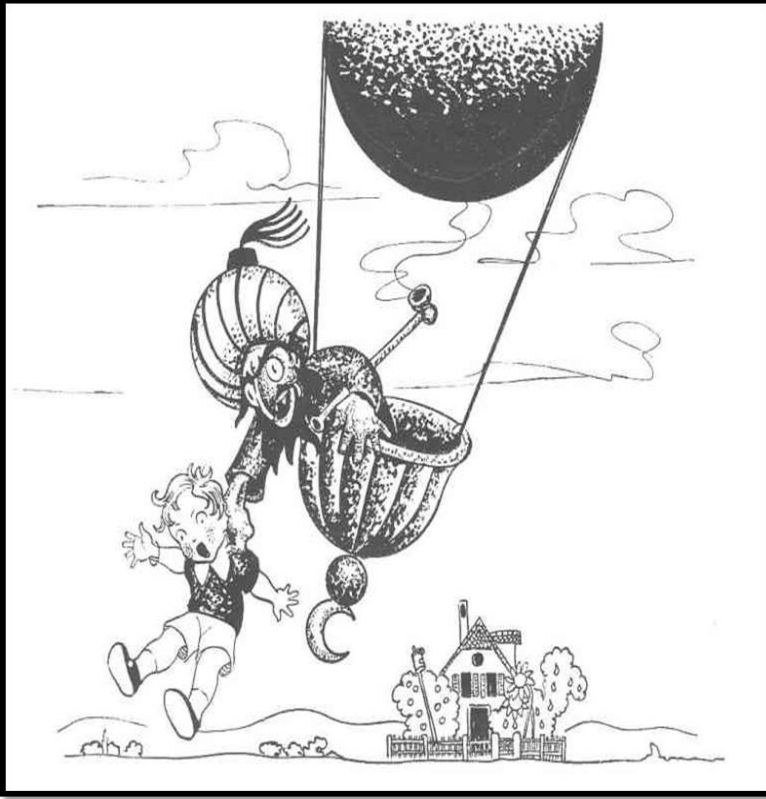
Ek 5. Fritz adındaki çocuk (1968) (Ginzkey, 1968)

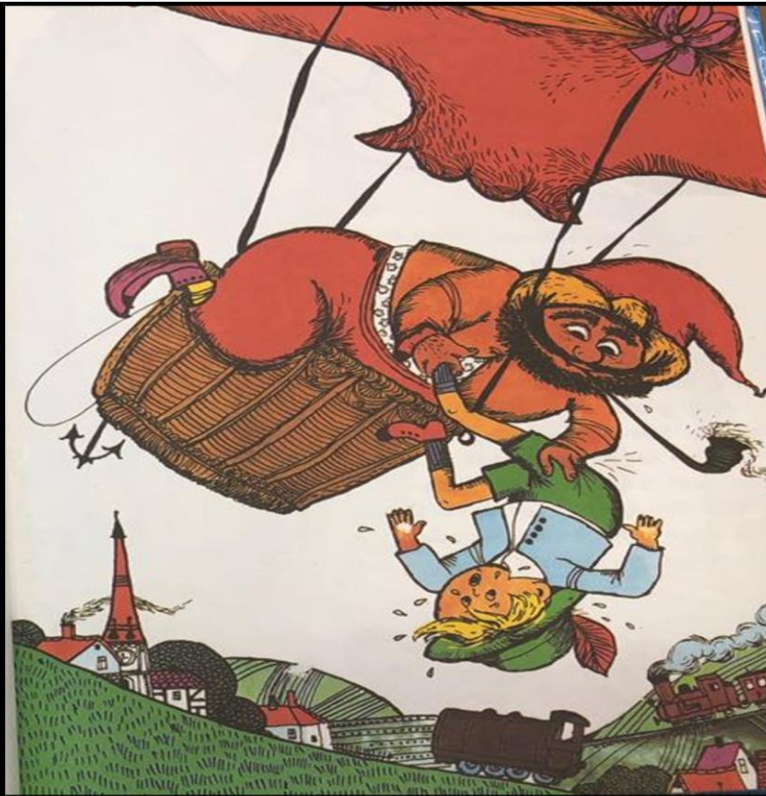
Ek 6. Hikayedeki Fritz adındaki çocuk (1960) <https://morgenwacht.wordpress.com/2013/09/15/hatschi-bratschis-luftballon/> (ET:05.02.2018)

Ek 7. Fritz'in yakalanma anı (1960) <https://morgenwacht.wordpress.com/2013/09/15/hatschi-bratschis-luftballon/> (ET:05.02.2018)

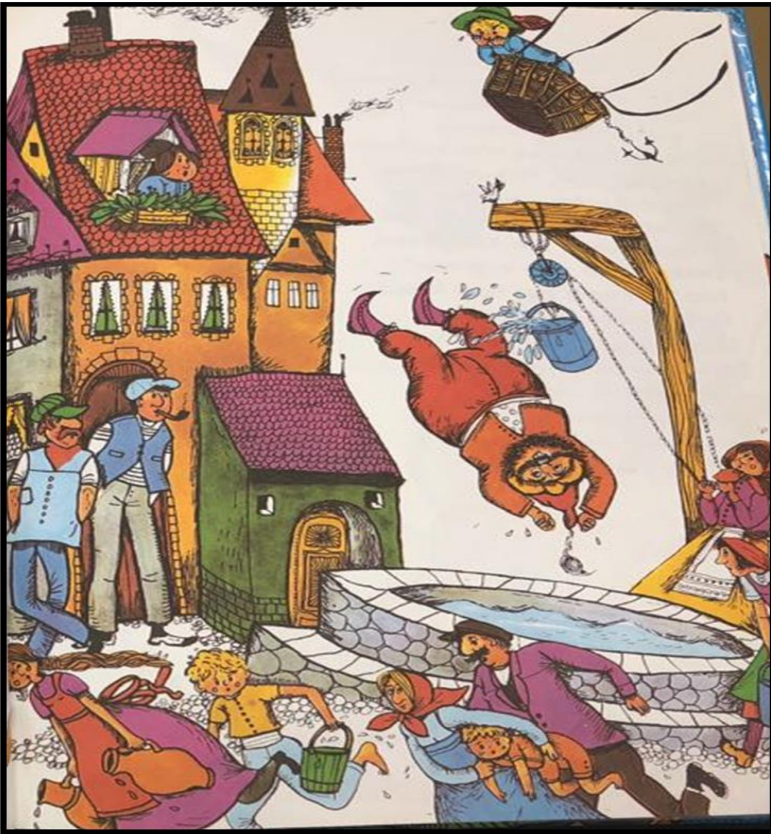

Ek 8. Fritz'in yakalanma anı (1968) (Ginzkey, 1968)

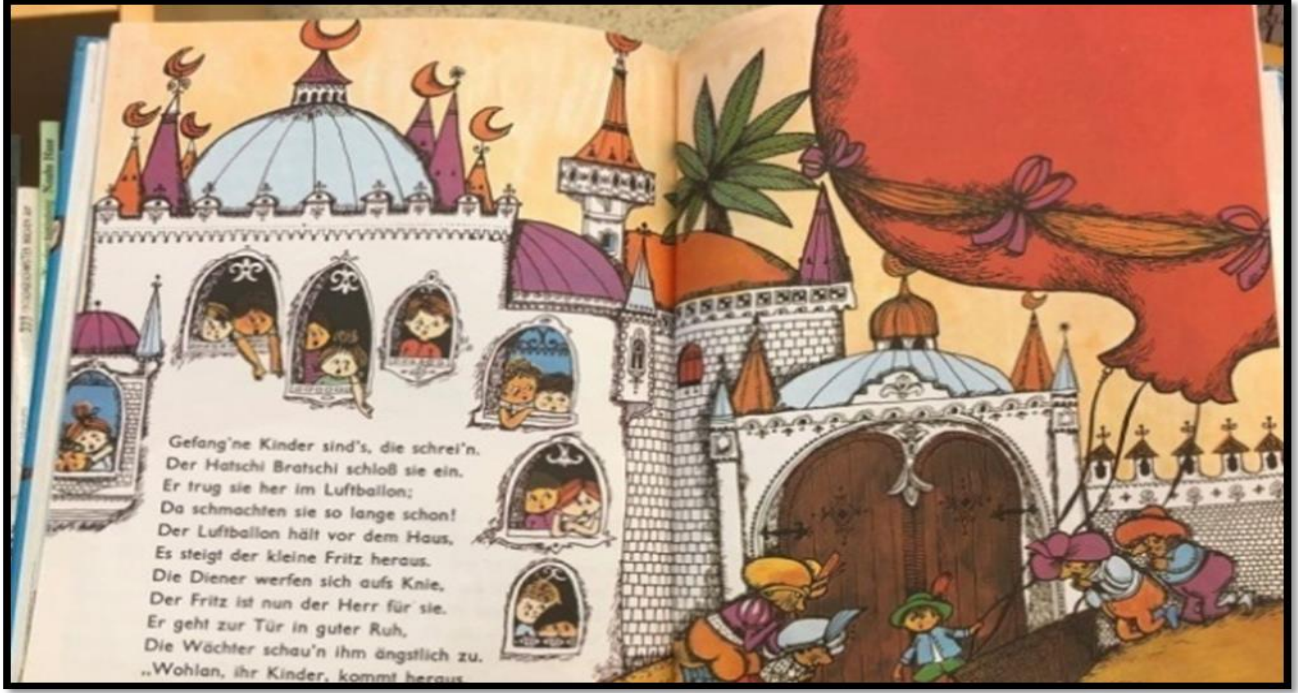

Ek 7. Hatschi Bratschi ve sembolik eşyaların kuyuya düşmesi

<https://morgenwacht.wordpress.com/2013/09/15/hatschi-bratschis-luftballon/> (ET:05.02.2018)

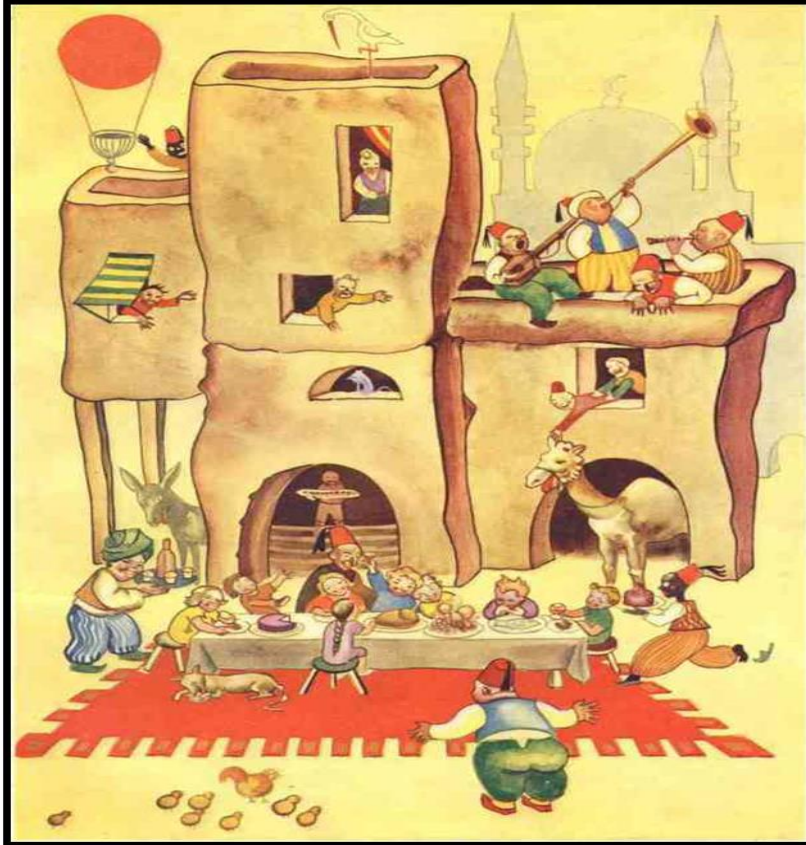
Ek8.Hatschi Bratschi'nin kuyuya düşmesi (1968) (Ginzkey, 1968)

Ek 11. Fritz'in çocukların yanına gelmesi ve cami görünümlü hapisane tasviri (1968) (Ginzkey, 1968)

Ek 12. Fritz geldikten sonraki mutluluk tasviri (1968 öncesi basımdan)

<https://morgenwacht.wordpress.com/2013/09/15/hatschi-bratschis-luftballon/> (ET:05.02.2018)

Ek 13. Fritz geldikten sonraki mutluluk tasviri (1968) (Ginzkey, 1968)

Ek 14. Çocukların ülkelerine döndükleri an (1968) (Ginzkey, 1968)

Notlar

ⁱ Alman kaynaklarındaki Türk imajı ve Türk korkusu (16-18. yy.) Emrah İstek tarafından bir kitap çalışması olarak hazırlanmaktadır.

ⁱⁱ Oryantalizm ile ilgili daha geniş bilgi için bk. (İstek & İstek, Oryentalist ve Oksidentalist Yakıştırmalarda Fuat Sezgin, 2019, s. 75-93)

ⁱⁱⁱ Hatschi Bratschi Luftballon, adlı eser Franz Karl Ginzkey tarafından ilk baskısı 1904 yılında yayımlanmıştır. Son baskısı 1968 olan bu hikâye kitabı devşirme sistemini konu almaktadır.

^{iv} Konuları ana hatlarıyla anlatan bu eserde yazarın, Müslümanların Peygamberi için “hayalperest (Schwärmer)” ifadesini kullanması ve bu ifadenin bir çocuk ansiklopedisinde sunulması çocuklar üzerinde oluşturulmaya çalışılan olumsuz yönlendirmenin açık bir örneğidir. (Jerrer, 1840, s. 54)

^v Hammer’in de başka bir kaynaktan aldığı anlaşılan bu iddialara, yazarın “Osmanlı Tarihi” adlı eserinin Almanca baskısında rastlanmıştır. Ayrıntı bilgi için bk. (Joseph von Hammer-Purgstall, 1828, s. 571) Mathilde Feldern-Rolf tarafından kaleme alınmış, “Vaterländisches Lesebuch für Kinder des österreichischen Kaiserstaates” adlı eser 1495 yılında benzer bir olaydan bahsetmekle beraber böyle bir vahseti yazmamıştır (Feldern-Rolf, 1841, s. 128). Hammer’in Türkçeye çevrilen eserinde bu akınlara sebep olan bir savaşa değinilmiştir. Söz konusu savaşta 1479 yılında birçok Osmanlı kumandanının katıldığı ve sayıları kırk bini bulan bir Türk ordusu, Macar, Transilvanya ve Temeşvar birleşik ordusuyla karşılaşmıştır. Savaşta mağlup olan Türk esirlerine karşı vahşice mezalim uygulanmıştır. Esirlerin hedefe konularak baltalanmasından, cesetlerin üzerinde yemek yemeye; ölümlerin sırlanmasından, üstlerinde dans edilmeye kadar aşırı derecede işkence edildiği Hammer tarafından kaleme alınmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. (Hammer-Purgstall, s. 154-155).

^{vi} Bu konuda daha fazla bilgi ve örnek için bk. (İstek, Osmanische Regierungspolitik gegenüber Nichtmuslime in Ungarn, (Basılmamış Doktora Tezi), Viyana Üniversitesi, 2014, s. 129); (Türken, 1567, s. IIb); (Heidenreich, 1582, s. 16); (Gebete, 1591, s. 175).

^{vii} Kuzey Polonya (Pommern) taraflarında 1470’li yıllardan itibaren düğ olarak bulunan bir yöneticidir.

^{viii} Halil İnalçık İstanbul’un beşte birinin sultanın ya da ileri gelen kimselerin kulu (hizmetli/köle/cariye/esir) olduğunu belirtmektedir. İnalçık ayrıca bu köle emeğinin ekonomiye ciddi katkılarını da etraflıca açıklamıştır. Buradan yola çıkarak, esirlerin katledilmek yerine toplumda belirgin bir yerinin olduğu varsayılabilir. Detaylı bilgi için bk. (İnalçık, 2010, s. 163-194).

^{ix} Haçlılar tarafından kullanılan kılıçlar genellikle düz ve haç görünümü olup, Osmanlı askerlerinin kullandığı kılıçlar ekseriyetle kavisli bir yapıdadır. Bu kılıçlar genellikle Türk kılıcı olarak bilinmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. (Bozkurt, 2002, s. 405-408).

^x Böyle bir fermana ulaşamamıştır. Ancak birçok Osmanlı kroniğinde (Müneccimbaşı Ahmed İbn Lütfullah, Solakzâde, Aşık Paşazâde) savaş sonunda aman dileyenlerin affedilmesi için padişahın buyruk verdiği yazılmıştır. Bu durum muhtemeldir ki Schröck’ün bahsettiği fermanıdır. Aşık

Paşazâde de bu olayı “Kaçanı bırakmadılar düşmandan/Dileyene yalnızca verdiler aman” beytiyle açıklamaktadır. Bk. (Aşıkpaşazâde, 2010, s. 177).

^{xi} Yüzyıllarca birbirlerini büyük düşman olarak gören Osmanlı ve Avusturya ancak 1739 Belgrad Antlaşması sonrası Maria Theresia döneminde (1740-1780) bir yakınlaşma yaşamıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. (Kurtaran, 2014, s. 402).

^{xii} Alman coğrafyasından maksadın Kutsal Roma Germen İmparatorluğu ve devamı niteliğindeki Avusturya Macaristan İmparatorluğu olduğunu belirtmek gerek. Aynı şekilde Almanca kaleme alınan eserler söz konusu imparatorluk sınırları içinde yazılmış eserlerdir.

^{xiii} Bu eser tarafımızdan Türkçeye çevrilmiştir.

^{xiv} Franz Karl Ginzkey: 1871 yılında Hırvatistan’da dünyaya gelen Ginzkey, I. Dünya Savaşı’nın sonuna kadar Viyana Askeri Coğrafya Enstitüsünde ve Savaş Arşivinde subay olarak görev yapmıştır.1934- 1938 yılları arasında Ülke meclisinde görev almış ve II. Dünya Savaşından sonra Salzburg Festivalinin mütevellî heyetine seçilmiştir.1957 yılında da Heimito von Doderer adlı edebiyat dalında Avusturya Devlet ödülü almış ve 1963 yılında Viyana’da ölmüştür. Nazilere olan yatkınlığı nedeniyle bazı edebiyatçılar ve yazarlar tarafından eleştirilmiştir. “Hacı Bratschi’nin Uçan Balonu” ve “Florian Halı Üzerindeki Muhteşem Yolculuğu” isimli iki çocuk kitabıyla geniş bir okuyucu kitlesine sahip olmuştur.

^{xv} Devşirme sistemi Osmanlı Devleti’nin kapıkulu ocaklarının ihtiyacını karşılayan sistemdir. 14. yüzyılda ağırlıkla savaş esirleri üzerinden bu ihtiyaç giderilirken, Fetret devrinden sonra özellikle Balkan coğrafyasından Hristiyan kökenli ailelerden, belli bir usul ve sisteme göre toplanan çocukların yetiştirilmesi yöntemiyle asker ihtiyacı karşılanmaktaydı. Sırlar, Hırvatlar, Boşnaklar (Boşnaklar Müslüman olmalarında rağmen devşirme çocuk veren bir millettir.), Macarlar vs. devşirme alınan milletlerin başında gelmekteydi. Devşirme emini tarafından yürütülen ve son derece disiplinli bir yöntemle takip edilen sistemde, toptancı bir bakış açısıyla tuttuğu çocuğu götürmek veya bir karyedeki yaşı tutan bütün çocukları almak zihniyeti olmamıştır. Bu sistemin uygulanmasında muhtemel aksaklıkların yaşanması, münferit usulsüzlüklerin yapılmış olması da göz ardı edilmemesi gereken bir durumdur. Ayrıntılı bilgi için bk. (Uzunçarşılı, 1998, s. 13-18).

^{xvi} Kitap kapak sayfasının farklı yıllardaki basımı için bkz. <http://members.aon.at/zeitlupe/hatschibratschi1.html> (ET:07.02.2018)

^{xvii} <https://morgenwacht.wordpress.com/2013/09/15/hatschibratschis-luftballon/> (ET:05.02.2018). Bu dönemden önceki basımlara ulaşamadığından 1960 yılı baskısına ait olduğu düşünülen kitap içindeki resimlerinden faydalanılmıştır. 1960 öncesi baskılarındaki karakter resimleri daha sevecen olabileceği düşünülmektedir. Çünkü eserin ilk basıldığı yıl Osmanlı Avusturya Macaristan İmparatorluğu arasında ciddi siyasi çekişmeler bulunmaktadır. Ayrıca 1968 yılındaki baskının eski baskılardan farklı olması yazarla da ilişkilendirilebilir. Çünkü Ginzkey 1963 yılında ölmüştür. Onun ölümünden sonra çıkan ilk baskıda hem karakter resimleri hem de içerikteki ifadeler yumuşatılmıştır. Bu cümleden olarak yazarın vefatına kadar kitabın içeriğine ve resimlerine müdahalede bulundurmadığı anlaşılmaktadır.

^{xviii} <http://www.zeitlupe.co.at/hatschibratschi1.html> (ET: 07.02.2018).

^{xix} https://www.youtube.com/watch?v=o-8OYYHC_XQ (ET:07.02.2018). Ninni veya da çocuk şarkısı olarak hala Avusturya’da söylenen bu eserin sözleri şu şekildedir:

*Aber Heidschi Bumbeidschi schlaf lange
Hacı Bombacı uzun uy*

*Es ist Ja dei Muatterl ausgangen
Anneler dışarıya çıktı*

*Sie ist Ja ausgangen und kommt nimma hoam
Evet onlar dışarı çıktı ve hiç kimse henüz dönmedi*

*Und lasst des kloan Büable ganz alloan
Küçük oğlancık yalnız bırakıldı*

*Aber Heidschi Bumbeidschi bum bum
Ama Hacı Bombacı bum bum*

*Aber Heidschi Bumbeidschi es schlafen
Hacı Bombacı uyumalı*

*Am Himmel die Schaefflein, die braven
Gökte uslu koyunlara (bakmalı)*

*Sie ziehen dahin an dem himmlischen Zeit
Onlar gökteki zamana giderler*

*Vergessen den Schmerz und den Kummer der Welt
Dünyanın acısını ve derdini unuturlar*

*Aber Heidschi Bumbeidschi bum bum
Ama Hacı Bombacı bum bum*

*Und der Heidschi Bumbeidschi is kommen
Ve Hacı Bombacı geldi*

*Und hat des kloan Büabal mitgenommen
Küçük oğlancığı beraberinde götürdü*

*Er hat sich mitgenommen und hats nimma bracht
Onu götürdü ve geri de getirmede*

*Drum wünsch i mein Büabal a recht guate Nacht
Bu nedenle benim oğluma iyi geceler diliyorum*

*Aber Heidschi Bumbeidschi bum bum
Ama Hacı Bombacı bum bum*

*Aber Heidschi Bumbeidschi im Himmel
Hacı Bombacı gökyüzünde*

*Da führt dich a schneeweisser Schimmel
Kar beyazı bir atla gidiyor*

*Draus sitzt a kloans Engerl mit oaner Latern
Küçük bir melek feneriyle dışarıda oturuyor*

*Drin leuchtet vom Himmel der schönste Stern
İçeride gökyüzünün en güzel yıldızı parlıyor*

*Aber Heidschi Bumbeidschi bum bum
Ama Hacı Bombacı bum bum*

^{xx} http://www.iagcovi.edu.gt/Homepagiag/act/schuljahr2010/schulschluss2010/Theater2b_MOI/zeichnungen/index.htm, ET.21.02.2018.

^{xxi} http://www.iagcovi.edu.gt/Homepagiag/act/schuljahr2010/schulschluss2010/Theater2b_MOI/index.htm, ET.21.02.2018.

^{xxii} 1960 baskısına ait olduğu düşünülen resimler eklerde sunulmuştur.

^{xxiii} Bombacı, Osmanlı döneminde humbaracı ocağını çağrıştırmaktadır. Humbaracı içinde patlayıcı bulunan bir çeşit gülle/el bombası atan kişidir. Bu humbaralar tüfekte veya toplarla atılabilmekteydi. Ayrıntılı bilgi için bk. (Halaçoğlu, 1998, s. 349-350).

^{xxiv} Orijinal hali böyle olan bu dizelerde görüldüğü üzere “Hatschi Bratschi” değil “Haschi Bumbeidchi” şeklinde yazılmıştır.

^{xxv} Önceki dipnotlarda Devşirme sistemi anlatıldığından burada tekrardan ayrıntısına girilmeyecektir. Ancak Hatschi Bratschi’nin devşirme emini mi yoksa devşirme sürücüsü mü olduğu açıklanması gereken bir durumdur. Devşirme emini bu sistemin genelinden sorumlu olan, Divân-ı Hümayun’dan aldığı emir doğrultusunda organizasyon sorumlusu gibi görülmesi gerekirken; Devşirme sürücüsü olarak bilinen kişi ise devşirilmesi gereken çocukların alındığı yerden saraya intikalini sağlayan görevlidir. Bu noktadan bakıldığında Hatsschi Bratschi elindeki dürbünüyle hem Devşirme emini gibi çocukları tespit eden, hem de balonuyla Devşirme sürücüsü gibi belirlenen çocuğu saraya götüren bir görevli olarak gösterilmiştir.

^{xxvi} Bu eserde kitap sayfası verilmemiştir. Ancak eserden alınan bilgilerin bir düzen ve takibinin yapılabilmesi amacıyla sayfa numaraları tarafımızdan verilmiş ve bu dizelerin olduğu sayfa birinci sayfa olarak kabul edilmiştir.

^{xxvii} “Ein Zauberer aus dem Morgenland” olarak ifade edilen bu cümle, 1960 yılı basımında “Ein Türke aus dem Türkenland” olarak aktarılmıştır.

^{xxviii} 1960 yılı basımında “Du kommst mit mir ins Türkenland” (Benimle Türk ülkesine geliyorsun) olarak ifade edilmiştir.

^{xxix} Isırılma çocukların anlayabileceği, acı veren somut bir fiil olduğundan seçilmiş olmanın yanında, aynı zamanda meşhur bir masal olan Hansel ve Gretel’deki gibi yeme manasını da çağrıştırmak için kullanılmış olabilir.

^{xxx} 1960 yılına ait resimler ve bilgiler için bk. <https://morgenwacht.wordpress.com/2013/09/15/hatschi-bratschis-luftballon/> adlı internet sitesinden alınmıştır. E.T. 07.02.2018.

^{xxxi} İtalya’nın kuzey kesimleri kitabın ilk basım yılı olan 1904’te Avusturya Macaristan İmparatorluğu’nun bir parçasıydı. Özellikle Kuzey İtalya’da bulunan (Güney) Tirol toprakları halen Avusturya ve İtalya arasında bir sorun olarak durmaktadır. Ayrıca Tirol günümüzde de Avusturya’nın bir eyaletidir.

^{xxxii} 1968 yılı basımında bu ifade “Morgenland” olarak değiştirilmiştir.